

Əhməd Fərid

Bilməməzliyin
üzürlü olması və
bidətçi
təkfirçilərin
tənqidi

"Gənclik" nəşriyyatı
Bakı-2004

Əd-08

Müəllif:	Əhməd Fərid
Türkcədən tərcümə:	Fərahim Sələfi
Redaktor:	Ramil Həsənov
Dizayn və kompüter:	Azər Qurbanov

Əhməd Fərid
Bilməməzliyin üzürlü olması və bidətçi
təkfirçilərin
tənqidi. "Gənclik", 2004, səh.128.

Əziz oxucu bacı və qardaşlarım! Möhtərəm Əhməd Fəridin **"Bilməməzliyin üzürlü olması və bidətçi təkfirçilərin tənqidi"** əsəri günümüzdə bezi insanların dilində asan tələffüz olunan bir kəliməyə həsr olunmuşdur. Söhbət kimisə kafir adlandırmaqdan gedir. Geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

Müəlliflik hüquqları qorunur. Bu kitabın hər hansı bir hissəsi istənilən formada və vasitələrlə tərcüməçinin razılığı olmadan nəşr edilə, hər hansı maddi daşıyıcıya yazıla, köçürülə, həkk edilə və yayıla bilməz.

ISBN-08-648 (561-003) 04

© Əhməd Fərid
© "Gənclik" nəşriyyatı

العذر بالجهل و الرد على بدعة التكفير
تأليف : أحمد فريد

Kitabın ərəb dilindəki orijinalının adı:

"Əl-Uzr bil-cəhl vər-rad alə bidətit-təkfir"

Kitabın orijinalından türk dilinə edilmiş
tərcüməsinin adı:

**"CEHALET ÖZÜRDÜR: BİDATÇI TEKİRÇİLERE
REDDİYE"**

Quraba Yayınları 9

Birinci nəşr

1996, avqust

Paşaxan mətbəəsi

İstanbul

Türkiyə Respublikası

Kitabın içindəkilər

Kafirlikdə təqsirləndirməyə tələsmənin təhlükəsi

Cəhalətin üzürlü olması və dində öyrənilməsi zəruri olan şeylər

İman və küfrün həqiqəti

Bir adamda iman və küfr birləşə bilər

Dini məsələləri "üsul" və "furu" formasında ayırmaq əsassız bir şeydir

Kafirlikdə feillə faili ayırmaq

İnsanın müsəlmanlığı nəylə gerçəkləşir?

Dinə, **əziz və cəlil** Allaha və Rəsulullahə **səlləllahu əleyhi və səlləmə** qismən də olsa söyüş verməyin, istehza etməyin şəriətə görə hökmü

Namazı tərk etməyin hökmü

Bilməməzliyin üzürlü olmasına Qurandan və Sünnədən dəlillərlə alimlərin onu isbat edən fikirləri

Bu kitabda bu və buna bənzər mövzulara toxunulmuşdur

Ön söz

Bütün təriflər Allaha məxsusdur. Sonuncu Peyğəmbər Məhəmmədə, Onun ailəsinə, əshabələrinə və onların yolunu ixlasla davam edən hər bir müsəlmana Allahın tərfi və salamı olsun!

Əziz oxucu bacı və qardaşlarım! Möhtərəm Əhməd Fəridin **"Bilməməzliyin üzürlü olması və bidətçi təkfirçilərin tənqidi"** əsəri günümüzdə bəzi insanların dilində asan tələffüz olunan bir kəliməyə həsr olunmuşdur. Söhbət kimisə kafir adlandırmaqdan gedir. Bəli, bu kəlmə kiminsə və ya hansısa bir firqənin dilində asanlıqla istifadə oluna bilər. Amma əhli Sünne və camaat bu məsələyə daha həssaslıqla yanaşır!

Əsərlə bağlı aparılan araşdırmalara gəlincə onlar aşağıdakılardır:

1) İlkin olaraq əsərin orijinalını, yeni onun ərəb nüsxəsini axtarmağa başladıq. Lakin cəhdlərimizin boşa çıxmasını gördükdə əsərdə iqtibas gətirilən ayə, hədis və sələfin sözlərini götürüldüyü əsli mənbələrə uyğun olaraq tapmaq qərarına gəldik. Nəticədə tərcümə və ya çap səhvi olduğu daha çox ehtimal olunan bir sıra məqamlarla üzləşdik. Məsələn, Qatədəninin 32-ci səhifədəki sözləri türk tərcüməsində: Rasulullah (s.a.v.)ın əshabı: "Allaha isyan edilən hər şeyin masiyet (böyük günah) olduğunda icma etdi" - şəklində getmiş, «Zəmmu əl-cəhli» kitabındakı ərəb mətnində isə:

قال قتادة: أجمع أصحاب رسول الله أن كل ما عصى الله به فهو جهالة

kimidir, yeni "Rəsulullahın (Sallallahu aleyhi və səlləm) əshabəsi: "Allaha asilik olan hər bir şeyin cəhalət olmasına yekdil rəy vermişdir" - deyə, əks edilmişdir. Tərcümələrdən göründüyü kimi "cəhalətun" sözü türk dilinə "masiyet (böyük günah)" kimi çevrilmişdir. Bu halda biz tərcümə mətninə toxunmadan düzəlişi sətiraltı izahda qeyd etdik.

Həmçinin türk nüsxəsinin 30-cu səhifəsində *"Kim bir qardaşına "Ey kafir!" deyərsə, ikisindən biri bu sifətlə sifətlənər..."* hədisinə işarə edilən 5-ci sətiraltı izahda rəvayətin 8-ci səhifədə araşdırıldığı bildirir. Halbuki hədis 29-cu səhifədə araşdırılmışdır.

2) Etiraf etməliyik ki, qarşıya çıxan hər bir səhvin tərcüməçiyə aid edilməsi də doğru deyildir. Məsələn, Quraba yayın evinin yazdığı müqəddimənin 17-ci səhifəsində "Allah beş dəfə namaz qılmanı, onlardan heç birini azaltmadan, onlara lazımınca əməl edən..." hədisinin Tirmizi tərəfindən rəvayət edildiyini bildirməsinə baxmayaraq, onu göstərilən mənbədə tapa bilmədik.

Başqa bir misal: 59-cu səhifədə Məhəmməd İbn Əbdülvahabın sözləri təqdim edildikdən sonra mənbə kimi "Fəthul məcid" əsəri göstərilmişdir. Lakin adı çəkilən əsərə baxdıqda bu sözlərin İbn Teymiyyəyə məxsus olduğu aşkar olundu.

3) Səhih və ya zəif dedikdən sonra heç bir alimin adı və ya əsəri sübut gətirilmədiyi hallarda və ya ümumiyyətlə rəvayətin mənbəyi göstərilmədikdə, onun etibarlı olub olmaması və ya hansı mənbədən

götürülməsini tanınmış alimlərin sözləri ilə müqayisə edərək dəqiqləşdirdik. Məsələn, 9-cu səhifədə **Xutbetül-hacə** haqda rəvayət edilən hədisə "səhih"dir deyilərək onun səhihliyi ilə razılaşan alimin adı və ya əsəri xatırlanmadığına görə, biz həmin rəvayətin hədis alimi Əlbaninin "Səhih sunən et-Tirmizi" əsərində olduğunu qeyd etməyi lazım bildik.

33-cü səhifədə isə Ömər və Osmandan (Allah onlardan razı olsun) nəql edilən rəvayətin mənbəyi bildirilməmişdir. Belə olduqda əsərlərin yerini və onlar haqda elm əhlinin sözünü tapmağa səy göstərmişik. Türk mətnində belə hallara dəfələrlə yol verilmişdir.

4) Əsli mənbələrə müraciət etdikdən sonra bəzi mətnləri əlavə olaraq, mütəxəssislər üçün ərəb dilində təqdim edirik.

5) Redaktorun sətiraltı qeydləri (R.H.) yazılmaqla digər qeydlərdən müəllifin və tərcüməçilərin qeydlərindən fərqləndirmişik. Bəzən isə kiçik qeydləri mətnin daxilində izah edərək qarşısına (red.) yazdıq.

Həmd olsun aləmlərin Rəbbinə!

Redaktordan

Tərcüməçidən

Bu gün İslamın nəzəri əsaslarının öyrənilməsinə ölkə müsəlmanları tərəfindən göstərilən maraq hiss olunacaq dərəcədə artmış və İslam prinsiplərini əks etdirən ədəbiyyata tələbat həm Azərbaycan və həm də rusdilli vətəndaşlarımızın arasında xeyli yüksəlmişdir. Bunları nəzərə alaraq bu sətirlərin müəllifi ərəb və rus dili biliciləri ilə birgə İslamın ümumbəşəri dəyərlərinə məxsus bir sıra əsərləri Azərbaycan və rus dillərinə çevirməyə başlamışlar. Müsəlman millətimiz və digər insanlar üçün xeyirli olacağını nəzərə alaraq bu sahədə ilk işlərimizdən biri İslam alimi Əhməd Fəridin **"Bilməməzliyin üzürlü olması və bidətçi təkfirçilərin tənqidi"** kimi adlandırdığımız əsərini (orişinalın adı "Əl-Uzru bil-cəhli və-rəddi ələ bidətit-təkfir") müsəlman qardaşlarımıza öz dilimizdə oxunmasını təmin etmək məqsədilə azərbaycancaya tərcümə etməyimiz olmuşdur.

Ə. Fəridin "Bilməməzliyin üzürlü olması..." əsəri öz aktuallığı baxımından diqqətimizi cəlb etdi. Bu kitabın bir sıra bu gün vacib olan məsələləri böyük məharətlə və faktoloji materiallarla hərtərəfli işıqlandıra bilməsi müsəlman bacı və qardaşlarımızın həqiqi marağına səbəb ola bilər. Belə ki, tərcüməçi əsəri imkan daxilində daha anlaşıqlı və sadə dildə verməyə çalışmışdır.

Bu əsərdə İslam dininin ən vacib bir məsələsi - günah əməllər işlətmiş

müsəlmanların şəriətə görə hansı hallarda kafir sayılması Qurani Kərimə və pak Sünnəyə əsaslanan aydın izahını tapmışdır.

Uca Allahın bəşəriyyətə Məhəmməd peyğəmbərin (Sallallahu aleyhi və səlləm) vasitəsilə göndərdiyi İslam dini özünün bütün tarixi boyu bidətçiliyə qarşı mübarizə aparan parlaq zəkali İslam ilahiyyatçıları ilə məşhur olmuşdur. Məhz həmin alimlərin Allaha və Onun Peyğəmbərinə dərin və sonsuz imanı sayəsində İslam dini daima dirçəlmiş, saflaşmış, müxtəlif yabançı ideoloji baxışlardan təmizlənmiş, genişlənərək yer kürəsinə zəfərlə yayılmış və yayılmaqda əzmlə davam etməkdədir.

Təbii ki, bu qeydlərimdə tərcümə etdiyim kitabın təfsilatını danışmaq fikrim yoxdur. Sadəcə olaraq bir sıra özəllikləri nəzərə çatdırmaq yerinə düşərdi. Belə ki, tərəfimizdən kitabın bəzi ifadə, söz və terminlərinə izahedici qarşılıqlar edilmiş, orijinalın türk tərcüməsində verilmiş Quran ayələri əvəzinə Qurani Kərimin Azərbaycan dilinə Ziya Bünyadov və Vasim Məmmədəliyev tərəfindən edilmiş tərcüməsi əsas götürülmüşdür.

Araşdırmalarımızdan sonra verdiyimiz izah və qeydlər hər səhifənin sonunda ulduz (*) işarəsi ilə fərqləndirilmişdir.

Böyük Allahın xeyir-duası ilə etdiyimiz bu təşəbbüs möhtərəm Əhməd Fəridin savabını daha da artırsın və bizi də doğru yoldan sapmağa qoymasın! Amin!

Allahım!

Sən yeganə həqiqi ümid mənbəyi və
Müqəddəssən!

Allahım!

Sənin Quranını və peyğəmbərin Məhəmmədin
(Sallallahu aleyhi və səlləm) Sünnəsini şübhə altına
alan, onların gerçəkliyinə şəkk gətirən
kimsələrin hökmü Öz əlindədir! Sən onların
da yeganə doğru din olan İslama qayıtmaları
üçün bu kitabdan yararlanmalarına hidayət
göstər!

Allahım!

Hər şeyin başlanğıcı və sonu Sənsən!
İbadətə, itaətə, sitayişə, pərəstişə,
təriflənməyə və həmdüsenaya yeganə layiq
olan ancaq Sənsən!

Sən mərhəmətli və bağışlayansan!

Hər növ şeytanlardan, şər və
böhtanlardan Sənə sığınırım!

***Əssəlamu əleykum və rəhmətullahi və
bərəkətuhu!***

Bilməməzliyin üzürlü olması və bidətçi təkfirçilərin* tənqidi

XUTBƏTUL-HACƏ**

Həmd yalnız Allaha məxsusdur. Ona həmd edir, Ondan yardım və bağışlanma diləyirik. Nəfslərimizin şərindən, pis əməllərimizdən Ona sığınırıq. Allah kimi düz yola yönəldərsə, onu bu yoldan çıxarda bilən tapılmaz, kimi də düz yoldan çıxararsa, onu düz yola gətirən tapılmaz.

Allahdan başqa tanrının olmadığına şahidlik edirəm. O, təkdir və şəriki yoxdur. Bir də şahidlik edirəm ki, Məhəmməd (Sallallahu aleyhi və səlləm) Onun qulu və peyğəmbəridir.

"Ey iman gətirənlər! Allahdan lazımcına qorxun. Yalnız müsəlman olduğunuz halda (müsəlman kimi) ölün!" (Ali-İmran, 102)

* **Təkfir** - kafirlikdə günahlandırma (F.S.)

** **Xutbətul-hacə** adıyla məşhur olan və cümə xütbələrində və s. çıxışlarında bu duanı oxuyan Peyğəmbər (Sallallahu aleyhi və səlləm) onu səhabələrinə şəxsən öyrədirdi. Bu məlumatı bizə verən hədisi isə imam Tirmizi səhih bir sənədlə rəvayət etmişdir.

"Ey insanlar! Sizi tək bir şəxsdən (Adəmdən) xəlq edən, ondan zövcəsini (Həvvanı) yaradan və onlardan da bir çox kişi və qadınlar törədən Rəbbinizdən qorxun! (Adı ilə) bir-birinizdən (cürbəcür şeylər) istədiyiniz Allahdan, həmçinin qohumluq əlaqələrini kəsməkdən həzər edin! Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə nəzarətçidir!"
(Nisa, 1)

"Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin! (Əgər belə etsəniz,) Allah əməllərinizi islah edər və günahlarınızı bağışlayar. Hər kəs Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsə, böyük bir səadətə (Cənnətə) nail olar". (Əhzab, 70-71)

Daha sonra, bir həqiqətdir ki, sözlərin ən doğrusu - Allahın kəlamı, yolların ən xeyirlisi - Məhəmmədin (Sallallahu aleyhi və səlləm) yoludur. Əməllərin ən pisi isə sonradan uydurulanlardır. Sonradan uydurulub dinə qatılan hər bir əməl - bidət, hər bidət - yoldan azma, hər yolundan azma isə cəhənnəm oduna atılmaqla nəticələnəcəkdir.¹

¹ Səhih sunən ət-Tirmizi, 1105. (R.H.)

QURABA YAYIN EVİNİN MÜQƏDDİMƏSİ

Şəriət hökmlərindən* biri də kafirlik** məsələsidir, yəni hər hansı bir adamın kafir olmasına hökm verməkdir. Bir sözə və rəftara görə dəlil olmadan ona şirk və ya küfr hökmü vermək mümkün olmadığı kimi, müəyyən bir şəxsin kafir hesab edilməsi üçün İslam hüququnda bir sıra normalar mövcuddur. Digər müəyyən bir adama da, dəlilsiz olaraq, dindən döndüyünə hökm vermək yuxarıdakı kimidir. Bir konkret şəxsiyyət nəzərdə tutularaq onun İslamdan çıxmasına və ya qəti surətdə onun kafir olmasına hökm vermək çox risqli və təhlükəli bir əməldir.

Kafirlik və ona bənzər digər hallara dair fərqli baxışlar irəli sürülmüşdür. Əməli müəyyən etməkdə və tam sərbəst hökm verməkdə şəriətin dəlilləri istiqamətində hərəkət edən və haqqa bağlılığı baxımından Allahın onlara düzgün yol göstərdiyi əhli Sünnə və camaat bu mövzuda şəriət dəlillərini əsas götürərək, ancaq əməlin nəticəsini küfrə salan və ya salmayan şeylər kimi bildirmiş, gerçəkliyə sadıq qalmışlar.

* **"Şəri əhkamlar"** - İslam hüququ hökmləri mənasını verir. Bu və bundan sonrakı ulduzla işarə edilən izahlar əsəri Azərbaycan dilinə tərcümə edən tərəfindən verildikdə izahın sonunda (F.S.) yazılacaq. Bu hərflər olmayan ulduzlu izahlar isə ya orijinalın müəllifinin, ya da türk tərcüməçisinin qeydləridir (F.S.).

** **Təkfir** - kafirlikdə təqsirləndirmə (**Ərəb, fars sözləri lüğəti, Bakı, Yazıçı, 1985, bundan sonrakı iqtibaslarda, "ƏFSL" kimi göstəriləcək**), (F.S.).

Eyni əsaslarla da, bir şəxsi kafir saymaq və ya saymamaq barədə şərtlər müəyyənləşdirmişlər. Bununla bərabər, "şəxsin kafirliyinə" (hər hansı konkret bir şəxsin kafir olmasına hökm verməyə) imkan verməyərək, bunun ancaq hakim və ya qazi tərəfindən gerçəkləşdirilə biləcəyini, onların səlahiyyəti daxilində olduğunu bəyan etmişdilər.

Eyni formada "şəxsin təkfiri" ilə bildirilən bu qərəzkarlıq hamının müzakirə mövzusu olduğu zamanlarda da irəli sürülmüşdür. Bundan başqa, İslama girdiyini bildiren şəxsin müsəlman olmasına inanmaqda tərəddüd etməyiblər.

Əksinə, əhli Sünnə bunun əleyhinə olanların etdikləri kimi bəzi iqtibasları (şəriət dəlillərini) parçalamaqla bir-birinə qarşı qoymamış, hər hansı bir məsələdə ancaq haqqa itaət, etmişlər.

KÜFRÜN TANINMASI

a) *Söz kimi*: "küfr"- örtmək, gizlətmək deməkdir. Zirehini libasının altına geyib gizlədənə "Qad kəfəra dərahu", "zirehini gizlətdi" deyilir. "Silahını paltarından bağlayıb gizlədən adam" deyildiyi kimi. Burada söhbət *həqiqətin* gizlədilməsindən getdiyi üçün imanın əks anlayışını verən "küfr" kəlməsi işlədilmişdir.

b) *İstilah kimi*: "küfr" - İslam terminalogiyasında - imanı tamamlayacaq bir şeyi inkar etməkdir. Öyrənilməsi zəruri

olan, qəti şəkildə ifadə edilən vacib və yaxud haram bir hökmü inkar etmək, şəhadət kəlməsinin ("əshədu ən ləə iləhə illəllah və əshədu ənne Muhəmmədən abduhu və rasuluhu") sübuta yetirdiyi mənanı inkar etmək kimi bir kafirlikdir. Məsələn, namazın vacib^{*} olmasını, ya da faizin haramlığını inkar etmək.

Şəriət dəlillərində küfr sözü bəzən "İslamdan xaric edən", bəzən də "İslamdan xaric etməyən əməllər" kimi iki anlama əsaslanır. Bilavasitə imanın dərəcələri olduğu kimi, küfrün də öz dərəcələri, bölmələri vardır. Əqidəyə aid olan bir şeyin inkarında küfrü vacib edən bir xüsusiyyət və kafirlərin özəl xislətləri rol oynayır.

KÜFRÜN NÖVLƏRİ

A) Böyük küfr

Böyük küfr əbədi Cəhənnəmə aparan, imandan uzaqlaşdıran, imanı tamamlayacaq əsasları və ya onlardan hər hansı birini inkar etməkdir. Beş qismə ayrılan böyük küfr özünü etiqadda, sözdə və yaxud da davranışda göstərir. Bunlar aşağıdakılardır:

1. *Yalançılıqla küfrə düşmək:* Peyğəmbərlərin yalançılığına, gerçəyi həqiqətdə olduğundan başqa cür göstərdiklərinə inanmaq və onların Uca və Əzəmətli Allahın halal və haram etdiyinin əksinə olaraq əmr və qadağan etdikləri kimi

^{*} **Vacib** - fərz (F.S.).

boş iddiaları müdafiə etmək, qəbul etmək bu növlərdəndir. Buna Uca Allahın: **"Allaha qarşı yalan uydurub düzəldən** (Allaha şərikin qoşan), **özünə haqq** (Quran və peyğəmbər) **gəldikdə onu təkzib edən kəsdən daha zalim kim ola bilər?! Məgər kafirlər üçün Cəhənnəmdə yer yoxdur?!** (Əlbəttə vardır! Niyə bunu dərk etmirlər?) (Ənkəbut, 68) əzəmətli ayəsində işarə edilmişdir.

2. *Təsdiqləməyə bərabər olan üz çevirmə və ya təkəbbürlük üzündən inkar etmə:* **"Onlar: "Sən ən rəzil (səfil, yoxsul) adamlar tabe olmuşkən, biz sənə imanımı gətirəcəyik?" - dedilər"** ayəsində Uca Allahın Nuh əleyhissəlamla əlaqədar bildirdiyi kimi, haqq əhlini, öz təkəbbürlərindən və onları aciz görmələrindən istifadə etməklə təhqir edərək Peyğəmbərin (Səlləllahu aleyhi və səlləm) gətirdiyinin haqq olduğunu bildikləri halda itaət etməyə razı olmamaq, üz çevirmək şəklində baş verən kafirlikdir. Çünki İblis kafirliyini Allahın əmrini inkar etdiyi, təkəbbürlüyü və itaətdən üz döndərməsi ilə aşkar etmişdi. Keçmiş xalqların çoxusu beləcə inkar edərək üz çevirmişdilər. **"...Siz də bizim kimi adi bir insansınız..."** (İbrahim, 10) ayəsində olduğu kimi, Uca Allah bunların hekayətini bizə xəbər verir.

3. *Şübhə etməklə küfrə batmaq:* İnsandan tələb olunan şey - Peyğəmbərin (Səlləllahu aleyhi və səlləm) gətirdiyinə şəksiz, şübhəsiz əminliklə itaət etmək olduğu halda, tərəddüd edərək onu nə təkzib, nə də təsdiq etməməsi törəyən küfr formasıdır. Kim Peyğəmbərin

(Sallallahu aleyhi və səlləm) gətirdiyinin haqqın əksi ola biləcəyinə inanarsa, bu, şübhəsiz ki, onu küfrə salmış olar.

4. *Üz çevirməklə küfrə düşmək*: Bu, kimsənin təsdiq və ya təkzib etmədən Peyğəmbərdən (Sallallahu aleyhi və səlləm) (ya da Onun gətirdiyi Haqdan) qulağını və qəlbinə uzaqlaşdırması, Onu dostu saymamaqla bərabər, Ona düşmənçilik də bəsləməməsi, lakin dinləməkdən də çəkinməsidir. Belələri haqqı danaraq, ona əməl etmədiyi kimi, onu həm də öyrənmir. Haqdan danışılan yerlərdən də uzaq qaçır. Beləliklə, bu qaydada haqdan bir dəfə üz çevirməklə küfrə düşər olur.

5. *Nifaq küfrü*: Bu, şəxsin zahirən özünü Peyğəmbərə (Sallallahu aleyhi və səlləm) inanan kimi göstərməklə bərabər, qəlbdən Ona qarşı çıxması, Onu inkar etməsidir. Belələri* özlərini iman sahibi kimi göstərərək, küfrlərini gizlədirlər. Allah Təala onların haqqında: **"İnsanlar içərisində elələri də var ki, iman gətirmədikləri halda: "Biz Allaha və qiyamət gününə iman gətirdik", - deyirlər"** (Bəqərə, 8) buyurmuşdur. İnama və əmələ görə nifaq iki cürdür.

a- *Etihad nifaqı (böyük nifaq)*: Bu, küfrünü qəlbində gizlədərək, imanı dili və əməllərlə göstərməkdir. Belə "iman" sahibi Cəhənnəmin ən alt təbəqəsinə düşənlərdən olacaqdır. Çünki o, Allahın göndərdiyi Haqqın hamısını və ya bir hissəsini yalan saymış və Peyğəmbərinin (Sallallahu aleyhi və səlləm) təmiz dininin üstünlüyünü yarıtmaz hesab

* Yeni ikiüzlü və riyakarlar (F.S.)

etmiş, daha sonra, Peyğəmbərin (Sallallahu aleyhi və səlləm) gətirdiyi Haqqın hamısını və ya bir hissəsini təhrif etmək və buna bənzər küfr əməllərdə olmaq məqsədilə inkara keçmiş və kafir olmuşdur.

b- Əməli nifaq (kiçik nifaq): Bir əməlin, şərəfətli şəriətin ziddinə olaraq, həyata keçirilməsi yaranan nifaq formasıdır ki, onu işlədənin sahibi İslamdan çıxmış hesab olunmur. Məsələn, danışarkən yalan söyləmək, sözünün üstündə durmamaq, əmanətə xəyanət etmək, anlaşma halında həddini aşmaq və müqavilə bağladıqda onu pozmaq və b.

Burayadək qulun kafir olacağı hallar göstərildi. Daha yaxşı başa düşülməsi üçün böyük küfrü üç yerə ayıraraq misallar verə bilərik:

Birincisi: etiqad küfrü. Aşağıda bir qismini göstərməklə yanaşı onun daha çox səbəbləri olduğunu görürük:

- Allahın varlığına və birliyinə şübhə etmək;

- Allahın Peyğəmbərinin (Sallallahu aleyhi və səlləm) peyğəmbərliyinə və yaxud onun son peyğəmbər olduğuna şübhə etmək;

- mövcudluğu mübahisəsiz olan Axirət günü, Cənnət, Cəhənnəm, savab, cəza, cin, mələklər və ya isra, merac kimi həqiqətlərə şübhə etmək;

- Qurandan bir hərflə olsa belə inkar etmək, ya da Onda artırılma olduğuna inanmaq;

- İslam şəriətindən başqa bir dini quruluşu (qismən də olsa) qəbul etmək və

onun bəşəriyyətin xeyrinə olduğuna etiqad etmək, inanmaq;

- Uca Allahın öz qullarına daxil olduğuna (girdiyinə) inanmaq və Onun (Əstəğfirullah!), qəti surətdə uzaq olduğu "şeriki, tayı və ya övladı olması" kimi sifətlərə isnad etmək (Allah uzaq etsin!);

- beş dəfə namaz qılmağı, zəkati və bunun kimi dində qəti olan şeylərin vacibliyini inkar etmək;

- dində halal olması qəti məlum olan alışveriş, nigah kimi məsələlərin haram olduğuna və yaxud haqsız adamöldürmə, zina və faiz kimi haramlığı qəti olan şeylərin halal olduğuna inanmaq;

- Uca Allahın nazil etdiyi bir məsələnin Peyğəmbər (Sallallahu aleyhi və selləm) tərəfindən gizlədildiyinə və yaxud müsəlmanlardan bəzilərinə bildirib, başqalarına bildirməməsinə inanmaq;

- hər hansı peyğəmbərlərdən birini və yaxud onlardan dəqiq gələn bir şeyi yalan saymaq.

İkincisi: əməli küfr. Bəzi misallar çəkək:

- Uca Allahdan başqasına səcdə etmək;

- Qurani Kərimi və ya şərəfətli hədislərin yazıldığı kağızları pis yerlərə atmaq;

- övliya və əməlisaleh insanların qəbirləri üstə təvaf və s. etmək.

Üçüncüsü: sözlə bildirilən küfr:
Məsələn:

- Uca Allahı, hər hansı peyğəmbəri və ya İslam dinini söymək;

- çətin və sıxıntılı anlarda çarə tapmaq üçün övliya və salehlərə yalvararaq onlardan kömək ummaq (təvəssül);

- Qurani-Kərimi və ya ondan götürülmüş hər hansı bir ayəni məsxərəyə qoymaq, Peyğəmbərə (Sallallahu aleyhi və səlləm) rişxənd etmək və yaxud Əziz və Cəlil Allahın adlarından birinə istehza etmək, Cənnətə, Cəhənnəmə və b. mövzulara əhəmiyyət verməmək. Məsələn:

"Allah mənə Cənnəti versə girmərəm", "Bu məsələdə mənə nəbilər və peyğəmbərlər şahidlik etsələr də onların şahidliyini qəbul etməərəm", "Namaz qılmağa başlayandan sonra heç bir xeyir görməmişəm" və b. kimi - insanların dillərindəki belə sözlər onları küfrə salır. Xüsusilə inidiki vaxtda hər şeyi bilməyə çalışan uşaqların dilində belə sözlərin, təəssüf olsun ki, əksər hallarda qarşısını almırlar.

Əziz oxucu!

Yuxarıda deyilənləri zarafatla da olsa söyləmək, məsxərə etmək, istehza obyektinə çevirmək, əhəmiyyətsizləşdirmək (təhqir etmək) etinasızlıqdan yarandığı üçün insanı mürtəd (dindən çıxmış) edir. Ağzından belə sözlər çıxmış adam dərhal tövbə edib şəhadət kəlməsini deməli, sonra peşmançılıq çəkərək bir daha belə qorxunc vəziyyətə düşməməyə qətiyyət və səy göstərməlidir. Bu, məhz beləcə başa düşülməlidir.

B) Kiçik küfr:

Bu, kamil müsəlman ola bilmək üçün hökmən zəruri olan şeylərin inkar edilməsidir. Belə ki, o şeylərsiz kamil müsəlman olmaq mümkün deyil. Bu cür küfrdə insan Cəhənnəmə daxil olmağa layiqdir. Lakin orada əbədi qalmır. Bu, bütün günahları əhatə edir. İtaət və ibadətlər imana daxil olduğu kimi, beləcə günahlar da küfr adlandırılır. Bu vəziyyətə düşən, əslən olmasa da, hökmə görə müsəlman olaraq qalır. Bu hallardan qaçmağa qətiyyətlə can atmağı, Allahdan bizi haqqa çatdırmasını diləməliyik. Bir çox növləri olan bu küfr hallarından bəziləri aşağıdakılardır:

1. *Nemət küfrü (inkar)*: Bu, Allahın nemətini inkar etmək və ya onun Allahdan başqasına da məxsus olduğunu bildirməklə yaranan küfrdür. Belə şəxslər haqqında Uca Allah: **"Onlar Allahın nemətini** (Məhəmməd əleyhissəlamı peyğəmbər göndərməklə onlara etdiyi lütfü) **bilir, lakin sonra onu** (Məhəmməd əleyhissəlamın peyğəmbərliyini) **danırlar. Onların əksəriyyəti kafirdir"** (Nəhl, 83) buyurmuşdur.

Kiminsə "Mən bu varlığımı valideynlərimdən miras almışam", "Filan şey olmasaydı belə olmazdı" deməsi kimi. Bu kimi sözləri əksər insanlardan eşidirik. Onlar bu nemətləri ehsan edənin Böyük və Uca Allahın olduğunu bildikləri halda, Ona həmd* etmir və nemətləri sitayiş etdikləri hörmətli insanlara aid edirlər. Uşaqlara Abdulhəris

* **Həmd** - şükr etmək (ancaq Allaha layiq olan tərif dərəcəsi). (F.S.)

(Hərisin qulu), Abdurrasul (peyğəmbərin qulu) kimi adlar qoymaq da bu qəbildəndir. Çünki peyğəmbəri yaradanın Böyük və Uca Allah olduğu və peyğəmbər Allahın qulu olduğu halda, başqasının da onun qulu olması artıq əlavə edilmişdir.

2. *Namaz qılmamaq*: Namazın vacibliyini inkar etməməklə bərabər tənbelliyi üzündən namazı qılmayan, lakin onu qılmağa həvəsi olan şəxs kiçik küfrə düşür. Çünki, Peyğəmbər (Sallallahu aleyhi və səlləm): "Bizimlə onların arasında (vuruşmağımıza mane olan) əhd (saziş) - namazdır. Kim namazı tərk edərsə, kafir olar", deyə buyurmuşdur (Tirmizi, Səhih).² Burada kiçik küfrə işarə vurulur və onu edən dindən çıxmır. Ancaq namazı tərk edənin İslamdan çıxacağını söyləmişlər. Üstün tutulan baxış isə aşağıdakı şərəfətli hədisə görə birincidir:

"Allah beş dəfə namaz qılmanı, onlardan heç birini azaltmadan, onlara lazımınca əməl edən qullarına bunun əvəzində Cənnətə girmək üçün əhdinin şərti kimi fərz buyurmuşdur. Kim onlarsız gələrsə Allah onunla əhdini pozar, istəsə o şəxsə əzab verər, istəsə onu Cənnətə daxil edər" (Tirmizi, Səhih).³

² Səhih sunən ət-Tirmizi (2623). Səhih sunən İbn Məcə (891). (R.H.)

³ Hədisi ət-Tirmizinin «Sunən» əsərində tapa bilmədim. Baxmayaraq ki, «Şərh əz-Zərqani» (1/364) və «Feydu əl-Qadiri» (3/453) əsərlərində onun bu mənbə tərəfindən rəvayət edildiyi bildirilmişdir. Hədisi Əbu Davud (425 və 1420), ən-Nəse'i (460), İbn Məcə (1401) və digər hədis alimləri rəvayət etmiş, şeyx əl-Əlbəni isə «Səhih sunən Əbu Davud» əsərində onun isnadının səhih olduğunu demişdir. İbn Həcər əl-

Lakin kim ki, o namazları inkar edərək Allahın şəriətinə mənsub olmadığını iddia etsə, onda onun kafir və mürtəd olmasına (dindən çıxmasına) dair alimlər arasında ən kiçik ixtilaf belə tapmaq olmaz.

3. *Kahin və baxıcılara müraciət etmək:* Onların qeyblə bağlı söylədikləri hər hansı bir şeyi təsdiq etmək. Ona, ailəsinə və əshabələrinə Allahın xeyir-duası olmuş Ağamız:

"Kim ki, kahin və ya baxıcının yanına gedib onun dediyini təsdiq edərsə Məhəmmədə nazil ediləni inkar etmişdir" (Əbu Davud, Səhih), – deyə buyurmuşdur.⁴

Əsqalani «əd-Dirayətu fi təxrici əhədis əl-hidəyə» (1/190) əsərində demişdir: «ət-Tirmizi istisna olmaqla digər «Sunən» müəlliflərinin rəvayət etdiyi, İbn Hibbanın isə səhih saydığı hədisdə...». Allah daha yaxşı bilir. (R.H.)

⁴ Hədisi yuxarıdakı mətnlə Əbu Davud «Sunən» əsərində tapa bilmədim. Onun ərəb dilindəki ifadəsi aşağıdakı kimidir.

مَنْ أَتَى كَاهِنًا أَوْ عَرَفًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أَنْزَلَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.
Hədisi bu sözlərlə imam Əhməd «Musnəd» (2/429, h. 9532) əsərində rəvayət etmiş, dahi İslam alimi əl-Əlbəni isə «Səhih əl-cəmi»də (5939) onun səhih olduğunu demişdir. Lakin Əbu Davudun Sunənində buna oxşar başqa bir mətn («Səhih sunən Əbu Davud», h. 3904) var idi. Hədislər arasındakı fərqi görmək üçün onu sizə təqdim edirəm:

من أتى كاهنا ، فصدقته بما يقول ، أو أتى امرأة – و في لفظ امرأته – حائضا ، أو أتى امرأة – و في لفظ امرأته – في دبرها ؛ فقد برئ مما أنزل على محمد .

«Kim kahinin yanına gedib onun dediyini təsdiqləyərsə və ya heyzli qadınla (başqa bir ifadədə: qadını ilə) əlaqədə olarsa və yaxud da qadınla arxadan (başqa bir ifadədə: qadını ilə) yaxınlıq edərsə Məhəmmədə nazil olandan uzaq düşər». Allah daha yaxşı bilir. (R.H.)

4. *Qadınla əks əlaqədə olmaq*: Yuyunub təmizlənmədən öncə heyizli qadınla əlaqədə olmaq da bu qəbildəndir.

Çünki Rəsulullah (Sallallahu aleyhi və səlləm) buyurmuşdur: "Hər kəs qadınıyla tərsinə və ya heyzliylə əlaqədə olarsa Məhəmmədə nazil edilmiş i inkar etmişdir" (Əbu Davud, Səhih).⁵

5. *Müsəlmanla vuruşmaq*: Rəsulullah (Sallallahu aleyhi və səlləm) buyurmuşdur: "Müsəlmanı söymək fasiq*, onunla savaşımaq isə kafirlikdir" (Buxari, Müslim).

Buna düçar olan müsəlmanlar imanlarını itirmədikləri üçün imamların rəyinə görə dindən çıxmış sayılırlar. Çünki Allah Təala buyurur: **"Əgər möminlərdən iki dəstə bir-biri ilə vuruşsa, onları dərhal barışdırın. Əgər onlardan biri təcavüzkarlıq etsə, təcavüzkarlıq edənə Allahın əmrinə (itaətinə) qayıdana qədər vuruşun..."** (Hucurat, 9)

6. *Allahdan başqasına and içmək*: "Kim ki, Allahdan başqasına and içərsə, şirkə və küfrə düçar olar" (Əbu Davud, Səhih).⁶

⁵ Yuxarıdakı araşdırmadan göründüyü kimi hədisi Əbu Davud (3904) rəvayət etmişdir. Lakin onun mətnində «*heyzli qadınla..*» kəlimələri «*qadınla arxadan..*» ifadəsindən əvvəl gəlmişdir. Hədis, «Quraba yayın evi»nin təqdim etdiyi surətdə, «Sunən əl-Beyhəqi» (7/198, h. 13902) əsərində rəvayət edilmişdir. Allah daha yaxşı bilir. (R.H.)

* **Fasiq** - günahkar, ibadət etməyən, günahdan çəkinməyən; "fasiq" inanıb əməl etməyəne deyilir (F.S.).

⁶ «Səhih sunən Əbu Davud» (3251) əsərində «..və küfrə..» əlavəsi yoxdur. Hədis, «Quraba yayın evi»nin təqdim etdiyi mətnlə «Səhih sunən ət-Tirmizi» (1535)

Şərəfli hədisin kiçik küfrə dəlalət etdiyini bildirən əhli Sünnə və camaat eynilə bu vəziyyətə düşən adamın İslamdan çıxmadığı fikrindədir.

Qazi və ya hakimin haqqı qoyub başqa bir əsasla hökm çıxarması: Allahın hüzuruna (liqa*) aparılacağını bildiyi halda, bəzi məsələlərdə Allahın nazil etmiş olduğu haqqa uyğun olmayaraq hökm verməsi onu dindən kənar etməsə də, kiçik küfrə salır. Lakin kimsə Allahın öz qullarına olan hökmünü ləğv edərək, tağut hökmüylə onu dəyişdirərsə və bunu halal qəbul edərsə, o, beləliklə, dindən çıxaran böyük küfrə düşmüş olur.

Kiçik küfrün bir çox növləri olsa da, onların bəlli həddi yoxdur. Çünki əməli cəhətdən böyük küfr sayılmayan əhəmiyyətsiz sözlərin hər birinin işlədilməsi kiçik küfrdür. Bu hala düşən hər hansı bir adama "əməli kafirdir" deyildiyi kimi, böyük küfrə düşənə də "əqidəsi kafirdir" deyilir. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, müsəlmanın, bu sadalananların hamısından çəkinərək dinini öyrənməsi yolunda dəqiq mənbələrə müraciət etməklə, Allahdan onu haqq işində bərqərar etməsini diləməsi lazımdır ki, o, Allah Təalanın insan üçün təqdir etdiyi şərəfə nail ola bilsin. Hidayət yalnız Allahdandır.

Yenə də, insanın böyük küfrə batdığı bir sıra hallar vardır ki, onun kafir adlandırılmasına hökm verilmir.

əsərində rəvayət edilmişdir. Allah daha yaxşı bilir.
(R.H.)

* **Liqa** - 1) üz, çöhrə, sima; 2) görüşmə, qovuşma.

Qəsdən deyilməyən, dil xətalاری ilə küfrə salan hər hansı bir sözün deyilməsi, iradəsindən asılı olmadığından, sahibini kafir etmir.

Yuxu, bayqınlıq halında və ya sərxoş vəziyyətdə olarkən, əqli fəallığı kütləşdiyindən baş verən küfr əməl və ya deyilən sözlər adamı kafir etmir.

Qəlbi imanla sabit olduğu halda ölümle və ya digər vasitələrlə gerçəkdən qorxudularaq küfrə məcbur edilən bir şəxs tərəfindən edilən və küfrə sübut olan hərəkət də sahibini kafir etmər. Çünki belə şəxs haqqında Allah Təala buyurmuşdur: **"Qəlbi imanla sabit olduğu halda, (küfr sözünü deməyə) məcbur edilən (dil ilə deyib qəlbi ilə onu təsdiq etməyən) şəxs istisna olmaqla..."** (Nəhl, 106). Lakin özündə küfrə aparan bir davranış olduğu halda, bunu zarafat, əyləncə xatirinə etdiyini bildiren şəxs həm zahirən və həm də daxilən küfrə batmış olur. Belə ki, istər ciddi olaraq, istərsə də zarafatla kafir davranışlarına yol verənlər kafirdirlər. Bu məsələdə cahil də (cəhaleti üzündən belə bir davranışa yol verən), zarafat edən də eynidir. Allah Təala buyurmuşdur: "(Ya Məhəmməd! Təbuk döyüşünə gedərkən səni lağa qoyan) **münafiqlərdən** (nə üçün belə etdiklərini) **soruşsan: "Biz ancaq söhbət edib zarafatlaşır, əylənirdik", - deyə cavab verərlər. De ki: "Allaha, Onun ayələrinə və peyğəmbərinə istehzamı edirsiniz?"** (Tövbə, 65)

KAFİRLİKDƏ SÖZ İLƏ SÖYLƏYƏNİ AYIRMAQ

Kafirlikdən bəhs edərkən küfrə rəvac verən davranışla belə davranış sahibi olan şəxsi bir-birindən ayırmaq lazım gəlir. Kafirliyə məxsus bir hərəkət edən şəxsin (həqiqətən də) kafir olması hökmən olmadığı kimi, hər hansı bir rəftarı küfr olan adamın kafir olmasının ayrı-ayrı məsələlər olduğunu izah etmək zəruridir. Məsələn, Allahın hər yerdə olduğunu, Kəlamullahın (Quranın) yaradılmış olduğunu demək və yaxud Allah Təalanın ilahi sifətlərini inkar etmək kafirlikdir. Belə ki, bu, söz və ya əməlin küfr olması məsələsinə aiddir. Ancaq söz hər hansı bir adam barəsindədirsə, onun kafirliyinə hökm verməkdə tələsməmək, gözləmək, həqiqət ona bildirilənə qədər, onu kafirlikdə ittiham etmək lazım deyil. Çünki ola bilsin ki, o, Quran və Sünnənin mənalərini yanlış başa düşmüş, hədisin səhih olduğunu bilməmiş, ya da mənaları şərh oluna biləcəyi kimi anlaya bilməmiş, savadsız olmuşdur.

Münaqişə və dəlilin bəyan edilməsi ilə həmin adamın bu mövzuda şübhələri ortaya çıxaraq onun simasını belli edir və burada vəziyyət dəyişir. Çünki məlumatı olmadan bir şeyi izah edən və yanlışlıq içində olan bir şəxslə fasiq və inadcıl adam eyni tutula bilməz.

Savadsız və onlara bənzər olan insanların kafirliyinə, onların asanlıqla anlaya biləcəkləri bir səviyyədə və şəkildə dəlillər gətirib, onlara izah etmədən hökm vermək yolunu tutmaq lazım deyil. Xülasə,

alimlərin ümumi rəyinə görə, küfrə aidliyi təsdiq edilmiş sözlərdə hökm "o sözdə küfr olduğu" bildirilsə də, onu söyləyənin də kafir olacağı mənasına gəlmədiyi kimi, küfrünə qeyd-şərtsiz hökm vermək üçün dəlil göstərilən şəxsin haqqında kifayət qədər zəruri şərtlərin olmasına diqqət yetirilməsinin zəruriliyini yaxşı bilmək lazımdır.

MÜSƏLMANI TƏKFİR ETMƏK

Müsəlmanın təkfir edilməsi məsələsi ehtiyatlılıq tələb edən və təhlükəli bir mövzudur. İmkan olduqca bundan çəkinmək və əldə dəlil olmadan bu işə girişməmək lazım gəlir. Çünki küfrlə ittiham olunan şəxs buna layıqdırsa, yerinə düşür, yox, layiq deyilsə, küfr hökmü onu verən şəxsə qayıdır. Məhz buna görə bu mövzu təhlükəlidir. Peyğəmbər (Sallallahu aleyhi və səlləm) *"İnsan qardaşına: "Ey kafir!" deyərsə, ikisindən biri bu sözlə uçuquma gedər"* - buyurmuşdur. (Buxari, Muslim).

Xülasə kimi:

-Təkfir və digər məsələlər haqqında əhli Sünnə və camaat həmişə olduğu kimi, yenə də firqələr arasında orta yolu tapmışdır.

-Təkfir məsələsi Allah və Rəsulunun yeganə ixtiyar sahibi olduğuna aid mövzudur. Allahın və Rəsulunun kafir saydıqlarından başqa heç kim kafir sayıla bilməz.

-Kiminsə kafir olması haqqında hökm verən şəxs Allaha dair bilmədiyi bir sözü

deməkdən qorxub, olduqca ehtiyatlı və səbrlə hərəkət etməlidir.

-Əhli Sünnə və camaatın yeganə qaynağı Qurani Kərim, Reyğəmbər Sünnəsi və sələfi-salehlərin dedikləridir.

-Əhli Sünnə və camaat qible əhli olan şəxsin kafirliyinə dəlil gətirmədən, onu haqqa yönəltmədən, həqiqətləri açaraq korlanmış beyinləri çulğamış olan şübhələri yox etmədən hökm verməmişlər. Bundan sonra, o şəxs ki, öz küfründə ısrar edər və nifaq salmaqdan əl çəkməzsə, onun müalicə olunması zəruriləşir. Bu isə, həmin şəxsə şəriətin mürtədlərlə bağlı hökmünü tətbiq etmək deməkdir. Ondan tövbə etməsi tələb olunur. O bunu rədd etdikdə, kafir və mürtəd kimi ona qarşı tədbir görülür - öldürülür. Lakin bu tədbirlər yalnız İslam dövləti tərəfindən həyata keçirilə bilər.

Bu məqsədlə istər dəvətçi olsun və ya olmasın, hər bir müsəlmanın həyatın kəşməkeşli yollarında çaşıb qalmaması, zəlalətə düşməməsi və mənsub olduğu yol haqqında onu başa salmaq üçün bu əsəri tərcümə etməyi lazım bildik. Ədalətli hökumət kölgəsində İslam şəriətinin tətbiqi kimi həyati əhəmiyyət daşıyan qayəməzə yetişmək məqsədilə bütün müsəlmanların haqqa qoşulması və onların haqq iş uğrunda möhkəm olmalarına uğur qazandırmasını Uca Allahdan arzu edirik.

Bundan başqa, kitabın yazıçısına bu kitabın türk dilində çap edilmə hüququnu bizim nəşriyyatımıza verdiyinə görə minnətdarıq. Kitabımızın müəllifi olan Əhməd Fərid

Misrin qabaqcıl d v t  il rind n və İslam
oyanışında əhəmiyyətli dərəcədə zəhməti olan
şəxsiyyətlərdəndir. Çoxlu tələbələri v 
yazılmış kitabları olan şeyxin 20-dən yuxarı
 s ri vardır.  sas n zahidlik və islam
təliminə dair samballı kitablarından biri
"Rəsulullahın (Sallallahu aleyhi v  sell m)
ş ri tind n həyat meyarları" adlı əsəridir.

Bir də, bu c hdimizin ist yimiz  uyğun
gəlməsini ancaq Allahdan diləyirik. Şübhəsiz
ki, bu ancaq Ondan istənilir və O buna
Qadirdir, gücü Yet ndir.

MÜQƏDDİMƏ

İslam əhlinin qəlblərini hidayətə yetişdirən, hikməti anlamayan azğınlıq əhlinin qəlblərini paslandıran Allaha həmd olsun!

Özündən başqa bir həqiqi tanrı olmayan Allaha şahidlik edirəm ki, O təkdir, şəriki yoxdur, yeganədir, hər kəsin Ona möhtac olduğu Əbədi Mövcud Olandır. Məhəmmədin Onun qulu və Rəsulu olduğuna da şahidlik edirəm. O necə də şərəfli bir qul və seyyiddir! Necə də əzəmətli bir əslə malikdir. Necə də pak nəsiləndən çıxmış, necə geniş bir qəlbi vardır!

Torpağa bərəkətli yağmur və düşməyə aslan olan Rəsulullah, ailəsinə və əshabələrinə Allahın salətı və salamı olsun!

Əbu Həsən b. Hüzeyl belə demişdir: Kitab yazmaq nə vaxtla, nə də məhdud bir anla şərtlənməmişdir. Əksinə, o, keçmiş dövrləri dərk etmək bacarığının əldən verildiyi bir ixtisas*, təsəvvürün getdiyi sürüşkən bir yoldur.

Bəzi bilicilər isə belə demişlər: Hər sahənin öz sənəti var. Kitab yazma sənəti isə ağılın sənətidir.

Kitab yazmanın məziyyəti onun ayrı-ayrı pərakəndə halda olan şeyləri bir yerə cəmləşdirib ortaya çıxarmaq, sözləri müəyyən qaydaya uyğun bir formada düzmək, mənbələri seçmək və yazıçılıq sənətini düzgünlüklə ortaya qoymaqdır.

* Sənət (iş), fəaliyyət növü (F.S).

Söz boş və faydasız, ciddilikdən uzaq əyləncə janrı olduqda isə, o ikrah doğurur. Fəqət, söz qafilə qəflətindən oyadır, savadsızı bilikliyədir və ağıllıya unutduğunu xatırladan bir vasitə olduqda isə, o, aqlın üstünlük verdiyi gözəl və xoş şeylərdən sayılır.⁷

Təxminən dörd ildir ki, elm tələbəsi olan qardaşlarımızın arasında bəziləri tərəfindən "Tövhid bilməyən şəxs bu biliksizliyinə görə üzürlü sayılmaz" kimi sözlər yayılmaqdadır. Onlar bu sözləri şəriət günəşinin batdığı, elm bayrağının endirildiyi, onun əlamətlərinin silindiyi, hər şeyə şübhə edilərək, savadsızlığın yayıldığı, həqiqi sünnələrin bidət, bidətlərin sünnə yerinə işləndiyi və xurafatın artdığı bir zamanda deyirlər. Bu, yuxarıda qeyd olunan insanlar, o yolsuz sözləri, bədxahlığa rəhbərlik edən alimlərin şirki insanlara bəzədilmiş şəkildə təqdim etdiyi, sözlərin aqibətini və hökmünü bilmədən insanları şirkə sövq etdiyi bir dövərdə ortaya atmışlar. Haqq əhlinin azlığı və imkansızlığı üzündən öz zamanında yaşayan hər kəsə tövhid məsələlərində ortalığa sübut-dəlil qoymurlar. Qeyd olunan şəxslərin savadsızlığı üzür kimi qəbul etməmələri isə, adamların hamısını kafir saymaq deməkdir. Bu insanların məqsədi Allahın razılığını qazanmaqdırsa: **"... həlak olan aşkar bir**

⁷ Hicri ilinin 8-ci əsrinin önəmli şəxsiyyətlərindən olan Əbu Həsən Əli b. Abdurrahmanın Eynul-ədəb və-siyasət adlı kitabından ixtisar edilmiş şəkildə iqtibas edilmişdir.

möcüzə ilə (dəlillə) həlak olsun, sağ qalan da aşkar bir möcüzə ilə sağ qalsın..." (Ənfal, 42), - deyə insanları Allaha dəvətə və Allahın dəlillərini onlara xatırladıb dəlilsübut gətirmək yolunda səy etmələri daha vacibdir.

Bu, onların haqqında şübhəsiz ki, daha gözəl, dinləri üçün daha faydalıdır. Uca Allah belə buyurmuşdur: **"De ki: "Bu mənim (təbliğ, dəvət) yolumdur. Mən və mənə tabe olan (möminlər) açıq-aşkar bir dəlillə (insanları) Allaha çağırıraq..."** (Yusif, 108)

Belə insanlar özlərini qazi (hakim) sayaraq xoşladıkları insanların müsəlmanlığına, xoşlamadıklarının isə kafirliyinə hökm verməklə və onları İslamdan çıxarmaqla insanlara və dinə heç bir şey qazandırmırlar. Bu məsələni həyatda gerçəkləşdirməyə cavabdeh olanların daşdıqları məsuliyyət və Allahın dinində də edilməsi zəruri bir fərz kimi olmamalıdır. O günlərdə "Cəhaletin üzr kimi qəbul edilməsi, təkfir bidətinə etirazetmə barədə bir tədqiqat" adı altında bu risaləni yazmışdım. Onu yazmaqda məqsədim alimlərin mövzu ilə bağlı baxışlarını - cəhaletin üzr kimi qəbul edilməsinə dair dəlillərini, müxaliflərinə verdikləri cavablarını açıqlayaraq oxuculara toplu şəkildə çatdırmaq idi.

Uca Allah bu risalənin qəbul olunmasını təqdir etdi. Onunla bir çoxları faydalandılar. Bütün nemətlər üçün Allaha həmdsənalar olsun. Təkcə Ona minnətdarıq.

Sonradan risalənin təhqiqi və tənqidi surətdə nəzərdən keçirilməsi və bəzi

əlavələrin yerinə düşəcəyini qərara aldım. Məsələn, namazı buraxana aid hökm, təkfirçilərin baxışlarına uyğun olan kitabçaların qəbul edilməməsi, bəzi şəxslərin uydurduğu və ya uydura biləcəyi şübhələrə yüksək savadlı elm adamlarından faydalı məsləhətlər və cavablar kimi əlavələr etdim. Bununla bərabər risalənin qüsursuz və mükəmməl olduğunu iddia etməirəm. Çatışmazlıqlar və qüsurlar insana xas olan şeydir. Allahdan gözlədiyim bu risalənin adamların faydalanması, eşitmədikləri həqiqətləri eşitmələri, başa düşmədikləri doğru şeylər varsa onları anlamaları, əməllərimizi xeyirli etməsi üçün və bu risaləylə bizi Ona dönərkən Öz rızasına çatdırmasıdır.

Bütün nemətlərin və xeyirxah əməllərin məxsus olduğu Allaha həmd olsun!

Əhməd Fərid

Birinci çapa önsöz

Həmd ancaq Allaha məxsusdur. Ona həmd edir, Ondan kömək və başışlanma diləyirik. Nəfslərimizin şərindən və əməllərimizin pisliyindən Ona sığınırıq. Allah kimi düz yola gətirsə, onu bu yoldan sapdıran tapılmaz. Kimi azdırarsa, onu düz yola gətirən tapılmaz.

Allahdan başqa tanrı olmadığına şahidlik edirəm. O təkdir və şəriki yoxdur, Məhəmmədin Onun qulu və elçisi olduğuna şahidlik edirəm.

Müsəlmanlar bu günlərdə sonsuz xəyal içində yaşayaraq boş vaxtlarını dolduracaq faydalı bir məşğuliyyət tapa bilmirlər. Bu vəziyyət boşboğaz bidətçilərə öz bidət və zəlaletlərini tərifləyərək yaymaq üçün fürsət meydanı açır.

Şəriət günəşinin qeyb olması, Allaha dəvət edənlərin üsullarının (ərəb. minhəc - red.) fərqliliyi, Qurana və səhih Sünneyə əsaslanan İslam meyarlarına yiyələnməmiş gənclərin təcrübəsizliyi onların bidətçilərə yardımçı olmasına kömək etmişdir. Bu mənfi şərtlər müsəlmanları aydın bir dəlil olmadan təkfir bidətini ortaya çıxardan xaricilərin baxışlarını və istəklərini yayan bu günün nəşirlərinə kömək edən amillər olmuşdur. Cəhəlin üzr kimi qəbul edilməməsi, müsəlmanları təkfirçiliyə itələyən ilk addım olmuşdur. İnsanların dini məsələləri bilməməsi, düçar olduqları şirkin və başqa məziyyətlərin təhlükəli olması haqqında onları xəbərdar edə biləcək kəslərin

tapılmaması tövhid və digər məsələlərdə ixtilafların yayılmasına səbəb olmuşdur.

Bu risalə cəhaletin üzürlü olmasının isbat edilməsinə və təkfir bidətinə etiraz edilməsi istiqamətində, kiçik də olsa, bir cəhddir. Burada "Əl-cəvabul-mufid fi hökmi cahilit-tovhid" adlı kitabdakı gerçəkliyə zidd və zəlalet növlərindən olan şeyləri də bəyan etmişəm.

Mövzu ilə əlaqədar çalışmanın əsas ideyası bizə aid deyildir - onun sahibi də deyilik. Bizim səylərimiz bu mövzuda xalq arasında böyük hörmətə malik imamların sözlərini Quran və Sünnənin dəlilləri vasitəsilə münasib bir tərzdə nəql etməkdir.

Bu risalə iman və küfrün açıqlanması, insanın İslam əqidəsində necə mhkəmlənməsi, Quranın, Sünnənin və sələfi-salehinin təfsiri ilə cəhaletin üzürlü olmasının isbatı, bu mövzuyla bağlı alimlərin sözlərinin açıqlanması, buna zidd olanların və "Əl-Cəvabul-mufid.." müəllifinin dəlillərinə cavablar və bir çox məsələlər barəsində söhbət açmaqdır.

Allah bəndəsinin məqsədi və niyyətinə görə rəftar edir. O, bizim Sahibimizdir. O, necə də gözəl vəkildir!

Əhməd Fərid

Rəsulullah (Sallallahu aleyhi və səlləm) belə buyurmuşdur:⁸ "Hər kəs (müsəlman) qardaşına: "Ey kafir" deyə müraciət edərsə, onların ikisindən biri bu sifəti qazanmış olur".⁹

"... Kim ki, bir mömini küfrdə ittiham edərsə, bu onu öldürməyə bərabərdir"¹⁰.

İmam Nəvəvi belə demişdir:

Hədisdəki "...bu sifəti qazanmış olur..." ifadəsinin təfsirində insanlar müxtəlif fikirlər irəli sürürlər. "Qardaşını kafir adlandırmağı halal sayan adama qardaşının küfrü üstünə qayıdar" deyirlər. Bu şərh, hədisin üslubuna diqqət yetirildikdə, uzaq ehtimal kimi görünür. Bu hədisin xaricilərə aid edilməsi nəzərə alınmalıdır. Çünki "məhz onlar möminləri kafir adlandırırlar" deyilmişdir.¹¹

⁸ Buxari (6103-6104), Malik (2/984), Əbu Davud (4662).

⁹ Səkkizinci sətiraltı qeyddə hədisin həmçinin Əbu Davud tərəfindən rəvayət edildiyi bildirilir. Lakin onu Əbu Davudun «Sunən» əsərində tapa bilmədim. Eynilə bu rəvayəti imam Muslim Səhihində (111) nəql etmişdir. (R.H.)

¹⁰ Buxari (6105).

¹¹ Nəvəvinin dediyi sözlərin ərəb mətni belədir:

قال النووي: اختلف في تأويل هذا الرجوع فقيل: رجع عليه الكفر إن كان مستحلاً، وهذا بعيد عن سياق الخبر، وقيل: محمول على الخوارج لأنهم يكفرون المؤمنين .

Onun bu sözləri Əhməd ibn Həcər əl-Əsqalaninin «Fəthü əl-bəri» (Ədəb fəsli, b. 44) əsərindən götürülmüşdür. Lakin «Səhih Muslim bişərh ən-Nəvəvi» (İman fəsli, b. 25) əsərinə baxdıqda məlum olur ki, «Bu şərh, hədisin üslubuna diqqət yetirildikdə, uzaq ehtimal kimi görünür» ifadəsi İbn Həcərə məxsusdur. Nəvəvinin

Hafiz İbn Həcər belə deyib: "Hədisin gerçək təfsiri: hədis müsəlmanı qardaşı müsəlmana bu sözü deməyi qadağan etmək məqsədilə söylənmişdir.

Hədisin mənası budur ki: "qardaşını nöqsanlı görmənin və onu küfrdə təqsirləndirmənin günahı təqsirləndirənə qayıdır. Bu mübahisəsizdir". Bəzi adamlar kafirlikdə ittiham edən küfrə düşməsindən qorxalar. "Günahlar, küfrə aparan vasitələrdir" deyildiyi kimi, həm də möminləri kafir adlandırmaqda ısrar edənlərə

dediklərini «Şərh səhih Muslim» (İman fəsli, b. 25) əsərində olduğu kimi sizə təqdim edirəm:

فَقِيلَ فِي تَأْوِيلِ الْحَدِيثِ أَوْجَهُ أَحَدُهَا: أَنَّهُ مَحْمُولٌ عَلَى الْمُسْتَحِلِّ لِذَلِكَ، وَ هَذَا يَكْفُرُ. فَعَلَى هَذَا مَعْنَى بَاءِهَا أَيُّ بِكَلِمَةِ الْكُفْرِ، وَ كَذَا حَارٌّ عَلَيْهِ، وَ هُوَ مَعْنَى رَجَعْتَ عَلَيْهِ أَيُّ رَجَعْتَ عَلَيْهِ الْكُفْرَ، فَبَاءٌ وَ حَارٌّ وَ رَجَعْتَ بِمَعْنَى وَاحِدٍ. وَ الْوَجْهَ الثَّانِي، مَعْنَاهُ: رَجَعْتَ عَلَيْهِ تَقْيِصَتَهُ لِأَخِيهِ وَ مَعْصِيَةِ تَكْفِيرِهِ. وَ الثَّلَاثُ: أَنَّهُ مَحْمُولٌ عَلَى الْخَوَارِجِ الْمَكْفُرِينَ لِلْمُؤْمِنِينَ، وَ هَذَا الْوَجْهَ نَقَلَهُ الْقَاضِي عِيَاضُ رَحِمَهُ اللَّهُ عَنِ الْإِمَامِ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، وَ هُوَ ضَعِيفٌ؛ لِأَنَّ الْمَذْهَبَ الصَّحِيحَ الْمَخْتَارَ الَّذِي قَالَهُ الْأَكْثَرُونَ وَ الْمُحَقِّقُونَ: أَنَّ الْخَوَارِجَ لَا يَكْفُرُونَ كَسَائِرِ أَهْلِ الْبِدْعِ ...

«Hədisin şərhində müxtəlif fikirlər irəli sürülmüşdür. Onlardan biri də: hədisin bu işi halal görənə aid olmasıdır. Belə insan kafir adlanır. Deyilən mənaya əsasən «(onların ikisindən birinə) qayıdan» küfr kəliməsidir. Həmçinin (hədisin müxtəlif mətnlərindəki) «Bəə, həra və racəə» sözlərinin hamısı «qayıtmaq» mənadadır. İkinci rəyə görə: «onların ikisindən birinə qayıdan» qardaşında gördüyü naqisliklər və kafir deməklə qazandığı günahlardır. Üçüncü fikiri irəli sürənlər isə demişlər: Hədisdən məqsəd möminləri kafir hesab edən xavariclərdir. Bu fikri Qadı İyad (Allah ona rəhmət etsin) Məlik ibn Ənəsdən rəvayət etmişdir. Lakin bu nəzər nöqtəsi mötəbər sayılmayır. Çünki digər rəylərin içindən seçilmiş düzgün nəzər nöqtəsi əksər alimlərin və tədqiqatçıların dedikləridir. Onlar isə demişlər: **Xəvariclər də digər bidət əhli kimi kafir sayılmayırlar**». (R.H.)

bunun müqabilində pis sonluq baş verəcək" deyilir. Yuxarıdakı təfsirdən məlum olan ən düzgün nəzər nöqtəsi budur ki: müsəlmanlığı bəlli olan və İslama zidd olan bir hərəkətdə və ya əməldə tanınmayan bir şəxsə onun kafir olduğunu deyən adam bu hərəkəti ilə özünü küfrə salar. Bunun izahı olacaqdır.

Hədisin mənası budur ki: başqasına kafir deyən adamın küfri özünə qayıdar və özü kimi bir müsəlmanı kafir sayması, onun özünü kafir saymasıdır¹².

Şəvkanî (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:¹³

"Allaha və axirət gününə iman gətirən insanın hər hansı müsəlmana onun İslam dinindən çıxması və küfrə batması ilə bağlı, əlində Günəşdən daha aydın bir dəlil olmadan, hökm verməsi haramdır.

Səhəbələrədən olan camaatın vasitəsilə rəvayət edilən səhih hədislərdə Rəsulullahın (Sallallahu aleyhi və səlləm) bu ifadələri öz təsdiqini tapmışdır: *"Kim bir qardaşına "Ey kafir!" deyərsə, ikisindən biri bu sifətlə sifətlənər..."*¹⁴. Başqa bir ifadədə bu, *"Kim ki, bir nəfəri "kafir" deyə çağırırsa və yaxud*

¹² Fəthul-Bari (10/477), Müslim, Nəvəvi şərhli (2/50).

¹³ Şəvkaninin (Allah ona rəhmət etsin) dediklərinin ərəb mətni belədir:

قوله فصل الردة باعتقاد الخ
أقول اعلم أن الحكم على الرجل المسلم بخروجه من الدين الإسلام و دخوله في الكفر لا ينبغي لمسلم يؤمن بالله و اليوم الآخر أن يقدم عليه إلا ببرهان أوضح من شمس النهار فإنه قد ثبت في الأحاديث الصحيحة المروية من طريق جماعة من الصحابة أن من قال لأخيه ... فلا اعتبار بما يقع من طوارق عقائد الشر لا سيما مع الجهل بمخالفتها لطريقة الإسلام و لا اعتبار بصدور فعل كفري لم يرد به فاعله الخروج عن الإسلام الى ملة الكفر و لا اعتبار بلفظ تلفظ به المسلم يدل على الكفر و هو لا يعتد معناه ... (R.H.)

¹⁴ Hədis 28-ci səhifədə araşdırılmışdır.

belə olmadığı halda (ona) "Allahın düşməni" deyərsə, o söz onun özünə qayıdar"¹⁵ formasındadır. Bu və bu məzmununda olan hədislər müsəlmanı kafir saymaqda tələsməməyə yönəlmiş ən böyük nəsihət və maneədir. Uca Allah belə buyurur: **"...qəlbən küfrə razı olanlara** (qəlbində könüllü surətdə küfrə yer verənlərə) **Allahın qəzəbi tutar və onlar şiddətli bir əzaba düçar olarlar"** (Nəhl, 16/106). Bir şəxsin kafirlikdə təqsirləndirilməsi üçün onun küfrə qəlbən razı olması, küfrə inanması, küfrdən sevinməsi və rahatlıq duyması lazımdır. Bu məsələdə şər əqidəsi tərəfdarlarından törəyən əməllərə etibar etmək olmaz, bütün xüsusiyyətlərini bilmədən İslam yoluna müxalifliyə inanmaq mümkün deyil.

İslamdan çıxaraq kafir olmağı qarşısına məqsəd qoymadığı halda kimsə küfr bir iş görərsə, onun əməli kafir sayılması üçün kifayət etmir. Mənasına varmadığı halda müsəlmanın küfrə dələlət edən bir söz söyləməsi, onu kafir saymaq üçün kifayət etmir¹⁶.

Kimə Peyğəmbərin (Sallallahu aleyhi və səlləm) hədisləri ilə müsəlmanı kafirlikdə günahlandırmağa cəsarət etməz. Çünki O, belə buyurmuşdur: **"Müsəlmanı söymək itaətsizlikdir. Onunla vuruşmaq isə küfrdür"**¹⁷. **"...Müsəlman müsəlmanın qardaşıdır.**

¹⁵ Müslim (61/112).

¹⁶ Əs-Seylu əl-cərrar (4/578)

¹⁷ Buxari (48), Müslim (64/116)

Müsəlman müsəlmana zülm etməz. Yardıma möhtac olduğu zaman onu yardımsız qoymaz..."¹⁸

"...Hər bir müsəlmanın qanı, malı və namusu digər müsəlmanlara haramdır"¹⁹. Qurtubi əl-Hucurat surəsinin 2-ci ayəsini şərh edərkən belə demişdir²⁰:

"Uca Allahın: **"...Yoxsa özünüz də bilmədən əməlləriniz puç olar"** ayəsinin mənası heç də *"insan bilmədiyi halda anlaşılmaz bir söz və yaxud əməldən ötrü kafir olar"* demək deyildir". Necə ki, kafir imanı küfrdən üstün tutmadıqca, mömin olmadığı kimi, möminin də məqsədi küfr olmazsa və küfrü üstün tutmadığı halda, müsəlmanların rəyinə görə kafir olmaz.²¹

İKİNCİ MÖVZU

Bilməməzliyin pislənməsi

Bilməməzliyin üzürlü olmasının isbatı ilə bağlı ifadələrimizə belə çıxmasın ki, biz insanları biliksizliyə çağırır, ona dəvət edir və yaxud biliksizlik fəzilətdir,

¹⁸ Müslim (2564/32), Tirmizi (1927) rəvayət etmişlər. Ancaq Tirmizidə: *"Ona xəyanət etməz, ona yalan söyləməz və onu sahibsiz qoymaz..."* əlavəsi vardır.

¹⁹ Müslim (2564/32), Tirmizi (1927), Əbu Davud (4861).

²⁰ Qurtubinin dediyi sözlərin ərəb mətni aşağıdakı kimidir:

و ليس قوله □ أن تحبط أعمالكم و أنتم لا تشعرون □ بموجب أن يكفر الإنسان و هو لا يعلم فكما لا يكون الكافر مؤمناً إلا باختياره الإيمان على الكفر كذلك لا يكون المؤمن كافراً من حيث لا يقصد إلى الكفر و لا يختاره باجماع كذلك الكافر كافراً من حيث لا يعلم. (R.H.)

²¹ Qurtubi Təfsiri (7/6128).

biz də o cür düşünürük, onunla razılaşırıq anlamında başa düşülməməlidir.

Bilməməzliyə qarşı bizim metodumuz tam əksinə olaraq, sələflərdən olan bəzi dəyərli insanların aşağıdakı gözəl sözlərinə eynilə qoşuluruq: "Allaha qarşı çıxmada cəhəldən* çirkin günah olmamışdır".

Bilməməzlik - günahların olmasının səbəbi, ona doğru yönəldən, çağıran amildir. İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir: Yusif (əleyhis-salam) günahlarla qarşı-qarşıya qaldığı zaman **"Ey Rəbbim! Mənim üçün zindan bunların məni sövq etdikləri işi görməkdən xoşdur. Əgər bu qadınların hiyləsini məndən dəf etməsən, mən onlara meyl edərdim və cahillərdən olardım"** (Yusif, 12/33) demişdir". **"Allah yanında yalnız o kəslərin tövbəsi qəbul edilir ki, onlar nadanlıq ucundan pis bir iş gördükdən sonra dərhal tövbə edərlər. Allah belələrinin tövbəsini qəbul edərdi! Həqiqətən, Allah hər şeyi biləndir və hikmət sahibidir!"** (Nisa, 4/17)

Qatədə belə demişdir: "Rəsulullahın (Sallallahu əleyhi və səlləm) əshabəsi: "Allaha qarşı olan hər şeyin böyük günah olmasına rəy vermişdir".²²

* **Cəhəldən** - nadanlıq, biliksizlik.

²² Türk tərcüməçisinin: «Rəsulullah (s.a.v.)ın əshabı: "Allah'a isyan edilən hər şeyin masiyət (böyük günah) olduğunda icma etdi." - deyə ifadə etdiyi sözləri «Zəmmu əl-cəhli» kitabındakı ərəb mətni ilə:

قال قتادة: أجمع أصحاب رسول الله أن كل ما عصى الله به فهو جهالة

müqayisə etdikdən sonra onunla razılaşmayaraq Qatədən dediklərini bir daha tərcümə etməyə səy göstərdik. O demişdir: "Rəsulullahın (Sallallahu əleyhi və

Başqaları da belə demişlər: "Səhabələr Allaha asi olan hər kəsin cahil olmasına rəy vermişlər".

Həzrəti Əli (Allah ondan razı olsun) belə demişdir:

"Bacarmadığı halda kiminsə elm iddiasında olması, filankəs alimdir deyə, onun barəsində elmlə bağlı olduğunu bildirdikdə sevinməsi, elmə şərəf olduğu kimi, cahil olduğu halda, "mən cahil deyiləm" deməsi və ondan uzaq durması da nadanlığın pis olmasının qınanılması üçün bəsdir."²³

Cəhalət haqqında bəzi adamlar da belə demişlər:

"Bilməməzlik öz sahibi üçün ölümdən qabaq ölümdür. Nadanların bədənləri isə qəbirdən qabaq qəbirdir. Ruhlari cisimlərinə yabancıdır. Qiyamətə qədər onlar dirilməyəcəklər.

Peyğəmbərin (Sallallahu aleyhi və səlləm):
"Bilməməzliyin əlacı *ancaq soruşmaqla öyrənməkdir*"²⁴ buyurduğu kimi, nadanlığın müalicəsi soruşmaqla öyrənməkdir. Hədisdə Peyğəmbər (Sallallahu aleyhi və səlləm) nadanlığın - xəstəlik, əlacının isə sual vermək olduğunu bildirmişdir.

səlləm) əshabəsi: "Allaha asilik olan hər bir şeyin cəhalət olmasına yekdil rəy vermişdir". (R.H.)

²³ İbn Qeyyim, Mədaricus-salihin (1/470). Bax: "Kitabu Zəmmil-cəhl" Muhamməd b. Səid b. Ruslan.

²⁴ Əbu Davud (332), İbn Macə (4614), Əhməd (1/380), Əlbani bu hədisi yaxşı adlandırmışdır.

İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) Əş-Şəfiyyətul-kəfiyyə adlı kitabında bu beytləri vermişdir:

"Bilməməzlik öldürücü bir dərddir, şəfası isə daxilən bir-biri ilə birləşən iki şeydir. Qurandan və ya Sünnədən bir hissədir. Onları tətbiq edən təbiblə Allah adamı olan bir alimdir."²⁵

ÜÇÜNCÜ MÖVZU

Bilməməzliyinə görə üzürlü sayılan günahdan təmizlənmiş hesab edilmir

"Filankəsi bilməməzliyinə görə bağışlamaq olar" ifadəsi - cahil günahkar deyildir anlamını vermir. Alimlər demişlər ki: əgər bir şəxs küfr əməlilə qadağan olunmuş bir iş görərsə və ya özü də bilmədən nadanlığından etiqadla bağlı küfrə yol verərsə, o savadsızlığına görə üzürlü hesab olunur, günahkar sayılmaz, cəzaya məruz qoyulmaz, İslam dinindən çıxmaz. Bəzi başqaları da həmin şəxsi bilməməzliyinə görə üzürlü sayırlar. Bu o deməkdir ki, belə bir

²⁵ Yuxarıda təqdim olunan beytlərin ərəb mətni belədir:

والجهل داء قاتل و شفاؤه أمران في التركيب متفقان
نص من القرآن أو سنة وطبيب ذاك العالم الرباني

Nəzərinizə çatdırım ki, Məhəmməd ibn Qeyyimin əsərinin adı "əl-Kəfiyətü əş-şəfiyətü fil-intisari lil-firqati ən-nəciyə"dir. Onun 5949 beytdən ibarət olan bu qəsidəsi "Nuniyyə" adı ilə məşhurlaşmışdır. Əsərdə şer üslubu ilə cəhmi, mötəzilə və b. azğın firqələrin əqidələri bəyan edilməklə yanaşı onlara tutarlı cavablar da verilmişdir. (R.H.)

adama kafir deyilməz. O, əməllərindən ötrü də cəzalandırılmaz. Lakin elm öyrənməməsi üzündən təsirli olduğu üçün cəzalandırılır. Məsələn, həzrəti Osman (Allah ona rəhmət etsin) zina etmiş həbəşli qadını zinanın günah olduğunu bilmədiyi üçün üzürlü hesab etmişdir. Həzrəti Ömər də **"İman gətirib yaxşı işlər görənlərə pis əməllərdən çəkinib iman gətirdikləri, saleh əməllər etdikləri... təqdirde (haram edilməmişdən əvvəl) daddıqları (yeyib içdikləri) şeylərdən ötrü günah tutulmaz"** ayəsini* yozaraq bilmədən içki içənləri üzürlü saymışdır.²⁶

* Maidə, 5/93

²⁶ Osmandan (Allah ondan razı olsun) nəql edilən bu əsərə oxşar rəvayətin araşdırması irəlində təqdim olunacaqdır. Ömər (Allah ondan razı olsun) rəvayətini isə Abdurrazzəq «Musannəf» (9/240, h. 17076) kitabında rəvayət etmiş, İbn Həcər «Fəthü əl-bəri» (13/173, f. 93 əl-Əhkam, b. 15) əsərində onun səhih olduğunu bildirmişdir. Bu əsərdə Qudəmə ibn Məzun adlı sahəbənin Qurani Kərim ayəsini düzgün anlamayaraq içki içməsi və etdiyi bu işə görə Ömər tərəfindən bir müsəlman olaraq cəzalandırılmasından bəhs olunur. İbn Qudəmə «əl-Muğni» (12/276, b. 1040) kitabında demişdir: «Rəvayət edildiyinə görə Qudəmə ibn Məzun içkini halal hesab edərək içmişdir. Bundan xəbər tutan Ömər isə onu kafir adlandırmayaraq bir müsəlman kimi cəzalandırmışdır. Həmçinin Əbu Cəndəl ibn Suhel və dostları Şamda olarkən içki içmiş və bunu halal saymışlar. Onlar gördükləri bu işə uca Allahın: **"İman gətirib yaxşı işlər görənlərə pis əməllərdən çəkinib iman gətirdikləri, saleh əməllər etdikləri... təqdirde (haram edilməmişdən əvvəl) daddıqları (yeyib içdikləri) şeylərdən ötrü günah tutulmaz"** ayəsini sübut gətirmişlər. Lakin bununla belə kafir hesab edilməmişlər. Onlara içkinin haramlığı bildirildikdən sonra tövbə etmiş və bir

Dəvət və qorxutma* dünyada hökmlərin, axirətdə isə əzabın gerçəkliyinin səbəbidir. Uca Allah: **"Biz, peyğəmbər göndərməmiş** (heç bir ümmətə) **əzab vermərik!"** (İsra, 17/15). **"...Bu Quran mənə sizi və ona (gələcəkdə) yetişəcək kimsələri (qiyamətə qədər) xəbərdarlıq edib qorxutmağım üçün vəhy olundu"** (Ənam, 6/19), deyə buyurmuşdur.

İbn Həzm (Allah ona rəhmət etsin) **"Biz, peyğəmbər göndərməmiş** (heç bir ümmətə) **əzab vermərik!"** ayəsini dəlil gətirərək belə demişdir: "Doğrudan da peyğəmbərlərin dəvəti və qorxutması insanlara yetişənə qədər kafirə qətiyyəən əzab yoxdur"²⁷.

Şinqiti (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir: "Peyğəmbər göndərənə və onlar da insanları çəkəndirməyincəyə qədər Allah öz məxluqlarından heç kimə nə dünyada və nə də axirətdə əzab verməyəcəkdir"²⁸.

Əbdürrəhman Əbdulxalığ məsələylə bağlı belə demişdir: "Cəzalandırma elmdən sonra gəlir" mahiyyəti məlum olan bir şəriət qaydasıdır. Uca Allah bu məsələyə dair belə buyurur: "Allah bir ümməti doğru yola yönəltdikdən sonra, çəkinməli olduqları şeyləri onlara açıqlamadıqca, onları

müsləman kimi cəzalandırılmışlar. Bu kəslərin bənzərində olan adamlara da eyni hökm kəsilir. Beləcə də bir şeydən xəbəri olmayan hər hansı bir cahilə onu bilənə qədər kafirliyi barədə hökm verilməyir.» (R.H.)

* Türk mətnində: **insar** (qorxutma, çəkəndirmə və s. mənalar verir) (F.S.).

²⁷ İbn Həzm, Əl-İhkum fi Usulil-Əhkam (s. 895)

²⁸ Şinqiti, Ədvaul-Bəyan (3/429)

yolundan azdıran deyil. Allah hər şeyi biləndir". **"Allah bir tayfanı doğru yola yönəltdikdən sonra qorxub-çəkinməli olduqları şeyləri özlərinə bildirmədən onları (haqq yoldan) çıxartmaz. Həqiqətən Allah hər şeyi (olduğu kimi, layiqincə) biləndir!"** (Tövbə, 115)

Bir müsəlman həqiqəti biləndən sonra təkəbbürlənərək ondan üz çevirənə qədər yolundan çıxmış sayılmaz"²⁹. Bu mövzuyla əlaqədar daha geniş şərh bundan sonrakı 4-cü mövzudadır.

DÖRDÜNCÜ MÖVZU

Cavabdehin hökmə görə məsuliyyəti xəbərdarlıq ona çatıqdan sonra başlayır

Şeyxülislam İbn Teymiyyə (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:³⁰

"Cavabdehin hökmlərə uyğun olaraq məsuliyyəti xəbərdarlıq ona çatmamışdan öncə qətiləşirmi və ya qətiləşmir barəsində Əhməd və digər imamlardan üç nəzər nöqtəsi mövcuddur.

1) Qətiləşir; 2) Qətiləşmir və 3) İlk gələn hökmlərdə məsuliyyət qətidir, özündən irəliki əmrləri silən hökmlərdə isə qəti deyildir. Zahirə olan bir şeyin cəzası qətiləşmir, hər hansı bir şəxs haqqında da

²⁹ Əbdülrəman Əbdülxalığ, İman Küfür ayrımı (79-80).

³⁰ Şeyxülislam (Allah ona rəhmət etsin) demişdir:

و أصل هذا أن حكم الخطاب هل يثبت في حق المكلف قبل أن يبلغه، فيه ثلاثة أقوال في مذهب أحمد وغيره، قيل يثبت و قيل لا يثبت و قيل يثبت المبتدأ دون الناسخ و الأظهر أنه لا يجب قضاء شيء من ذلك و لا يثبت الخطاب إلا بعد البلاغ ...

məsuliyyət daşıməsi qətiliyə malik olmur. Lakin dēvətdən sonra məsuliyyət Uca Allahın ayələrinə görə cavabdeh olan şəxslər üçün qətiləşir. **"...Bu Quran mənə sizi və ona (gələcəkdə) yetişəcək kimsələri (qiyamətə qədər) xəbərdarlıq edib qorxutmağım üçün vəhy olundu"** (Ənam, 6/19). **"Biz, peyğəmbər göndər-məmiş (heç bir ümmətə) əzab vermərik!"** (İsra, 17/15). **"Biz peyğəmbərləri (möminlərə) müjdə gətirən və (kafirləri) əzabla qorxudan kimi göndərdik ki, daha insanlar üçün peyğəmbərlərdən sonra Allaha qarşı bir bəhanə yeri qalmasın"**. (Nisa, 165)

Bu və buna bənzər ayələr Quranda çoxdur. Allah o ayələrdə peyğəmbərin gətirdiyi dini təbliğ edənə qədər kimsəyə əzab verməyəcəyini bəyan etmişdir. Hər hansı bir insan Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) Allahın Elçisi olduğunu bilərək ona iman gətirsə, ona bilmədiyi məsələlər çatana qədər Allah əzab verməz. Allah, başa salınmayan bir adamın imansızlıq göstərdiyinə görə ona əzab vermədiyi üçün, imanın bəzi şərtlərinə riayət etməyən adama da əzab verməməsi daha artıq başa düşüləndir. Lakin imana dēvət edildikdən sonra imansızlıq edən və ya iman bəzi şərtlərindən uzaqlaşan şəxs istisnadır.

Buna bənzər məsələlər barədə Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) gələn və məşhur olan qaydalar belədir. Səhih hədis kitablarında sabitləşdiyinə görə, səhabələrin bir qismi Allahın **"...sübh açılınca, ağ sap qara sapdan fərqlənincəyə qədər yeyib-için; sonra gecəyə qədər**

orucunuzu tamamlayın..."* ayəsinin gerçək mənasından insanların tikiş üçün istifadə etdikləri sapdan söhbət getdiyini başa düşmüşdülər.³¹

Ömər və Əmmar (Allah onlardan razı olsun) cünub* olduqları zaman, Ömər su tapana qədər namaz qılmamış, Əmmar isə, suyun təmizlədiyi yerləri torpağın da təmizləyə biləcəyini zənn edərək özünü torpaqla təmizləmişdir. Buna görə Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) onlara namazlarını qəza etmələrinə hökm verməmiş, əksinə, onlar gələcəkdə belə bir vəziyyətlə qarşılaşdıqda təyəmmüm etmələrini əmr etmişdir.³²

İstihad olan (yeni qan axması kəsilməyən - red.) qadının durumu da bu qəbildəndir. Bir qadın: "mən çox şiddətli aybaşı oluram. O, mənim namaz qılmağıma və oruc tutmağıma əngəl olur" dedikdə, Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) ona istihadə dövründə namaz qılmasını buyurdu, lakin (buna qədər -red.) qılma-dıqlarını qəza etməsini əmr etmədi.³³

Namaz üstə danışmaq qadağan olunduğu zaman Müaviyə b. əl-Həkəm əs-Suləmi (Allah ondan razı olsun) namazda danışmağın yasaqlandığını bilmədən danışıb. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) ona *"Bizim bu namazımız ki var, onda insanların sözü olan hər hansı bir şeydən*

* Bəqərə, 2/187.

³¹ əl-Buxari (1916, 1917), Muslim (1090, 1091). (R.H.)

* Qadınla cinsi əlaqədə olmaq halı (F.S.)

³² əl-Buxari (338), Muslim (368). (R.H.)

³³ Muslim (333), əl-Buxari (327), «Səhih sunən Əbu Davud» (296). (R.H.)

*danişmaq əsla düzgün olmaz..."** demiş, lakin namazını təkrar qılmasını buyurmamışdır.

Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) Mədinəyə hicrəti zamanında yerli sakinlərin qıdıqları namazların rükətlərinin sayı artırılmışdı.³⁴ Bu xəbər onlardan uzaq olan Məkkə və Həbəşistandakı müsəlmanlara çatmadığı üçün onlar namazlarını iki rükət qılırdılar. Onlar Mədinəyə gəldikdə Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) onlara namazlarını təkrar etmələrini buyurmadı.

Hicrətin ikinci ilində isə Ramazan orucu fərz³⁵ olunmuş və o, Həbəşistandakı müsəlmanlara çatdırılmamışdı. Məhz bu səbəbdən müsəlmanlar o il oruc tutmamışdılar. Buna baxmayaraq Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) onlara orucun qəzasını tutmağı əmr etmədi.³⁶

* Müslim (537/33), Əbu Avənə (2/141-142), Əbu Davud (930/931), Nəsai (1217), Darimi (1/353), İbn Cərud (212), Beyhəqi (2/249-250), Tayalisi (1105), Əhməd (5/447-448).

³⁴ Fəthü əl-bəri (1/580, h. 350 və 3935), Müslim (685). (R.H.)

³⁵ Fəthü əl-bəri (1/64, hədis № 8). (R.H.)

³⁶ Şeyxülislam Məcmuü Fətava (22/41-42).

BEŞİNCİ MÖVZU

Bilməməzliyin üzürlü olması və dində bilinməsi zəruri olan şeylər

Dinə məxsusluğu asanlıqla anlaşılan şeylər alimə və cahilə aid məsələlərdir. Bunlar, eyni zamanda, nisbi və digər bir vəziyyətə düşərək, zamana, məkana və insanlara münasibətdə başqa formada təzahür edə bilirlər. Dini zəruriyyətdən doğan şəriət günəşinin hər tərəfə işıq saçdığı parlaq bir dövrimdə insanlara Allahın dinini təbliğ edən və onlarla mübahisə aparan, elmə əməl edən alimlərin çox olduğu zamanlarla müqayisədə, şəriət günəşinin batdığı, alimlərin insanların dinini qarışdırdığı və həqiqətləri ört-basdır edən pis adamların olduğu, haqq əhli olan insanların isə azaldığı, hər kəsə öz səslərini eşitdirə bilmədikləri dövrlər eyni deyildir.

Hər hansı bir şeyin dini zəruriyyətdən doğduğunu bilərək onu inkar edən şəxs, inkar etdiyinə görə, təkfirə məruz qoyulur* və alimlərin qərara aldıkları kimi, İslam ümmətindən kənara çıxır.

Nəvəvi belə demişdir:³⁷ "Dini zəruriyyət olduğu məlum olan bir şeyi inkar edən şəxs haqqında mürtədlik və kafir olması hökmü

* Kafir sayılır (F.S.).

³⁷ Nəvəvi (Allah ona rəhmət etsin) demişdir:

و أن من جحد ما يعلم من دين الإسلام ضرورة حكم برده و كفره ... و كذا حكم من استحل الزنا أو الخمر أو القتل أو غير ذلك من المحرمات التي يعلم تحريمها ضرورة. (R.H.)

verilir. Məsələn, zina, içki, haqsız adamöldürmə kimi haramlığı qəti bilinən şeyləri halal sayan şəxsin vəziyyəti də belədir"³⁸.

Xəttabi belə demişdir: "Ümmətin rəy verdiyi və haqqında məlumat yayılmış və hamısının bildiyi bir hökmü inkar edən vəziyyəti də eynilə bu cürdür"³⁹.

İbn Əbil-İzz belə demişdir:⁴⁰ "Kitabın** hökmünü inkar edən şəxsin kafir sayılmasında şübhə yoxdur".

Fəqət, özündə baş qaldıran hər hansı bir şübhəyə görə Kitabın hökmünü yanlış izah edən şəxs həmin vaxt kafir sayılmaz, bu fikrindən dönməsi üçün ona məsələnin əsil mahiyyəti açıqlanır⁴¹.

Dini zəruriyyət olduğu bilinən bir şeyin yerinə yetirilməsinə nadanlığın bəraət qazandırmamasının səbəbi, belə şeyləri hamının bilməsidir. Dini zəruriyyət kimi məlum olan şeyləri bilməyən bezi şəxslərin hər hansı bir vaxt və hər hansı bir məkanla bağlı olmasını nəzərdə tutaraq, alimlər belə insanları nadanlıqlarına əsasən üzürlü sayırlar.

Alimlər, dini zəruriyyəti məlum olan şeyləri inkar və rədd edən şəxslərin kafirliyini açıqlayıblar. Onların yuxarıda

³⁸ Müslim, Nəvəvi Şərhi (1/100).

³⁹ Müslim, Nəvəvi Şərhi (1/100).

⁴⁰ İbn Əbi əl-İzz (Allah ona rəhmət etsin) demişdir:

و لا شك في تكفير من ردَّ حكم الكتاب و لكن من تأول حكم الكتاب لشبهة عرضت له، بين له الصواب ليرجع إليه. (R.H)

** Quran nəzərdə tutulur. (F.S.)

⁴¹ İbn Əbil-İzz, Şərhut-Tahaviyyə (223).

nəql etdiyim sözləri buna şahiddir. Onlar öz yazılarında nadanlıq* kəlməsindən heç bəhs də etməmişlər. Bunu yaxşı başa düşmək üçün Hicazdakı alimlərin və digər elm sahibi olan şəxslərin tövhid haqqında anlayışı olmayan hər hansı adamı üzürlü saymadıqlarını eşitsək heyrət etmərik. Çünki orada tövhidlə bağlı elmi fəaliyyət çox yayılmış və məşhurdur. Şeyxülislam və ondan sonra gələn alicənab insanlar olan alimlərin söyləri nəticəsində Hicaz camaatına dəlillər sübut edilmişdir. Bizim regionda belə bir iş görülməmişdir. Bizdə müəllimlərimizin əksəriyyəti insanlar qarşısında dinlərini qarışdıraraq, şirki bəzənmiş şəkildə göstərirlər. Sonra da onu insanlara qəbul etdirərək böyük günahlar işlətmək üçün ağla-batmaz dəlillər gətirirlər.

Belə insanlardan Allaha şikayət edir və onlara qarşı Allahdan yardım diləyirik.

* Cəhalət (F.S.)

Hafiz İbn Həcər belə demişdir⁴²: İmanın lüğəti mənası təsdiq deməkdir. Onun şəriət mənası isə Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) Rəbbi tərəfindən vəhy edilmiş şeylərin təsdiq edilməsi və doğru hesab olunmasıdır. İmanın bu tərifini hamı tərəfindən birgə qəbul edilmiş tərifdir. Lakin bundan sonra aşağıdakı kimi fikir ayrılığı yaranmışdır: "Təsdiq qəlbin əməllərindən olduğuna görə qəlbdəkini ifadə edən dillə bu təsdiqi açıqlamaq kimi artıq bir şey də şərtidirmi və yaxud əmr olunan şeyləri etmək qadağan olunan şeylərdən çəkinmək kimi imanının təsdiq etdiyi şeyə əməl etmək şərtidirmi?... (İbn Həcər sözüne davam edərək) sələf iman haqqında: "iman, qəlb ilə etiqad, dillə söyləmək, bədən üzvlərilə buna əməl etməkdir" demişdir". Bu təriflə nəzərdə tutulan mənada: "əməllər imanının tamlığı üçün şərtidir" demək istənilir. İmanın artıb-

⁴² Hafiz İbn Həcər (Allah ona rəhmət etsin) demişdir:

و الإيمان لغة التصديق، و شرعاً تصديق الرسول فيما جاء به عن ربه، و هذا القدر متفق عليه، ثم وقع الاختلاف: هل يشترط مع ذلك مزيد أمر من جهة إبداء هذا التصديق باللسان المعبر عما في القلب، إذ التصديق من أفعال القلوب؟ أو من جهة العمل بما صدق به من ذلك كفعل المأمورات و ترك المنهيات... فالسلف قالوا هو اعتقاد بالقلب، و نطق باللسان، و عمل بالأركان، و أرادوا بذلك أن الأعمال شرط في كماله، و من هنا نشأ لهم القول بالزيادة و النقص كما سيأتي و المرجئة قالوا: هو اعتقاد و نطق فقط، و الكرامية قالوا: هو نطق فقط، و المعتزلة قالوا: هو العمل و النطق و الاعتقاد، و الفارق بينهم و بين السلف أنهم جعلوا الأعمال شرطاً في الصحة و السلف جعلوها شرطاً في كماله... و أما المقام الثاني فذهب السلف إلى أن الإيمان يزيد و ينقص، و أكرر ذلك أكثر المتكلمين و قالوا متى قيل ذلك كان شگاً، قال الشيخ محي الدين ... (R.H.)

azalması ifadəsi sələfin bu tərifiylə meydana gəlmişdir.

Murciyə: "İman qəlblə etiقاد və dillə söyləməkdir" demişdir.

Kərramiyə: "İman dillə söyləməkdir" demişdir.

Mötəzilə: "İman - əməl, dillə söyləmək və qəlblə etiقادdır" demişdir.

Sələflər ilə mötəzililər arasındakı fərqdə, mötəzililər imanı əməllərin sağlamlığı üçün şərt gördüyü halda, sələfilər əməlləri imanın kamilliyi üçün şərt görürlər. İbn Həcər sözünü davam etdirərək deyir:

İkinci xüsusiyyətə nəzər saldıqda, sələflər imanın çoxalıb-azaldığını söyləmişlər. Kəlamçıların əksəriyyəti bunu rədd edərək: "Kim bunu qəbul etsə, imanına şübhə etmiş olar" deyirdilər.

Nəvəvi belə demişdir:

Araşdırmaların çoxalıb dəlillərin üzə çıxmasıyla və ya bunun əksinin gerçəkləşməsi ilə insanın təsdiqi artar və yaxud da azalar. Məhz imanın artması təsdiqin artması, azalması isə imanın azalmasıdır. Bu ən aydın bir həqiqətdir. Elə bu səbəbdən Əbu Bəkrin imanı başqalarından daha qüvvətli idi. Çünki o, heç bir şübhəyə düşməmişdi. Hər bir insan qəlbindəki əminliyin və təvəkkülün həmişə eyni dərəcədə olmadığını, bəzən daha çox olduğunu bilir. Elə buna görə də təsdiq və bilgi dəlillərin aydınlığı və çoxluğuna uyğun olaraq artıb çoxalar.

Əl-Ləlkəi "Kitabus-Sunnə" adlı əsərində sənədini nəzərdə tutaraq imam Buxaridən bunu nəql edir: "Gəzdiyim bölgələrdə mindən artıq

alim adamlarla rastlaşdım. Onların arasında imanın söz və əməl olduğuna, onun artıb-azalmasına müxalif olan bir adam görmədim"⁴³.

Peyğəmbər (Sallallahu aleyhi və səlləm) belə buyurmuşdur: "İman yetmişdən bir qədər çox şöbədir. Onun ən alisi "Lə iləhə illəllah!" kəlamıdır. Ən aşağı dərəcəsi isə (yoldan keçənlərə) maneçilik törədən şeyləri yoldan kənarlaşdırmaqdır..."⁴⁴.

İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:⁴⁵

"İman bir çox budaqları və qolları olan kök olduğda, onun hər qolunun iman kimi adlandırılması təbiidir. Məsələn, namaz, zəkat, həcc, oruc kimi ibadət növləri imandan olduğundan, həya, təvəkkül, Allah qorxusu, Allaha tövbəylə müraciət kimi **batini**** **əməllər** və yoldan keçənlərə manee törədən şeyləri yoldan kənarlaşdırmaya qədər

⁴³ Fəthul-Bari (1/46-47).

⁴⁴ Buxari (9) "Altmış bir qədər çox" ifadəsi; Müslimdə isə (35/58) həm "Yetmiş bir qədər çox" və həm də "Altmış və ya yetmiş bir qədər çox" kimi rəvayət etmişdir. Sünen kitablarında isə sadəcə "Yetmiş bir qədər çox" kimi rəvayət edilmişdir.

⁴⁵ İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

كان الإيمان أصلاً له شعب متعددة و كل شعبة منها تسمى إيماناً فالصلاة من الإيمان و كذلك الزكاة و الحج ... و هذه الشعبة منها ما يزول الإيمان بزوالها كشعبة الشهادة و منها ما لا يزول كترك إمطة الأذى عن الطريق ... و كذلك الكفر ذو أصل و شعب فكما أن شعب الإيمان إيمان فشعب الكفر كفر و الحياء شعبة من الإيمان و قلة الحياء شعبة من شعب الكفر و الصدق شعبة من الإيمان و الكذب شعبة من الكفر و الصلاة و الزكاة و الحج و الصيام من شعب الإيمان و تركها من شعب الكفر و الحكم بما أنزل الله من شعب الإيمان و الحكم بغير ما أنزل الله من شعب الكفر و المعاصي، كلها من شعب الكفر كما أن الطاعات كلها من شعب الإيمان .

كتاب الصلاة : ص 70 (R.H.)

** **Batini**-daxili, iç.

şəriətə uyğun olan bütün hərəkətlər **imandandır**.

Bu qollardan olan elə bir qol var ki, onun yox olmasıyla iman tamamilə itər. Bu, şəhadət kəlməsidir. Elə qol da var ki, onun yox olmasıyla iman itməz. Bu, yoldan keçənlərə maneçilik törədən şeyləri yoldan kənarlaşdırmaqdır. Bu iki qolun arasında olan bir-birindən seçilən qollar öz mövqeyinə görə bir qismi ən ali qola yaxın olduğu üçün ona birləşdirilməli olduğu halda, digər qismi ən aşağı dərəcəliyə yaxınlığına görə ona birləşdirilməlidir. Küfr də bir çox qolları olan təməldir. İmanın qolları iman olduğu kimi, küfrün də qolları küfrdür. Məsələn, həya imanın bir qolu olduğu kimi, həyasızlıq küfrün bir qoludur. Namaz, zəkat, oruc, həcc və s. imanın qollarından biri olduğu kimi, onları tərk etmək küfr qollarından biri deməkdir. Allahın vəhy etdiyi əmrləri əsasında hökm vermək imanın qollarından biri olduğu kimi, onları yerinə yetirməmək küfr qollarındandır. Günahların hamısı küfr qollarından olduğu halda, Allaha itaətlə bağlı olan bütün əməllər iman qollarıdır".⁴⁶

YEDDİNCİ MÖVZU

**Özündə imandan bir qol olan kimsə onunla
mömin olmadığı kimi, küfrdən bir qola
mənsub
şəxs də onunla kafir olmaz**

⁴⁶ İbn Qeyyim, Kitabus-salət (s. 24)

İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) sözüne belə davam edir:⁴⁷

"Bir qulda iman qollarından bir qolun olması onun mömin adlandırılması üçün bəs etmir. Quldakı o qolun, imana nə dərəcədə aid olmasına baxmayaraq, sahibini mömin adlandırmaq olmaz.* Küfr də elədir. Bir qulda küfrün qollarından birinin olması onun kafir adlandırılmasını zəruri etmir. O qolun nə dərəcədə küfr olmasından asılı olmayaraq sahibi kafir adlandırılmaz. Kimsədə bir az elmin olması onun alim adlandırılmasına bəs etmədiyi kimi, fiqhın və ya tibbin bəzi məsələlərini bilən şəxsləri faqih** və ya həkim adlandırmaq olmaz. İman qolunun iman, nifaq qolunun nifaq, küfr qolunun da küfr adlandırılmasına bunlar maneə deyildir.

Bəzən hər hansı bir əməl, sahibinə, onun etdiyi işə görə nisbətən tətbiq olunur. Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) bir sıra hədislərində olduğu kimi: "...Kim ondan uzaqlaşsa küfrə batar"⁴⁸. "...Kim ki, Allahdan

⁴⁷ İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) demişdir:

هنا أصل آخر و هو أنه لا يلزم من قيام شعبة من شعب الإيمان بالعبد أن يسمى مؤمناً وإن كان ما قام به إيماناً و لا من قيام شعبة من شعب الكفر به أن يسمى كافراً و إن كان ما قام به كفرًا ... و هكذا الزاني و السارق و الشارب و المنتهب لا يسمى مؤمناً و إن كان معه إيمان كما أنه لا يسمى كافراً و إن كان ما أتى به من خصال الكفر و شعبه إذ المعاصي كلها من شعب الكفر كما أن الطاعات كلها من شعب الإيمان. (R.H.)

* Dedikləri doğru olan və sədəqə verən bir kafirin mömin adlandırılmadığı kimi. Yaxud da insanlara xeyri dəyən kafirlərin mömin olmadığı kimi. M.Y.

** İslam hüququ alimi. (F.S.)

⁴⁸ Nəsai (231-232), Tirmizi (2621) bu hədisə "yaxşı, səhih və qəribdir" demişdir. Hakim (1/7) bu hədisə

başqasına and içərsə, həqiqətən küfrə batar"⁴⁹. Hakimin "Müstədrək"-ində bu şəkildə rəvayət edilmişdir.

Kimdəsə bir kafirlik əlaməti müşahidə edildikdə, ona mütləq kafir sifəti verilməz. Haram olan bir şeyi edən şəxsə də, o itaətdən çıxmışdır deyilməməsi də bu qəbildəndir. Lakin burada, o şəxsin haram olan bir şeyi etdiyi halda onun günaha düşməməsindən bəhs edilmir. Günah işlər görməkdə ısrarlı olan əməl sahibinə günahları qələbə çaldıqda günahkar adını vermək olar. Zina edənlər, oğrular, qəsbkarlar və başqaları mömin olsalar da, onlar kamil mömin adlandırılmadıqları kimi, küfr əlamətlərindən hər hansı birinin olduğu şəxsə də kafir deyilməz. İşlətdiyi əməllərdə kafirlik xisləti nə dərəcədə özünü göstərsə də vəziyyət bu cürdür. Çünki günahların hamısı küfrün qolları olduğu kimi, Allaha itaət olan bütün əməllər imanın qollarındandır⁵⁰.

SƏKKİZİNCİ MÖVZU

İmanın sözlə bildirilməsi qəlbdə də iman olduğuna dəlalat etmir

"səhihdir, onun nöqsanı yoxdur" demişdir. Zəhəbi ona müvafiq olduğunu göstərmişdir.

⁴⁹ Hakim (1/65, 117, və 4/330). Şeyx əl-Əlbəni «Səhih hədislər silsiləsi» (2042) və «əl-İrva» (2561) əsərlərində hədisin səhih olduğunu demişdir. (R.H.)

⁵⁰ İbn Qeyyim, Əs-Salət (s. 19).

Biz hər hansı bir şəxsin müsəlmanlığını onun zahirı görünüşünə baxmaqla söyləsək və yaxud mömin olmasına qərar çıxarsaq, bu hələ o şəxsin daxilinin şirkdən təmizlənmiş olması və cənnətə girəcəyi haqqında qərar verdiyimiz anlamına gəlmir. Əksinə, insana müsəlman olması qərarı onun dünya həyatındakı əməllərinə görə verilir. Belə bir adam müsəlman atasının varisi olur, müsəlmanlardan olan bir kəsle evlənir və müsəlmanların qəbristanlığında basdırılır. Bununla yanaşı, həmin adam küfrü gizlədən şəxslərdən də ola bilər. Çünki biz insanların qəlbini yarmaqla ona sahib ola bilərik.

Şeyxülislam belə demişdir:⁵¹

"Dünyada mövcud olan cari qayda-qanunlara görə zahirən mömin görünən insanın daxilən də mömin olmasına ehtiyacı yoxdur. **"...iman gətirmədikləri halda: "Biz Allaha və qiyamət gününə iman gətirdik..."** (Bəqərə, 8) deyən münafıqlar üzde mömindirlər. Onlar Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) zamanında olduğu kimi, müsəlmanlarla birgə namaz qılar, onlardan qız alar, onlara miras verərdilər. Buna baxmayaraq Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) onlara küfrü izhar edən

⁵¹ Şeyxülislam İbn Teymiyyə «Məcmuu fətəva» (7/210-213) əsərində demişdir.

الإيمان الظاهر الذي تجري عليه الأحكام في الدنيا لا يستلزم الإيمان في الباطن الذي يكون صاحبه من أهل السعادة في الآخرة فإن المنافقين الذين قالوا: (أما بالله وباليوم الآخر وما هم بمؤمنين) ... ولكن دماؤهم وأموالهم معصومة لا يستحل منهم ما يستحل من الكفار الذين لا يظهرون أنهم مؤمنون بل يظهرون الكفر دون الإيمان فإنه قال: أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا إله إلا الله وأنني رسول الله فإذا قالوها عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحقها وحسابهم على الله. (R.H.)

kafirlərin qərarı ilə hökm verməmişdir. Nə evlənmələri ilə, nə miras məsələləri ilə və nə də hər hansı bir şeylə bağlı kafirlərə aid qərarları münafiqlərə* tətbiq etməmişdir. Abdullah b. Ubeyy riyakarların ən məşhuru olmasına baxmayaraq, müsəlmanların ən xeyirlilərindən sayılan oğlu Abdullah atasının varisi olmuşdur". Şeyxülislam sözüne davam edərək deyir: "Onların canları və malları qorunur. Kafirlərin canları və malları halal olduğu kimi münafiqlərininki halal deyildir. Özlərinin möminliyini bildirməyib, əksinə, kafir olduqlarını deyən şəxslər barəsində Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) belə buyurmuşdur: "Allahdan başqa tanrı olmadığına və mənim də Allahın elçisi olduğuma şəhadət verincəyə qədər insanlarla döyüşmək mənə əmr olunmuşdur. Şəhadət kəlməsini dedikləri halda məndən canlarını və mallarını qoruyarlar. Lakin İslamın haqqı müstəsnaadır. Onlar hesabatı yalnız Allaha verərlər"⁵².

DOQQUZUNCU MÖVZU

Bir adamda iman və küfr birləşə bilər

* Riyakarlara (F.S.).

⁵² Məhasinut Təvildən (5/131-131) alınmadır. Hədis Suyutinin "Cəmius-Sağır"-də dediyi kimi, çoxlu rəvayətçilər tərəfindən söylənen bir hədisdir. Hədisin müxtəlif səhabələrdən rəvayət edilməsi ilə bağlı Əlbaninin "Əs-Səhihə" (407) sayılı hədisə bax. Hədisi Buxari (25), Müslim (22/36), Əbu Davud (2237), Tirmizi (2606-2607) vermişdir. Buxari yuxarıdakı hədisi "...Namazı qılıb zəkat verənədək..." əlavəsiylə rəvayət etmişdir.

İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:⁵³

"Bir adamda küfrlə bir yerdə iman, şirkə bir yerdə tövhid, təqva ilə bir yerdə fəsiqlik ola bilər. Bu Sünnə əhlinin ən önəmli yanaşma metodudur. Sünnə əhlinin bu metoduna qarşı xaricilər, mötəzililər və qədəriyyəçilər kimi bidət əhli müxalifətdə olmuşlar. Böyük günah sahibi olan şəxslərin cəhənnəmdən çıxması və orada əbədi qalmaması məhz bu metoda əsaslanır. Quran, Sünnə, səhabələrin rəyi və yaradılış bu metodun gerçəkliyinə dəlilət etməkdədir. Uca Allah belə buyurur: **"Onların əksəriyyəti ancaq şəriq qoşaraq Allaha inanarlar"** (Yusif, 106). Bu ayədə şirkə bərabər, Allah, onların imanı olduğunu da isbat etmişdir. Bədəvi ərəblər: **"Biz iman gətirdik!" - dedilər.** (Ya Peyğəmbər! Onlara) **de ki: "Siz (qəlbən) iman gətirmədiniz! Ancaq: "Biz islamı qəbul etdik!" deyin. Hələ iman sizin qəlblərinizə daxil olmamışdır** (çünki iman əməllə etiqaadın vəhdəti, islamı qəbul etmək isə yalnız zahiri əməl deməkdir). **Əgər Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsəniz, O sizin əməllərinizdən heç bir şey əksiltməz, (mükafatınızı layiqincə verər)". Həqiqətən, Allah bağışlayan və rəhm edəndir!"** (Hucurat, 49/14) Uca Allah bədəvilərin imanını inkar

⁵³ İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

و ههنا أصل آخر و هو أن الرجل يجتمع فيه كفر و إيمان و شرك و توحيد و تقوى و فجور و نفاق و إيمان، هذا من أعظم أصول أهل السنة و خالفهم فيه غيرهم من أهل البدع كالخوارج و المعتزلة و القدرية ... و هؤلاء ليسوا منافقين في أصح القولين بل هم مسلمون بما معهم من الطاعة الله و رسوله و ليس مؤمنين و إذ كان معهم جزء من الإيمان أخرجهم من الكفر . كتاب الصلاة : ص 78 – 79 (R.H.)

edərkən müsəlman olduqlarını, Ona və Peyğəmbərinə itaət etdiklərini bildirmişdir. Kamil iman deyilərkən bu kəlməylə nə nəzərdə tutulursa, ayədə o rədd edilir.

"Möminlər yalnız Allaha və Peyğəmbərinə iman gətirən, (iman gətirdikdən) sonra heç bir şək-şübhəyə düşməyən, Allah yolunda malları və canları ilə vuruşanlardır! Məhz belələri (imanlarında) sadıq olanlardır!" (Hucurat, 49/15). Bədəvilər iki nəzərdən doğru olanına görə münafiq deyildilər. Onlar Allaha və Peyğəmbərinə (Sallallahu əleyhi və səlləm) itaət etdiklərinə görə müsəlman idilər. Bununla yanaşı onları kafirlərdən fərqləndirən bir növ imana malik olsalar da, kamil mömin deyildilər⁵⁴.

ONUNCU MÖVZU

Əməli və etiqadi və yaxud böyük və kiçik olan küfrlər ikiye ayrılır

Qasimi təfsirində belə demişdir:

"Hər hansı bir hədisdə "Kim belə bir şey edərsə...o şirkə və ya küfrə düşər" şəkildə gələn ifadələrdən insanı İslam ümmətindən çıxaran küfr və yaxud sahibinə mürtədlik hökmlərinin tətbiq edilməsinə səbəb olan şirk nəzərdə tutulmur. Məsələn, Buxari "Kufranil-aşiri və kufr dunə kufr"* adlı fəsil yazmışdır⁵⁵.

⁵⁴ İbn Qeyyim, Kitabu-Salət (s. 25).

⁵⁵ Qasimi, Məhasinut-Təvil (5/1307)

İbn Qeyyim belə demişdir:⁵⁶

"Küfrü bu şəkildə hissələrə ayırmaq Allahın Kitabını, İslamı, küfrü və lazım olan şeyləri ən yaxşı bilən səhabələrin işidir. Bu əhəmiyyətli məsələlər isə onlardan başqa kimsədən öyrənilə bilməz. Müasirlər onların məqsədini başa düşmədikləri üçün iki hissəyə ayrıldılar. Birinci hissə böyük günah işləyəni İslam ümmətindən xaric edərək cəhənnəmdə əbədi yanmağa məhkum etdilər. İkinci hissə isə onları imanları kamil olan möminlər etdilər. İkinci qrup istənilən adama kamil iman sahibi olan mömin deməklə həddi aşdı. Birinci qrup isə hər günah işləyəni cəhənnəmə məhkum edərək Allahın rəhmətini heçə endirməklə quruya çıxartdı. Uca Allah Sünnə əhlini doğru yola yönəldərək, ən ədalətli sözləri onlara çatdırdı. Sünnə əhlinin zəlalət firqələrinə qarşı mövqeyi, İslamın pozucu dinlərə qarşı mövqeyi kimidir. Küfr dune küfr, şirk dune şirk, fisq dune fisq və zülm dune zülm onların metodlarındandır⁵⁷.

Əbu Bəkr b. əl-Ərəbi belə demişdir:

* Küfr dune küfr - kiçik küfr kimi sahibini İslam ümmətindən çıxarmayan küfrdür. Əmələ aid küfrlər bu küfrə daxildir. Ancaq əməli küfrlərlə yanaşı etiqaad naqisliyi olması halları istisnadır. M.Y.

⁵⁶ İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

و هذا التفصيل هو قول الصحابة الذين هم اعلم الأمة بكتاب الله و بالإسلام و الكفر و لوازمهما فلا تتلقى هذه المسائل إلا عنهم فإن المتأخرين لم يفهموا مرادهم ... فهذا هنا كفر دون كفر و نفاق دون نفاق و شرك دون شرك و فسوق دون فسوق و ظلم دون ظلم . كتاب الصلاة : ص 74 (R.H.)

⁵⁷ İbn Qeyyim, Kitabus-Salət (26).

"Buxari "Həyat yoldaşına nankorluq etmək bir növ küfrdür və kafirliyin bərisində kafirlik vardır fəsli" deyərək, onun məqsədi itaətlərə iman adı verildiyini açıqlamaq və günahlara da dindən çıxaran küfr mənası verilməsi məqsədi güdülməyən küfr deyiləcəyini bəyan etmək idi. Buxari günah növləri sırasından həyat yoldaşına nankorluq etmə küfrünü ecazkar bir diqqətlə seçmişdir. O isə Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) bu hədisinə görədir: *"Bir kəsin başqa bir kəsə səcdə etməsini əmr etmiş olsaydım, yəqin ki, qadının ərinə səcdə etməsini əmr edərdim"*⁵⁸. Buxari ərin arvadı üzərindəki haqqını Allahın haqqıyla bərabərləşdirmişdir. Məhz buna görə, arvadın ərinə etdiyi nankorluqla bağlı küfr sözünü əsas mənasında işlətməmişdir. Lakin buradakı küfr insanı İslamdan çıxaran küfr deyildir"⁵⁹.

Şəriətin böyük günahlara aid küfr sözünü əsas məna kimi işlətməsi o günahlara qarşı nifrət hissi yaratmaq və onların işlədilməsinə mane olmaq üçündür. Ancaq əsas söz kimi işlədilən küfr kəlməsinin nəzərdə tutulan şəxsi İslam ümmətindən çıxaran küfr olmaması göz qabağındadır. "Müsəlmanı söymək əxlaqsızlıq, onu öldürmək isə küfrdür"⁶⁰. "Məndən sonra bir-birinin böyunlarını vuran kafirlərə bənzəməyin"⁶¹. Səhabələr arasında fitnənin baş qaldırmasıyla meydana gələn mübarizədə onlar

⁵⁸ Bu hissə İbn Məcə və İbn Hibbanın rəvayət etdiyi hədisin bir parçasıdır, irəlində izahı veriləcək.

⁵⁹ Fəthul-Bari (1/104-105).

⁶⁰ Buxari (48), Müslim (64/116).

⁶¹ Buxari (70/80), Müslim (65/118).

bir-birilərini kafir adlandırmaq üçün bu və ya başqa əsas mənalara dəlil kimi istifadə etməmişdilər. Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) "Bizimlə onlar arasındakı saziş - namazdır. Kim onu tərk edərsə küfrə düşər"⁶² hədisində alimlərin səhih görüşlərinə və alimlər şurasına məxsus yanaşmaya görə namazı təbəllik üzündən tərk edən şəxs kafir adlandırılmaz.

Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) "Allahdan başqasına and içən şəxs küfrə və şirkə düşmüşdür"⁶³ hədisində məqsəd küfr sahibini İslam ümmətindən çıxaran küfr deyil, kiçik küfrün olması məlumdur. Yalan da eynilə bu qəbildəndir.

ON BİNİCİ MÖVZU

Dini məsələləri əsas və ikinci dərəcəli kimi bölmək əsli olmayan bir şeydir

Şeyxülislam (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:⁶⁴

Bir sıra məsələlərin əsas məsələ, bəzi başqa məsələlərin isə ikinci dərəcəlidir deyə bölünməsinə səhabələr, təbəinlər və müsəlman alimləri heç bir əsas verməmişlər.

⁶² Hədisin izahı verilmişdir.

⁶³ Hədisin izahı verilmişdir.

⁶⁴ Şeyxülislam (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

فأما التفريق بين نوع و تسميته مسائل الأصول و بين نوع آخر و تسميته مسائل الفروع فهذا الفرق ليس له أصل لا عن الصحابة و لا عن التابعين لهم بإحسان و لا أئمة الإسلام و إنما هو مأخوذ عن المعتزلة و أمثالهم من أهل البدع ... و قد تكون المسألة عند رجل قطعية لظهور الدليل القاطع له كمن سمع النص من الرسول و يتيقن مراده منه و عند رجل لا تكون ظنية فضلا عن أن تكون قطعية لعدم بلوغ النص إياه أو لعدم ثبوته عنده أو لعدم تمكنه من العلم بدلالته . (R.H.)

Bu bölgü mötəzilələrdən və onun nümunələri isə onlara həmrəy bidət əhlindən alınmışdır. Fiqh alimlərindən bu bölgünü öz kitablarında yazanlar bu baxışlarını bidətçilərdən götürmüşlər. Dini məsələləri əsas və ikinci dərəcəliyə bölmək ziddiyyətin lap özüdür. Məsələləri əsas və dərəcəliyə ayıran şəxsə, xəta edən kafir sayacağımız fundamental məsələlərin həddi hansıdır? - deyə soruşulur. **Əsas*** məsələlərlə **ikinci dərəcəli**** məsələləri bir-birindən ayıran meyar nədir? Əgər əsas məsələlər - etiqadi məsələlərə aiddirsə və *ikinci gərəcəli* məsələlər əməli məsələlədirsə, yəqin ki, insanlar bir sıra hallarda, məsələn, "*Peyğəmbər* (Sallallahu əleyhi və səlləm) *Rəbbini* görübmi? *Osman Əlidən fəzilətlidirmi?*, *Əli Osmandan fəzilətlidirmi?*" kimi qoyulmuş suallarda Quranın bir çox ayələrinin mənaları ilə bağlı və bəzi hədislərin dəqiq qəbul edilməsində bir-birləri ilə ixtilaf etmişlər. Bu məsələlər elmi etiqad məsələlərinə aiddir. Ancaq heç kim bu məsələlərlə bağlı bir-birini kafir adlandırmamışdır. Namaz, zəkat, oruc və həccin fərz olmasını, pis işlərin və içkinin haramlığını inkar edən kafir sayılmasında eyni rəydə olmuşlar. Beləliklə, bu məsələlər əhəmiyyətli məsələlərdir. **"Əsas** məsələlər qətiyyət ifadə edən məsələlərdir"

* Usul (F.S.)

** Zənn olmayan məsələlər qətilik ifadə edən məsələlərdir. M.Y.

deyildikdə, bildirilir ki: "**Əməli**" məsələlərin əksəriyyəti qəti məsələlərdir". Elmi məsələlərin isə bir çoxu qəti olmayan məsələlərdir. Məsələlərin qəti və ehtimalı olması əlavə şeylərdir. Hər hansı bir məsələ kiminsə yanında onun xeyrinə sübutun olmasına görə qəti ola bilər. Məsələn, kimsə Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) bir hökmünü eşidib, onu lazımınca başa düşmüşdür. Bu hal eşidən üçün qətiyyət kəsb edir. Başqa birisi üçünsə həmin məsələ, qəti olması bir yana qalsın, heç ehtimal edilən də olmaya bilər. Bunun səbəbi, dəlilin həmin şəxsə çatmaması ilə bağlı ola və yaxud hökmə görə, dəlilin mahiyyəti elmi cəhətdən yetərsiz ola bilər⁶⁵.

* Furu (F.S.)

⁶⁵ Şeyxülislam, Məcmuu Fətava (23/346-347).

ON İKİNCİ MÖVZU

Təkfirdə əməl və onu yerinə yetirənlərin bir-birindən fərqləndirilməsi

Şeyxülislam (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:⁶⁶

⁶⁶ Şeyxülislam (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:
و كنت أبين لهم أنما نقل لهم عن السلف و الأئمة من إطلاق القول بتكفير من يقول كذا و كذا فهو
أيضا حق، لكن يجب التقريق بين الإطلاق و التعيين و هذه أول مسألة تنازعت فيها الأمة من
مسائل الأصول الكبار و هي مسألة الوعيد فإن نصوص القرآن في الوعيد مطلقة كقوله □ إن
الذين يأكلون أموال اليتامى ظلماً □ الآية و كذلك سائر ما ورد من فعل كذا فله كذا فإن هذه
مطلقة عامة و هي بمنزلة قول من قال السلف من قال كذا فهو كذا ثم الشخص المعين يلغي حكم
الوعيد فيه بتوبة أو حسنات ماحية أو مصائب مكفرة أو شفاعة مقبولة و التكفير هو من الوعيد
فإنه و إن كان القول تكذيباً لما قاله الرسول لكن قد يكون الرجل حديث عهد بإسلام أو نشأ ببادية
بعيدة و مثل هذا لا يكفر بجحد ما يجده حتى تقوم عليه الحجة و قد يكون الرجل لم يسمع تلك
النصوص أو سمعها و لم تثبت عنده أو عارضها عنده معارض آخر أوجب تأويلها و إن كان
مخطئاً .

Türk tərcüməçisinin bəzi cümlələri ilə
razılaşmayaraq (baxmayaraq ki, türk dilindən
Azərbaycan dilinə həmin mətnin tərcüməsi müvafiqdir)
onu bir daha tərcümə etməyə səy göstərdim. «...Mən
onlara sələfdən və alimlərdən nəql edilmiş «Kim
filan-filan sözləri deyibse, kafirdir» ifadəsinin də
həqiqət olduğunu izah etməyə çalışırdım. Lakin
(burada ümumi - red.) ifadə ilə təyin etmə arasında
fərq qoyulması vacib idi. Vaid ilə əlaqəli bu mövzu
ümumətin əsas əqidə məsələsində çəkişdiyi ən birinci
məsələdir. Quranın vaid barəsindəki ayələri ümumi
şəkildədir. Necə ki, uca Allah buyurur: "**Həqiqətən,
yetimlərin mallarını haqsızlıqla yeyənlərin yedikləri
qarınlarında oda çevriləcək və onlar (qiyamətdə)
alovlu Cəhənnəmə girecekler**" (Nisa, 4/10). «Kim filan
işini görərsə, ona filan cəza veriləcək» deyə varid
olan digər ayələr də belədir. Ümumi şəkilli bütün bu
buyurulanlar sələfin dediyi «kim filan cür deyibse,
filankəsdir» sözləri ilə eyni qaydadadır. Müəyyən bir
şəxsə gəlincə onun barəsində verilən vaid hökmü tövbə
etmək, günahları siləcək savablar, kəffarə (yəni

"Bir söz küfr olarsa, onu söyləyən də nisbi mənada kafir sayıla bilər. Məsələn: "Kim ki, filan-filan sözləri deyibse, kafirdir" deyimi kimi. "Lakin o sözləri söyləyən şəxs müəyyən bir adamdırsa, dəlil ona sübut ediləndə onun kafir olması haqqında qərar çıxarıla bilməz. Müəyyən şəxsin kafirliyini təsdiq edən şey, dəlilin ona sübut edilməsidir. Vaidi* bildirən ayə və hədislərdə də qaydalar belədir. Çünki Uca Allah **"Həqiqətən, yetimlərin mallarını haqsızlıqla yeyənlərin yedikləri qarınlarında oda çevriləcək və onlar (qiyamətdə) alovlu Cəhənnəmə girecəklər"** (Nisa, 4/10) – deyə, buyurmuşdur. Bu və buna bənzər təhdidedici dəlillər danılmaz həqiqətdir. Ancaq müəyyən bir şəxsin əleyhinə cəhənnəm əzabı ilə təhdid edən şahidlik etmədiyi kimi, qiblə əhli olan şəxsin əleyhinə də onun cəhənnəmlik olduğuna şahidlik etmək olmaz. Çünki o şəxsə qarşı

günahları yumaq – red.) üçün göndərilən müsibətlər və ya da məqbul bir şəfaət vasitəsilə ləğv edilə bilər. Kimisə kafir adlandırmaq vaidlə bağlı bir məsələdir. Deyilən sözün Peygəmbərin buyurduğunu belə yalanlamasına baxmayaraq ola bilər ki, həmin insan İslamı yeni qəbul etmiş və ya uzaq bir səhrada yaşamış olsun. Belə bir şəxs nəyi inkar etməsindən asılı olmayaraq ona həqiqət çatdırılmayana qədər kafir adlandırılmayır. Ola da bilər ki, insan bu sübutları eşitməyib və ya eşidib lakin etibarlı saymayıb və ya başqa bir dəlillə ziddiyyətli görərək onları yozmağı vacib sayıbdir. Baxmayaraq ki, səhv edibdir...» Məcmuu Fətəva (3/230).

* **Vaid** – təhdid bildirən pis aqibət, cəhənnəm əzabı ilə qorxudan ayə və hədislər. M.Y.

söz söyləyən təhdidçinin əsil həqiqəti üzə çıxarmasının bütün şərtlərinin olmaması və ya başqa bir maneənin olması buna əngəl ola bilər. İnsana haram haqqında məlumatın çatmadığı kimi, haram ona çatdıqdan sonra tövbə etmiş olması və ya çoxsaylı savabları ilə günahlarını yuması mümkündür. Yaxud da Uca Allah onu böyük bir imtahana çəkər və o buna da səbr edərək əvəzində günahlarının bağışlanmasını əldə edər. O adamın Allahın şəfaəti üçün icazə verdiyi insanların vasitəçiliyinə nail olması da mümkündür. Həqiqəti bilməyi zəruri edən *dəlillər* hər hansı bir şəxsə çatmaya bilər və yaxud həmin şəxsə çatdırıldıqdan sonra onları etibarlı saymaya, ya da dəlilləri başa düşmək onun üçün mümkün olmaya bilər. Burada, Allahın üzürlü biləcəyi başqa ehtimalların da olması mümkündür. Hər hansı bir mömin insan haqqa yetişmək üçün səy göstərməklə bərabər səhvə yol verərsə, Allah onun səhvini, nəyin bahasına olursa olsun, bağışlayar. Səhv istər nəzəri, istərsə əməli məsələlərdə olsun, fərqi yoxdur. Məhz bu qaydalar Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm), onun əshabələrinə və imamlara xas qaydalardır⁶⁷.

Qasimi, Şeyxülislamdan rəvayət edərək belə söyləmişdir:

"Məqsədimiz imamların məzhəbi, mütləq küfrlə onun növlərini bir-birindən fərqləndirməklə bağlı olan təfsilata əsaslanır".

Bu məsələdə imam Əhmədin rəvayət edilən sözləri İslamın digər imamları olan Malik,

⁶⁷ Şeyxülislam, Məcmuu Fətava (3/345).

Əbu Hənifə və Şafiinin sözləri ilə bir-birinə zidd deyildir. Onlar "İman əməlsiz adi sözdən ibarətdir" deyən murciyəni kafir saymamışlar. Zəlaət firqələri olan xaricilər, qədəriyyəçilər və başqalarına kafir deyilməsini qadağan edəcək iqtibaslar çox aydındır⁶⁸. Qasimi sözünə davam edərək deyir:

"İmam Şafii Allahın sifətlərini inkar edən şəxslərin imamlarından olan Həfzulfərdlə "Quranın yaradılmadığı" məsələsinə dair fikir söylədikdə, ona: "Əzəmətli Allahı inkar etdin" deməklə, bunu küfrə aid etsədə, ona mürtəd hökmünü verməmişdi. Əgər imam Şafii onun mürtədliyinə və İslamdan çıxması qənaətinə gəlsəydi, öldürülməsinə səy göstərərdi. Bununla yanaşı, o, Geylanı Qadəri, Əl-Sad b. Dirhəm və Cəhm b. Səfvan və onlara tay olan zəlaət imamlarının öldürülməsinə fitva vermişdi. Onlar öldürüldükdən sonra insanlar cənazə namazı qılmış və müsəlmanların qəbristanlığında basdırılmışdılar. Belə yolundan azmış imamların öldürülməsi dinin qorunmasından ötrüydü. Onların mürtəd olmasından ötrü deyildi. Onlar dindən üz döndərmiş kafirlər olsaydılar müsəlmanlar onları digər kafirlər kimi hesab edər və buna uyğun rəftar edərdilər⁶⁹.

ON ÜÇÜNCÜ MÖVZU

İnsanın müsəlmanlığı necə gerçəkləşir

⁶⁸ "Məhasinut-Təvil"dən götürülmüşdür (5/1313).

⁶⁹ Qasimi, Məhasinut-Təvil (5/1314).

İslama bağlılıq şəhadət kəlməsini söyləməklə gerçəkləşdirilir. Bir çox adamlar bunun hamının qəbul etdiyi bir rəy olduğunu demişlər. Şəhadət kəlməsindən sonra namaz, zəkat və b. şəriət ibadətlərinin də yerinə yetirilməsi tələb olunur. Hər kəs bu ibadətlərdən uzaqlaşarsa, şəriətin müəyyən etdiyi cəzaya məruz qoyulur. Bu gün bəzi insanların İslama bağlılığının gerçəkləşməsindən ötrü alimlərin şəhadət kəlməsini yaxşı başa düşülməsi üçün bir şərt kimi nəzərdə tutduqları: "elm, sevgi, təcəllik, yəqinlik" və b. keyfiyyətləri zəruri sayması həmin insanların nadanlığından və azğınlığından irəli gəlir. Çünki zəruri sayılan bu anlayışların əksəriyyəti qəlblə bağlı əməllərdir, cismani fəaliyyət deyildir. Qəlblə bağlı əməllərin bir başqası tərəfindən tədqiq edilməsi imkan xaricindədir. Dünya ilə bağlı əməllər zahiri aləmə uyğun formada yaradılmışdır. Sirləri isə təkcə Uca Allah bilir. Bəzi adamlar İslamla bağlılığın həqiqətə çevrilməsi üçün insanların namaz qılıb, zəkat verməsini şərt qoymuşlar ki, bu ifadə, sələflərin ümumi rəyinə zidd olduğuna görə, bidət sayılır. Bu iddianın bidət olmasına dair dəlillər Kitabda və Sünnədə hesaba gəlməyəcək qədər çoxdur. Məsələn, **"Əgər tövbə etsələr, namaz qılıb zəkat versələr, onlar sizin din qardaşlarınızdır..."** (Tövbə, 9/11). **"Əgər tövbə etsələr"** dedikdə, "tövhidə bildirən şəhadət

kəlməsini deməklə tövbə etsələr" ifadəsi nəzərdə tutulur.

Peyğəmbər (Sallallahu aleyhi və səlləm) belə buyurmuşdur: Allahdan başqa tanrı olmadığına və Məhəmmədin də Allahın Elçisi olduğuna şəhadət verməyəne qədər, mənə insanlara qarşı mübarizə aparmaq əmr olunmuşdur. Şəhadət verdikləri andan canlarını və mallarını məndən qorumuş olurlar. Ancaq can və mallarının haqqının ödənilməsi müstəsnaadır (Burada qisas və b. hallar nəzərdə tutulur). İnsanların (gizli) haqq-hesabları Allaha aiddir⁷⁰.

Usamə ibn Zeyd (Allah ondan razı olsun) deyib ki: Allahın Elçisi (Sallallahu aleyhi və səlləm) bizi bir dəstə ilə Cüheyne qəbiləsindən olan Huraqatın üstünə göndərdi. Səhər çağı onlara hücum etdik. O vaxt mən bir nəfərlə üzləşdim. O, "Lə iləhə illəllah" kəlməsini işlətdi. Mən uzun nizəmlə onu vurdum. Bundan sonra ürəyimə bir şübhə girdi. Sonra bunu Peyğəmbərə (Sallallahu aleyhi və səlləm) danışdım. Allahın Elçisi (Sallallahu aleyhi və səlləm): "Lə iləhə illəllah deməsinə baxmayaraq onu öldürdünmü?" deyə soruşdu. Mən: "Ey Allahın Elçisi, o bunu ancaq silahdan qorxduğu üçün söyləmişdi", dedim. Ürəkdən söyləyib söyləmədiyini bilmək üçün onun qəlbinimi yardım?" deyə, buyurdu və bu sözü dayanmadan mənə təkrar etdi və nəhayət, mən o gün müsəlman olmağım üçün dua etdim"⁷¹.

⁷⁰ Hədis irəlində araşdırılmışdır.

⁷¹ Buxari (4269), Müslim (96/109), Əbu Davud (2626). Hafiz ibn Həcər söyləyib ki, "İbnut-Tin: "Hədisdə verilmiş bu qınağda kiminsə tövhidi söyləyən şəxsi

Əbu Hureyrə (Allah ondan razı olsun) rəvayət edib ki: "Allahın Elçisi (Sallallahu əleyhi və səlləm) əmisi Əbu Talibə ölüm ayağında: "Lə ilahə illəllah" de. Qiyamət günündə onunla sənin xeyrinə şahidlik edəmə" buyurmuşdur. Lakin Əbu Talib: "Qureyşilər məni qınamasaydılar və haqqımda: Əbu Talib bunu qorxduğu və səbrli olmadığı üçün etdi" deməsəydilər, o kəlməni söylərdim və sənin üzünü ağ edərdim" demişdi. Məhz buna görə, Uca Allah: "(Ya Məhəmməd!) **Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah dilədiyini doğru yola salar...**" (Qəsəs, 28/56) ayəsini nazil etmişdir"⁷².

İslamın ipi uşağın müsəlman ata-anadan dünyaya gəlməsi ilə həqiqətə çevrildiyi kimi, bu, həddi-buluğ çağına çatmazdan öncə körpəliyindən müsəlmanların tərbiyəsi altında böyüyənlərə də aiddir. Buna sübut kimi Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) aşağıdakı mübarək hədisini göstərə bilərik: "Hər doğulan təbiətinə görə doğular. Sonradan ata-anası onu yəhudiləşdirər, xristianlaşdırar, atəşpərəstləşdirər..."⁷³. Bu hədisdə Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) "müsəlmanlaşdırarlar" deməmişdir. Çünki hər doğulanın doğulduğu təbiəti İslamdır. Uca Allah belə buyurur: "(Ya Məhəmməd! Ümmətinlə birlikdə) **batildən haqqa tapınaraq** (pak bir müvəhhid, xalis təkallahlı kimi) üzünü

öldürmək üçün birinci olaraq irəli atılmamasından ötrü bu gözəl bir öyüd-nəsiyyə və mükəmməl bir təlim var" demişdir.

⁷² Müslim (25/42).

⁷³ Müslim (2658/22).

Allahın fitri olaraq insanlara verdiyi dinə (İslama) **tərəf tut. Allahın dinini** (Onun yaratdığı tövhid dini olan İslamı) **heç vəchlə dəyişdirmək olmaz. Doğru din budur, lakin insanların əksəriyyəti** (haqq dinin İslam olduğunu) **bilməz**" (Rum, 30/30).

Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) "Hər bir müsəlmanın canı, malı və namusu başqa müsəlmana haramdır"⁷⁴ buyurduğuna görə İslam ipini həqiqətə çevirən şəxsin canı, malı və namusu mühafizə altına götürülür.

Belə bir şəxsin bilmədən əməli küfr olan qadağan edilmiş bir iş tutması və yaxud etiqaad küfrünə düşməsinə görə, onu kafir adlandırmağa və İslam ümmətindən çıxarmağa heç kimə icazə verilmir. Amma bu, şəriət dəlilləri araşdırılaraq sübut edildikdən sonra mümkündür. Dini mübahisənin çatdırılması isə İbn Həzmin (Allah ona rəhmət etsin) ifadə etdiyi kimi, belədir: "Dəlili həmin şəxsə elə çatdırmalısan ki, artıq onun əlində heç bir bəhanə qalmasın və onu təkzib edə bilməsin". Bu mövzuya dair Şeyxülislam (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir: "Şəriət hökmlərini pozan bir şəxsi kafir saymağa əsas verən dəlil, şəriət hökmlərini bilən hakim və yaxud, əmrinə itaət edilən şəxslər tərəfindən verilən göstərişlə araşdırılmalıdır".

Şeyx Süleyman b. Səhman belə demişdir: "Dəlilin çatdırılmasını gözəl şəkildə yerinə yetirə bilməyən şəxs bu məsələyə girişməməlidir. Allah daha yaxşısını bilir. Bu, mənim üçün açıq-aydın bir vəziyyətdir.

⁷⁴ Hədis irəlidə araşdırılmışdır.

Bildiyimə görə, dəlil çatdırılmasını yaxşıca bacarmayan, dininin hökmlərindən xəbərsiz olan savadsız insanlar bu işi görsələr də, alimlərin dediyi kimi, onların sübutları dəlilin çatdırılması hesab edilməz"⁷⁵.

Xüsusilə də, dəlilin Qurana və Sünnədən götürülməsi, onun mürekkəb deyil aydın olması və dəlil çatdırılan şəxsin bütün şübhələrini rədd etmək üçün qəti sübutlara istinad edilməsi lazımdır*. Elə məsələlər var ki, alimlərin onlara qarışmasına ehtiyac yoxdur. Məsələn, Quran ayəsi ilə bağlı səhv edən bir insana Quranı göstərmək bəs edər. Bundan sonra alicənab şəxs narahat olar və ayəni Quranda gördükdən sonra da inkar edərsə, küfrə düşər.

ON DÖRDÜNCÜ MÖVZU

**Dini, (Əziz və cəlil) Allahı və
Peyğəmbəri**

(Sallallahu əleyhi və səlləmi) söyməyin hökmləri

Şeyxülislam (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:⁷⁶

⁷⁵ Minhəcu, Əhli haqq vəl-İttibə.

* Müraciət olunan şəxsə ən gözəl əxlaq nümunəsi göstərmək, gözəl nəzakət qaydalarına əməl edilməsinə diqqət yetirməyi unutmamaq lazımdır. Söz deyilən şəxsi alçaldaraq hirs və zorakılıqla mübahisəni araşdırmağa cəhd edənlər insafa gəlib bu işdən vaz keçməli və insanları dindən uzaqlaşdırmamalıdırlar. M.Y.

⁷⁶ Şeyxülislam (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

"Dini, (əziz və cəlil) Allahı və Peyğəmbəri (Sallallahu əleyhi və səlləm) söyən, müsəlman olsa da, kafir sayılır və öldürülür. Bunda ixtilaf edən yoxdur.

Bu, dörd məzhəb imamlarının və başqa imamların nəzər nöqtəsidir ki, bu barədə ümmətin rəyi İshaq b. Rahaveyh və ona bənzər digərləri tərəfindən rəvayət edilmişdir".⁷⁷

Şeyxülislam (Allah ona rəhmət etsin) Peyğəmbəri (Sallallahu əleyhi və səlləm) söyən şəxsə aid belə demişdir: "Allahın Elçisinin (Sallallahu əleyhi və səlləm) peyğəmbərliyini açıqlayan kimsə Onu söyersə, bu hərəkəti onun etiqadının naqisliyinə, Peyğəmbəri (Sallallahu əleyhi və səlləm) inkar etməsinə sübutdur. Hətta bu hərəkət Onun (Sallallahu əleyhi və səlləm) nüfuzunun azaldılmasına və Ona (Sallallahu əleyhi və səlləm) qarşı hörmətsizlik edilməsinə aydın bir dəlildir. Dəlilin daxilən mövcudluğu, zahiri iman iddiasına aldanmaz və beləliklə, daxili amil zahiri amili üstələyər"⁷⁸.

Şeyx Əliş əl-Maliki belə demişdir: Kim ki, Allahın, Peyğəmbərinin (Sallallahu əleyhi və səlləm) dilindən, qullarına şəriəti yaradan hökmlərinə və pak dininə tənə edərsə, o, qəti olaraq kafirdir. O şəxs bunu bildirərsə, mürteddir. Tövbə edərsə, qəbul edilər, əks halda öldürülər. Əgər

و تحرير القول فيما أن الساب إن كان مسلماً فإنه يكفر و يقتل بغير خلاف و هو مذهب الأئمة الأربعة و غيرهم و قد تقدم ممن حكي الإجماع على ذلك من الأدلة مثل اسحاق بن

راهويه و غيره. السارم المسلول : 16 / 2 (R.H.)

⁷⁷ "Əs-Sərimul-məslul alə şatımir-rasul".

⁷⁸ Yuxarıda adı çəkilən (47) əsər.

bildirməsə, o zındıqdır*, tövbə etsə də öldürülür. Kimsə bir müsəlmanın vəziyyətinə və ya onun dindar olmasına tənə edərsə, bu hərəkət müsəlmanı söymək kimi, hakimin təsbit edəcəyi bir cəza ilə tərbiyə edilir. Bu iki tənəetmə öz qərarı və əlamətləri hesabına bir-birindən fərqlənir. Bəzi adamlar ikinci tənəvurmanı birinci hökmə daxil ediblər.

Dinə, ümmətə və Qurani Kərimə aid olan bir şeyi söyməyin küfr olması məlum bir işdir⁷⁹.

Bilmədən dini söyən adama hansı hökm çıxarılır? Belə bir şəxs üzürlü sayılırmı və ya bu məsələdə bəlkə heç kim üzürlü sayılmaz? - deyə soruşana, Səudiyyə Ərəbistanından olan böyük alimlər şurasının cavabı aşağıdakı kimidir: "Allahı, Kəlamını və ya Ona aid olan bir şeyi söymək küfrdür. Allahın Elçisini (Sallallahu əleyhi və səlləm), Sünnəsini və ya ona aid olan bir şeyi söymək eyni qəbildəndir. Bir şəxsin dininə söyüş verən adama, əgər o özü də İslam dinindədirsə və amma bu barədə hökmü bilmirsə, onu ona bildirmək lazımdır. Buna baxmayaraq o şəxs söyüş verməkdə davam edərsə, o kafir olur və İslam ümmətindən üz döndərmiş sayılır. Tövbə etdikdə, tövbəsi qəbul edilir. Əks təqdirdə, o adam, Allahın: **"Əgər onlardan soruşsan: "Biz ancaq söhbət edib zarafatlaşır, əylənirdik", - deyə cavab**

* **Zındıq** - dinsiz, kafir (F.S.).

⁷⁹ Fəthul-Əliyyil-Malik fil fitva alə məzhəbi Malik (2/347).

verərlər. De ki: "Allaha, Onun ayələrinə və Peyğəmbərinə istehzamı edirsiniz?" (Əbəs yerə) üzr istəməyin. Siz iman gətirdikdən sonra artıq kafir oldunuz..." (Tövbə, 65-66) ayəsinə görə öldürülür"⁸⁰.

ON BEŞİNCİ MÖVZU

(Əziz və cəlil) Allaha, Peyğəmbərə
(Sallallahu əleyhi və səlləm),
qismən də olsa şəriətə istehza etmənin
hökmü

Uca Allah belə buyurur: (Ya Məhəmməd! Təbuk döyüşünə gedərkən səni lağa qoyan) münafıqlardan soruşsan: "Biz ancaq söhbət edib zarafatlaşır, əylənirdik", deyə cavab verərlər. De ki: "Allaha, Onun ayələrinə və Peyğəmbərinə istehzamı edirsiniz? (Əbəs yerə) üzr istəməyin. Siz iman gətirdikdən sonra artıq kafir oldunuz. Aranızdan bir qismini bağışlasaq da, digər qismini günahkar olduğu üçün əzaba düçar edəcəyik!" (Tövbə, 9/65-66).

⁸⁰ Hicri 15/1/1403 tarixində alimlər heyətinin verdiyi fitvadan götürülmüşdür. Fitvaları toplayan Saffət əs-Səvadifi.

İbn Kəsir (Allah ona rəhmət etsin) bu ayənin təfsirində belə demişdir: "Əbu Məşər əl-Mədənî, Məhəmməd b. Kəb əl-Qurazi və başqalarından etdiyi rəvayətə görə, həmin ayənin endirilməsi ilə bağlı onlar aşağıdakıları söyləmişlər: Münafıqlardan bir nəfər: "Mən bu qarınqulularımızı ən yalançı və düşmənlə üzləşmə anında ən qorxaq adamlar kimi görürəm" demişdir. Bu sözləri Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) çatdırmışdılar. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) qalxıb dəvəsinə mindiyi zaman, həmin sözün sahibi olan münafiq Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) yaxınlaşaraq: "Ey Allahın Elçisi, biz ancaq zarafatlaşıb əylənir, yolu başa vurmaq üçün yolçular arasında adi olan bir şeydən danışırıdık" demişdi. Ona cavabında Allahın Peyğəmbəri (Sallallahu əleyhi və səlləm): **"...Allaha, Onun ayələrinə və Onun Peyğəmbərinəmi istəhza edirsiniz? Əbəs yerə üzr istəməyin. Siz iman gətirdikdən sonra artıq kafir oldunuz. Aranızdan bir qismini bağışlasaq da, digər qismini günahkar olduğu üçün əzaba düçar edəcəyik"** ayəsini oxumuşdu. Münafiq Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) miniyinin cilovundan yapışmış halda, ayaqları daşlara dəyə-dəyə Onun (Sallallahu əleyhi və səlləm) ardınca getsə də, Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) dönüb ona baxmadı⁸¹.

Şeyxülislam Məhəmməd b. Əbdulvahhab (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:⁸²

⁸¹ İbn Kəsir Təfsiri, 2/367.

⁸² «Fəthu əl-məcid» əsərindən götürülmüş yuxarıdakı sözlər həmin əsərdə belə göstərildiyi kimi Şeyxülislam ibn Teymiyəyə məxsusdur. O bu ifadəsini:

"Münafiqlərin, biz o sözlərin mənasına varmadan söhbət edirdik. Onları işlədərkən ancaq zarafatlaşır və əylənirdik deyə üzr istəmələrinə baxmayaraq, Allah, onların iman gətirdikdən sonra küfrə düşdüklərin xəbər vermiş, Allahın ayələrinə rişxənd etməyin küfr olduğunu bildirmişdir. Belə bir işi o söz üreyinə yatan adam görə bilər. Üreylində imanı olsaydı onu deməzdi"⁸³.

Fitva verən alimlərdən soruşublar ki: "misvaqdan istifadəni, şalvarın qısalığını və oturaraq yeyib-içməyi məsxərəyə qoymaq haqqında nə kimi hökmlər var?"

Onların cavabı belə olmuşdur: misvaq, şalvarın qısa olması, namazda barmağın tərpedilməsi və b. şeylər Sünnə ilə müəyyən olunmuş bəyənən qaydalardır və onları lağa qoyanlara aid hökm ondan ibarətdir ki, əvvəlcə məsxərəçilərə belə qaydaların şəriətə uyğun olduğu bəyan edilməlidir. Bu hərəkətlərin Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) məxsus hərəkətlər olduğu izah edilir. Bundan sonra isə, kim bu şəriət qaydalarını lağlağıya qoymağa davam edərsə küfrə düşər. Çünki o, bu təkidiylə Peyğəmbəri (Sallallahu əleyhi və səlləm) və şəriətini qüsurlu saymış

فقد أخبر أنهم كفروا بعد إيمانهم مع قولهم: إنما تكلمنا بالكفر من غير اعتقاد له، بل إنما كنا نخوض و نلعب، و بين أن الاستهزاء بآيات الله كفر، و لا يكون هذا إلا ممن شرح صدرًا بهذا الكلام.

«Məcmuu fətəva» (7/220) əsərində demişdir. Allah daha yaxşı bilir.

⁸³ Fəthul-məcid, səh. 436.

olur. Onun (Sallallahu əleyhi və səlləm) şəriətini qüsurlu saymaq küfrün ən böyüyüdür⁸⁴.

⁸⁴ Hicri 15. 01. 1403-cü il tarixində alimlər heyətinin verdiyi fitvadan götürülmüşdür (səh. 142).

Şeyx Əlbani belə demişdir:⁸⁵

"...Alimlər şəriətə uyğunluğuna iman gətirməklə yanaşı namaz qılmayan şəxs barədə ziddiyyətli fikirlər söyləmişlər. Alimlərin böyük əksəriyyətinə görə kimsə namaz qılmazsa, kafir sayılmaz, lakin o, fasiq* olar. Əhməd b. Hənbəl isə: "Namaz qılmayan kafir sayılır və o, müsəlmana verilən cəza ilə deyil, mürtədliyinə* görə öldürülür" fikrini söyləmişdir. Səhabələrdən rəvayət edilir ki: "Onlar namazdanxaric əməllərin hər hansı birinin tərk edilməsini küfr saymırlar". Rəvayət səhihdir. Bunu Tirmizi və Hakim rəvayət etmişlər.

Bu məsələdə mən əksər alimlərin baxışlarının doğruluğunu görürəm.

⁸⁵ Şeyx Əlbani (Allah ona rəhmət etsin) demişdir:

... و من المعلوم أن العلماء اختلفوا في حكم تارك الصلاة، خاصة مع إيمانه بمشرعيتها؛ فالجمهور على أنه لا يكفر بذلك، بل يفسق، و ذهب أحمد – في رواية – إلى أنه يكفر، و أنه يقتل ردة لا حداً، و قد صح عن الصحابة أنهم كانوا لا يرون شيئاً من الأعمال تركه كفر غير الصلاة. رواه الترمذي و الحاكم. و أنا أرى أن الصواب رأي الجمهور، و أن ما ورد عن الصحابة ليس نصاً على أنهم كانوا يريدون ب(الكفر) هنا الكفر الذي يخلد صاحبه في النار، و لا يحتمل أن يغفره الله له، كيف ذلك و هذا حذيفة بن اليمان – و هو من كبار أولئك الصحابة – يرد على صلة بن زفر – و هو يكاد يفهم الأمر على نحو فهم أحمد له – فيقول: ((ما تغني عنهم لا إله إلا الله، و هم لا يدرون ما الصلاة ...)) فيجيبه حذيفة بعد إعراضه عنه: ((يا صلة! تنجيهم من النار. ثلاثاً))). فهذا نص من حذيفة رضي الله عنه على أن تارك الصلاة – و مثلها بقية الأركان – ليس بكافر، بل مسلم ناج من الخلود في النار يوم القيامة ...

Huzeyfənin hədisi barədə irəlində ətraflı danışılacaqdır. (R.H.)

* **Günahkar**

* **Mürtədd** – məslək dönüklüyü

Səhabələrin, onların dilindən nəql edilən sözlərdəki "küfr" ilə, sahibini əbədi odda qalmağa məhkum edən küfrü nəzərdə tutduqlarına nə qəti bir hökm, nə də Allahın belələrini bağışlamayacağına dair hər hansı bir ehtimal yoxdur. Necə olsa da, həz. Huzeyfə b. Yəməni ən məşhur səhabələrdən biridir. O, məsələni təqribən Əhməd b. Hənbəl kimi dərk edən Sıla b. Zufərin yanlış başa düşdüyünü bildirir. Sıla b. Zufər: "Onlar namaz və başqa şeyləri bilmədikləri halda "Lə iləhə illəllah" demələri onlara nə fayda verir" demiş və bunu bir-neçə dəfə təkrar etmişdir. Hər dəfə Huzeyfə (Allah ondan razı olsun) Silaya cavab vermək istəməsə də, axırda: "Ey Sıla, "Lə iləhə illəllah" onları oddan qurtarar" demiş və onu üç dəfə təkrarlamışdır. Bu ifadə, namaz qılmaqdan uzaqlaşan şəxsin (İslamın digər şərtləri də belədir) kafir olmadığına, əksinə müsəlman kimi qiyamət günü cəhənnəmdə əbədi qalmaqdan xilas olacağına Huzeyfənin (Allah ondan razı olsun) gəldiyi qəti qənaətidir."

Beləliklə, şeyx Əlbani (Allah onu hifz etsin) namaz qılmayaraq küfrə düşənlərə aid edən bəzi hədisləri araşdırmış və onlarla bağlı Hafiz Səxavinin aşağıdakı sözləri dediyini söyləmişdir:⁸⁶

⁸⁶ Hafiz Səxavi (Allah ona rəhmət etsin) demişdir: ثم وقفت على ((الفتاوى الحديثية)) (2/84) للحافظ السخاوي، فرأيتَه يقول بعد أن ساق بعض الأحاديث الواردة في تكفير تارك الصلاة - و هي مشهورة معروفة -: ولكن ؛ كل هذا إنما يحمل على ظاهره في حق تاركها جحدًا لوجودها مع كونه ممن نشأ بين المسلمين ؛ لأنه يكون حينئذ كافرًا مرتدًا بإجماع المسلمين ، فإن رجع إلى الإسلام ؛ قيل منه، و إلا قتل . وأما من تركها بلا عذر - بل تكاسلاً مع اعتقاد وجوبها -؛ فالصحيح المنصوص الذي قطع به الجمهور أنه لا يكفر، و أنه - على الصحيح أيضًا - بعد إخراج الصلاة الواحدة عن وقتها الضروري -

"Amma bu hədislərin hamısında ilk gözə çarpan cəhət, onların hökmünün, məhz yetkinlik yaşına çatmış müsəlmanların arasında namazın vacibliyini inkar etməklə onu qılmayan şəxslərə aid edilməsidir*.

Belə bir vəziyyətdə olan şəxs müsəlmanların rəyinə görə kafir və mürtəddir. Bu adam İslama qayıdarsa qəbul edilir, əks təqdirdə öldürülür. Lakin vacibliyini qəbul edərək üzürsüz, tənbellikdən namazını tərk edən şəxs əksər şəriət alimlərinin qəti və səhih dəlillərinə əsasən kafir sayılmır.

Dəqiq olan bir nəzər nöqtəsinə görə kimsə namazı müəyyən olunmuş vaxt hüdudundan sonra qılarsa, yeni zöhr namazını günəş batıncaya qədər və yaxud məğrib namazını günəş çıxana qədər qılmazsa, o, dindən çıxmış bir adam kimi tövbə etməlidir. Tövbə etməzsə öldürülər. Ölüsü yuyular, cənazə namazı qılınar, müsəlman qəbristanlığında

كَانَ يَتْرَكَ الظَّهْرَ مَثَلًا حَتَّى تَغْرِبَ الشَّمْسُ ، أَوْ الْمَغْرِبَ حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ – يَسْتَتَابُ كَمَا يَسْتَتَابُ الْمُرْتَدُّ ، ثُمَّ يَقْتُلُ إِنْ لَمْ يَتُبْ ، وَ يَغْسِلُ وَ يَصَلِّي عَلَيْهِ وَ يَدْفَنُ فِي مَقَابِرِ الْمُسْلِمِينَ ، مَعَ إِجْرَاءِ سَائِرِ أَحْكَامِ الْمُسْلِمِينَ عَلَيْهِ ، وَ يُؤَوَّلُ إِطْلَاقُ الْكُفْرِ عَلَيْهِ لَكُونِهِ شَارِكُ الْكَافِرِ فِي بَعْضِ أَحْكَامِهِ ، وَ هُوَ وَجُوبُ الْعَمَلِ ؛ جَمْعًا بَيْنَ هَذِهِ النُّصُوصِ وَ بَيْنَ مَا صَحَّ أَيْضًا عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: ((خَمْسَ صَلَوَاتٍ كَتَبَ اللَّهُ ... (فِذَكَرَ الْحَدِيثَ ، وَ فِيهِ:) إِنْ شَاءَ عَذِبُهُ ، وَ إِنْ شَاءَ غُفِرَ لَهُ))) ، وَ قَالَ أَيْضًا: ((مَنْ مَاتَ وَ هُوَ يَعْلَمُ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ؛ دَخَلَ الْجَنَّةَ)) ... إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ ، وَ لِهَذَا لَمْ يَزَلِ الْمُسْلِمُونَ يَرِثُونَ تَارِكَ الصَّلَاةِ وَ يُوْرَثُونَهُ ، وَ لَوْ كَانَ كَافِرًا ؛ لَمْ يُغْفَرْ لَهُ ؛ لَمْ يَرِثْ وَ لَمْ يُورَثْ. (R.H.).

* İslam şəriətinə görə müsəlmanlar arasında kafirik, mürtədlik və sair böyük günahlarla bağlı hökmlərin (rəy) çıxarılması ancaq və ancaq buna səlahiyyət verilmiş ali ölkəmiqyaslı şəriət orqanlarının rəhbəri tərəfindən alimlərin mötəbər rəyi əsasında həyata keçirilə bilər ki, bunlar da yüksək və müqəddəs ilahi prinsiplərə istinad etməlidir (F.S.).

basdırırlar. Müsəlmanlara aid olan bütün hökmlər ona da şamil edilir. Namaz qılmayan adama küfr kəlməsinin mütləq mənada aid edilməsi onun kafirlə bəzi hökmlərdə şərik olması baxımından təfsir edilir".

Namazın tərk edilməsilə bağlı Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) rəvayət edilən: "Allah beş dəfə namaz qılmağı qullara vacib etmişdir. Allah bu namazları qılan və onları əhəmiyyətsiz saymayıb, vaxtını ötürməyən şəxsləri Cənnətə daxil edəcəyini vəd etmişdir. Bu namazları qılmayanlara Allahın dərgahında heç bir vəd verilmir. Allah istəsə belələrinə əzab verər, istərsə onları Cənnətə daxil edər"; "Kim Allahdan başqa ilah olmadığını bilərək ölərsə, Cənnətə düşər" kimi və s. səhih hədisləri birləşdirmək lazımdır. Hədislərə əməl etmənin zəruriyyəti də bundadır. Buna görə müsəlmanlar (tarix boyu) namazı tərk edənə varis olmağa və onu da varis etməyə davam etmişlər⁸⁷.

Şeyx Əlbani (Allah onu hifz etsin) şeyx Süleyman b. Abdullahın sözlərini nəql edərək onun belə dediyini bildirmişdir:⁸⁸

⁸⁷ Əl-Fətava hədisiyyə, 2/84; Əs-Səhihədən götürülmüşdür (1/115-116) 32.

⁸⁸ Süleyman b. Abdullah demişdir:

و قد ذكر نحو هذا الشيخ سليمان بن الشيخ عبد الله في ((حاشيته على المقنع)) (96-95/1)، و ختم البحث بقوله: و لأن ذلك إجماع المسلمين ؛ فإننا لا نعلم في عصر من الأعصار أحدًا من تارك الصلاة ترك تغسيله و الصلاة عليه ، و لا منع ميراث موروثه، مع كثرة تارك الصلاة ، ولو كفر ؛ لثبتت هذه الأحكام ، و أما الأحاديث المتقدمة ؛ فهي على وجه التغليب و التشبيه بالكفر لا على الحقيقة ؛ كقوله عليه الصلاة و السلام: ((سباب المسلم فسوق ، و قتاله كفر)) ، و قوله: ((من حلف بغير الله ؛ فقد أشرك)) ، و غير ذلك. قال الموفق: و هذا أصوب القولين

(R.H.) .

"Namaz qılmayanın təkfir edilməməsində müsəlman alimlərinin ümumi rəyi vardır. Belə ki, biz heç bir yüzillikdə namazı tərk edənın meyidinın yuyulmadığını, cənazə namazının qılınmadığını və mirasının varislərinə verilmədiyini bildirməmişik. Namaz qılmayan küfrə düşmüş olsaydı, əlbəttə bu hökmlər qüvvədə olardı. Qeyd olunanlara gəlincə*, onlar sərt cəza və kafirlərə bənzətmə üslubunda olub, həqiqi mənanı ifadə etmir kimi, doğru anlayış deyil. Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) "Müsəlmana söyüş vermək – fəsiqlik, öldürülməsi isə küfrdür"⁸⁹; "Allahdan başqasına and içən şəxs Ona şərik qoşmuş olur"⁹⁰ kimi hədislər və buna oxşar olanlar da bu qəbildəndir. Bu hədislərdə şiddətli təhdid ifadə olunmuşdur. Ustadımız Muvaffəquddin əl-Məqdisi bu baxışlara görə "sözlərin ən doğrusu bax budur. Allah isə ən doğrusunu biləndir" demişdir⁹¹.

Şeyx Əlbani sözünə davam edərək demişdir:⁹²

* "İnsanla küfr arasında namazdan uzaqlaşma durur" hədisi kimi, namazı tərk edənı kafirliyə aid edən təkfirçilərin gətirdikləri dəlillər nəzərdə tutulur. M.Y.

⁸⁹ Hədis irəlidə araşdırılmışdır.

⁹⁰ Hədis irəlidə araşdırılmışdır.

⁹¹ «Haşiyətu əl-muqni»də söylənənlər Əs-Səhihədən götürülmüşdür.

⁹² Şeyx Əlbani demişdir:

... بيد أن هنا دقيقة قلَّ من رأيتَه تنبَّه لها، أو نبَّه عليها، فوجب الكشف عنها و بيانها، فأقول: إن التارك للصلاة كسلاً إنما يصح الحكم بإسلامه، ما دام لا يوجد هناك ما يكشف عن مكنون قلبه ، أو يدل عليه ، و مات على ذلك قبل أن يُستتاب ؛ كما هو الواقع في هذا الزمان ، أما لو خُبر بين القتل و التوبة بالرجوع إلى المحافظة على الصلاة ، فاختار القتل عليها، فقتل ؛ فهو في هذه الحالة يموت كافراً...

"Amma burada bir incəlik var ki, ona diqqət yetirən və ya fikir verən çox az adam gördüm. Buna görə onu araşdırıb izah etmək zəruridir. Namazı tənbellik üzündən tərk edən adam bu uzaqlaşma ilə bağlı qəlbində gizli saxladığı niyyətini aşkar etmədiyi müddətdə və ya qəlbindəkinə dələlət edən bir hərəkət etdikdən sonra, dəlillər ona çatdırılmadan öncə vəfat edərsə, o müsəlman olaraq qalır. Zəmanəmizdəki vəziyyət belədir. Lakin namazı tərk şəxs tövbə edərək öldürülməklə namaz qılmaq arasında, bunların ikisindən birini özünün seçməsi şərt ilə sərbəş buraxıldıqda, o, ölümü qəbul edərək, namaz qılmamaqda təkid edərsə, həmin şəxs belə halda kafir kimi ölür.

Şeyxülislam belə buyurur:

"Bir kəs ki, öldürülsə belə namaz qılmaqdan imtina edərsə, o, namazın vacibliyini daxilən təqdir etməyən və onu özünə lazım bilməyən biri hesab edilir. Müsəlman alimlərinin rəyinə görə bu şəxs kafirdir. Belə şəxslərin küfrü ilə bağlı səhabələrin fikirləri açıq-aydın şəkildə bildirilmişdir. Eyni zamanda bunu səhih hədislərdən gətirilən iqtibaslar da sübut edir⁹³.

قال شيخ الإسلام ابن تيمية رحمه الله تعالى في ((مجموعة الفتاوى)) (48/2) : ((و متى امتنع الرجل من الصلاة حتى يقتل ؛ لم يكن في الباطن مقراً بوجوبها ، و لا ملتزماً بفعلها ، و هذا كافر باتفاق المسلمين ؛ كما استفاضت الآثار عن الصحابة بكفر هذا ، و دلت عليه النصوص الصحيحة... (R.H.)

⁹³ Şeyx Əlbani Əs-Səhihə (87) və Şeyxülislamın "Fətava"-sından (22/48) qısaldılmış şəkildə götürülmüşdür. Bu məsələdə şeyx Əlbəninin tədqiqatlarını diqqətinizə çatdırdım. Belə ki, şeyx,

ON YEDDİNCİ MÖVZU
**Biliksizliyin üzr olmasına Quran
dəlilləri**

1) Uca Allah belə buyurur: **"...Biz, peyğəmbər göndərməmiş** (heç bir ümmətə) **əzab vermərik"** (İsra, 17/15).

İbn Kəsir (Allah ona rəhmət etsin) belə deyib: Bu ayə Allahın ədalətindən xəbər verir. Uca Allah elçi göndərdikdən sonra, dəlil gətirmədən kimsəni əzaba düçar etməyəcəkdir⁹⁴.

Əlusi isə belə demişdir:⁹⁵

namazı tərk edənlərin əleyhinə olan sərt cəza və vaid bildirən səhih hədislərlə şəhadət kəlməsinin fəzilətini bildirənləri yekunlaşdırmışdır. İmkan olduqda səhih iqtibasları yekunlaşdırmaq vacibdir. Bu, bütün alimlərin tutduğu yoldur. Şeyx təkfirçilərin dəlillərini araşdıraraq bəzi fikirlər söyləmişdir. Allaha və Peyğəmbəri ilə Sallallahu əleyhi və səlləm əxlaq çərçivəsində davranmaqdan ötrü namazı tərk edənə küfr sözünü Peyğəmbərin Sallallahu əleyhi və səlləm tətbiq etdiyi kimi ifadə etmək üçün heç bir çətinlik yoxdur. Ancaq buradakı küfrün öz sahibini İslam ümmətindən çıxarmayacağı və Cəhənnəmdə əbədi qoymayacağına inanırıq. Məhvə məhkum edilmişlərin halından Allaha sığınırıq. İmam Nəvəvi Müslimin Səhihinə yazdığı şərhdə "Namazı tərk edən kimseyə küfr adının qoyulmasına dair açıqlama fəsli" adlı bir bölüm vermiş, lakin onu izah edən hədisləri "Namazdan uzaqlaşanın küfrü fəsli" adlı ayrıca bölüm etməmişdir. Bu isə, onun, bu məsələdə alimlər heyətinin baxışlarına qoşulduğunu göstərir.

⁹⁴ İbn Kəsirin Təfsiri, 3/28.

⁹⁵ Əlusi (Allah ona rəhmət etsin) demişdir:

Bizim nə keçmiş hökmlərimizdə, nə də ötən əmrlərimizdə belə bir şey olmayıb ki, kiməsə onu hidayətə yönəldən, zəlaləti kənarlaşdıran, dəlilləri sübuta yetirən və qayda-qanunları bərqərar edən peyğəmbər göndərməmiş hər hansı növ dünya və ya axirət əzabı daddıra. ⁹⁶

Əllamə Şinqiti isə deyir ki, bu ayənin zahiri mənası: "Uca Allah, insanları xəbərdarlıq etməklə qorxudan elçi göndərilincəyə qədər və inzardan* sonra peyğəmbərə qarşı üsyan edilərək kafirlikdən ısrarla əl çəkilməyənədək xəlv etdiklərindən heç kimə (dünyada və axirətdə) əzab verməz" fikrini bəyan edir.

Bəzi adamlar var ki, ayə ilə inkar edilən əzabın dünya əzabı olduğunu iddia ediblər. Bu iddiaya iki formada cavab verilmişdir. ⁹⁷

Birinci cavab: Bu iddia Quranın üzde olan mənasına ziddir. Çünki ayədəki əzab dünya əzabından daha əhatəlidir, mütləq

ما كان في حكمنا الماضي و قضائنا السابق أن نعذب أحدًا بنوع ما من العذاب دنيويًا كان أو أخرويًا على فعل شيء أو ترك شيء أصليًا كان أو فرعيًا حتى نبعث إليه رسولاً يهدي إلى الحق و يردع عن الضلال و يقيم الحجج و يمهد الشرائع ... (R.H.)

⁹⁶ Ruhul-Məani, 15/36.

* **inzar** – endirilmək, göndərilmək (F.S.).

⁹⁷ Şinqiti Allvh ona rəhmət etsin demişdir:

الأول – أنه خلاف ظاهر القرآن. لأن ظاهر القرآن انتفاء التعذيب مطلقاً، فهو أعم من كونه في الدنيا. و صرف القرآن عن ظاهره ممنوع إلا بدليل يجب الرجوع إليه.
الوجه الثاني – أن القرآن دل في آيات كثيرة على شمول التعذيب المنفي في الآية للتعذيب في الآخرة. كقوله: □ **كلما ألقى فيها فوج سألهم خزنتها ألم يأتكم نذير قالوا بلى □ [الملك: 8-9]** و هو دليل على أن جميع أفواج أهل النار ما عذبوا في الآخرة إلا بعد إنذار الرسل ... (R. H.)

mənada nazil edilmişdir. Dəlil olmadan ayədəki mütləq ifadəni inkar etmək, Quranın zahirî hökmlərini rədd etməkdir. Müraciət edilməsi vacib olan bir sübut olmadığı halda, belə bir hərəkət qadağan edilmişdir.

İkinci cavab: Quranın bir çox ayələrində xəbərdar edilməmişlərin axirət əzabından xilas ediləcəyi bildirilir. **"...Hər hansı bir tayfa Cəhənnəmə atıldıqca onun gözətçiləri onlardan (məzəmmətlə): "Məgər sizə (sizi Allahın əzabı ilə) qorxudan bir peyğəmbər gəlməmişdimi?", - deyə soruşacaqlar. Onlar deyəcəklər: "Bəli, bizə (Allahın əzabı ilə) qorxudan peyğəmbər gəlmişdi. Amma biz (onu) yalançı saydıq..." (Mülk, 67/ 8-9).**

Cəhənnəmə atılan bütün dəstələrə peyğəmbərlərin xəbərdarlığından sonra əzab verildiyinə, məhz bu ayə sübutdur. Allah qüsursuz və insafla təriflənməyə ən layiq olandır. Allah, dünyada olduqları halda peyğəmbərin xəbərdarlığı ilə qulunun bəhanələrini aradan qaldırmamış axirətdə əzab vermez.

Allah kiməsə peyğəmbərinin xəbərdarlığı olmadan əzab vermiş olsaydı, Allahın tərifləndiyi o hikmət pozular və həmin insan peyğəmbərlər vasitəsilə aradan qaldırılacaq bəhanələri əldə etmiş olardı⁹⁸.

2) Uca Allah buyurur: **"Əgər Biz onları (Məkkə müşriklərini) bundan əvvəl məhv etsəydik, mütləq belə deyəcəkdilər: "Ey Rəbbimiz! Nə üçün zəlil və rüsvay olmazdan əvvəl bizə bir peyğəmbər göndərmədin ki, Sənin ayələrinə (hökmlərinə) tabe olaydıq?"**

⁹⁸ Şinqiti, Ədvaul-bəyan, 3/429-430.

(Taha, 20/134). Ayənin **"bundan əvvəl"** kəlməsi ilə Məhəmməd peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) və Quranın göndərilməsindən əvvəlki dövr, **"deyəcəkdilər"** kəlməsi ilə "qiyamət günü deyəcəkdilər", **"bizə bir peyğəmbər göndərmədin"** kəlməsi ilə **"zəlil və rüsvay olmazdan əvvəl"** "bizə heç olmazsa bir peyğəmbər göndərəydin" mənaları nəzərdə tutulur.

3) Uca Allah buyurur: **"Biz peyğəmbərləri (möminlərə) müjdə gətirən və (kafirləri) əzabla qorxudan kimi göndərdik ki, daha insanlar üçün peyğəmbərlərdən sonra Allaha qarşı bir bəhanə yeri qalmasın..."** (Nisa, 4/165).

İbn Kəsir (Allah ona rəhmət etsin) bu ayənin təfsirində aşağıdakıları demişdir: "Uca Allah kitablarını endirmiş, peyğəmbərlərini müjdə və xəbərdarlıq üçün göndərmiş, Allahın istədiklərini və istəməyib rədd etdiklərini, onlardan kimsə sonradan bağışlanmasını diləməsin deyə, açıqlamışdır". İbn Kəsir mövzu ilə bağlı: **"Öz əlləri ilə etdikləri əməlləri** (qazandıqları günahları) **üzündən onlara bir müsibət üz verincə: "Ey Rəbbimiz! Barı bizə bir peyğəmbər göndərəydin ki, biz də sənə ayələrinə uyub möminlərdən olaydıq!..."** (Qəsəs, 28/47) ayəni və başqa ayələri nəzərdə tutaraq belə deyir: "Buxari Müslimdə İbn Məsuddan rəvayət edilən hədisdə Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) buyurmuşdur:⁹⁹

⁹⁹ Hədisin ərəb dilindəki mətni:

لا أحد أغير من الله ، من أجل ذلك حرم الفواحش ما ظهر منها و ما بطن ، و لا أحب إليه المدح من الله عز و جل ، من أجل ذلك مدح نفسه ، و لا أحد أحب إليه العذر من الله ، من أجل ذلك بعث النبيين مبشرين و منذرين)) ، و في لفظ آخر: ((من أجل ذلك أرسل رسله و أنزل كتبه)).

"Allahdan daha qısqanc bir kəs yoxdur. Allah bu qısqancılığına görə açıq və gizli olan bütün çirkin əməlləri haram etmişdir. Təriflənməyi Allahdan daha çox sevən bir kimsə yoxdur. Buna görə Uca Allah Öz nəfsini tərifləmişdir. Allahdan daha çox dəlil sevən yoxdur. Bax, bunun üçün də bir çox müjdələyən və qorxudan peyğəmbərlər göndərmişdir". Başqa bir rəvayətdə hədis bu sözlərlə bitir: "...Bax buna görə Allah peyğəmbərlərini göndərmiş və kitablarını endirmişdir"¹⁰⁰.

4) Uca Allah belə buyurur: **"...Hər hansı bir tayfa Cəhənnəmə atıldıqca onun gözətçiləri onlardan (məzəmmətlə): "Məgər sizə (sizi Allahın əzabı ilə) qorxudan bir peyğəmbər gəlməmişdimi?", deyər soruşacaqlar. Onlar deyəcəklər: "Bəli, bizə (Allahın əzabı ilə) qorxudan peyğəmbər gəlmişdi. Amma biz (onu) yalançı sayıb demişdik: "Allah heç bir şey (vəhy) nazil etməmişdir. Siz sadəcə olaraq (haqdan) çox azmısınız!"** (Mülk, 67/ 8-9).

Şinqiti (Allah ona rəhmət etsin) deyib ki: Dünyada xəbərdarlıq edilməyən kimsələrə

İbn Kəsirin təfsirindən götürülmüşdür. Lakin bu mətn məna rəvayət edilmişdir. Həmçinin yuxarıda göstərilən mənbələr yeni (Buxari, 7416; Müslim, 1499/17) İbn Məsudun deyil, irəlində 133-cü qeyddə təqdim ediləcək Muğira ibn Şöbənin hədisinə işarədir. İbn Məsudun rəvayətinə gəlincə onu Buxari (4634; 4637; 5220; 7403) və Müslim (2760) nəql etmişlər. Allah daha yaxşı bilir. (R.H.)

¹⁰⁰ İbn Kəsir, 1/588; Buxari, 7416; Müslim, 1499/17.

Allahın odla əzab verməyəcəyinə bu ayə dəlalat edir¹⁰¹.

Allahın ayədəki **"...Hər..."** sözünün cəhənnəm oduna atılacaq bütün zümrələrə şamil edildiyini bildirir.

5) Uca Allah belə buyurur: **"...Bu Quran mənə sizi və ona (gələcəkdə) yetişəcək kimsələri (qiyamətə qədər) xəbərdarlıq edib qorxutmağım üçün vəhy olundu..."** (Ənam, 6/19).

Şeyxulislam belə deyir: "Təbliğatın ona çatdırılması ilə insan məsuliyyət daşımağa başlayır. Bunun təsdiqi Allahın aşağıdakı ayələrindədir: **"...Onunla sizi və onun yetişdiyi hər kəsi xəbərdar edirəm..."**; **"...Biz peyğəmbər göndərməmiş [heç bir ümmətə] əzab vermərik!"** (İsra, 17/15); **"...insanlar üçün peyğəmbərlərdən sonra Allaha qarşı bir bəhanə yeri qalmasın..."** (Nisa, 4/165). Quranda bunlara bənzər bir çox ayələr vardır. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) ona nazil olunmuş hökmü yayana qədər Allah heç kimi cəzalandırmayacağını və onlara çatmayan hökmlərdən ötrü kimsəyə əzab verməyəcəyini bildirmişdir. Allah bir kimsəyə ilahi hökmlər* çatdırılmamışdan əvvəl imanını tərk etdiyinə görə əzab vermirsə, imanının ancaq bezi şərtlərini yerinə yetirməyən şəxsə əsla

¹⁰¹ Ədvaul-bəyan, 8/396.

* Türk dilindəki **"təbliğ"** sözü, cümlə anlaşıqlı olsun deyə, **"ilahi hökmlər"** sözbirləşməsi şəklində tərcümə edilmişdir (F.S.).

əzab verməz^{**}. Lakin xəbərdarlığın ona çatması istisna təşkil edir¹⁰².

6) Uca Allah buyurur: **"Allah bir tayfanı doğru yola yönəltdikdən sonra qorxub-çəkinməli olduqları şeyləri özlərinə bildirmədən onları (haqq yoldan) çıxartmaz!"** (Təvbə, 9/115). Bu ayənin təfsirində İbn Kəsir belə demişdir: Uca Allah Öz müqəddəs nəfsindən olan ədalətli hökmünün bəyanından və insanlara peyğəmbər xəbərdarlığı çatdıqdan sonra hər hansı bir tayfanın əleyhinə dəlil və sübut olmadıqca onları zəlalətə salmaz. Belə ki, başqa bir ayədə buyurulur: **"Səməd qövmünə gəlince, Biz onlara haqq yolu göstərdik..."** (Fussilət, 17)¹⁰³.

7) Uca Allah belə buyurur: **"Öz əlləri ilə etdikləri əməlləri [qazandıqları günahları] üzündən onlara bir müsibət üz verincə: "Ey Rəbbimiz! Barı bizə bir peyğəmbər göndərəydin ki, biz də sənin ayələrinə uyub möminlərdən olaydıq! - deməsəydilər, səni onlara peyğəmbər göndərməzdik** (onların bəhanəsini kəsmək üçün belə etdik)" (Qəsəs, 28/47).

Alusi (Allah ona rəhmət etsin) deyib ki: "Peyğəmbər göndərilməyən bir kimsəyə əzab vericək olsaydı, o, bu ayəni əlində əsas tutaraq "Allahım, mənə bir peyğəmbər göndərəydin" deyərək dəlil gətirərdi, dəlili

^{**} **"Əsla əzab verməz"** o kəslərə ki, onlara Allahın kəlamı çatdırılmamış olsun (F.S.).

¹⁰² Şeyxulislam, Əl-Fətava əl-Kubra, 2/41-42.

¹⁰³ İbn Kəsir Təfsiri, 2/395.

doğru da olardı və eyni zamanda onun o sözləri əzaba manəə olacaq səbəb kimi yerinə düşərdi"¹⁰⁴.

8) Uca Allah belə buyurur: **"Bu nazil etdiyimiz (Quran) mübarək bir kitabdır. Ona tabe olun ki, bəlkə, sizə rəhm edilsin! Biz onu sizin: "Kitab ancaq iki tayfaya (yəhudilərə və xaçpərəstlərə) nazil edilmişdir. Biz onların oxuduqlarından xəbərsizik; və ya: "Əgər bizə də kitab nazil edilseydi, onlardan daha artıq düz yolda olardıq", - deməməyiniz üçün (göndərdik). Artıq Rəbbinizdən sizə açıq-aşkar bir dəlil, hidayət və mərhəmət gəlmişdir. Allahın ayələrini yalan hesab edib onlardan üz çevirəndən daha zalim kim ola bilər?! Ayələrimizdən üz çevirənləri üz çevirdiklərinə görə ən pis cəza ilə cəzalandıracağıq!"** (Ənam, 6/155-157).

ON SƏKKİZİNCİ MÖVZU

**Bilməməzliyin üzürlü sayılmasına
Sünnədən dəlillər**

1) Huzeyfə b. Yəmən (Allah ondan razı olsun):
"Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) aşağıdakı sözləri dediyini eşitdim:"¹⁰⁵

¹⁰⁴ Ruhul-Məani, 20/91.

¹⁰⁵ Huzeyfə Peyğəmbərdən Sallallahu əleyhi və səlləm rəvayət etmişdir ki:

إِنَّ رَجُلًا حَضَرَهُ الْمَوْتُ لَمَّا أَيْسَ مِنَ الْحَيَاةِ أَوْصَى أَهْلَهُ: إِذَا مِتُّ فَاجْمَعُوا لِي حَطَبًا كَثِيرًا ثُمَّ أَوْزُوا نَارًا حَتَّى إِذَا أَكَلْتُ لَحْمِي وَ خَلَصْتُ إِلَى عَظْمِي فَخَذُّوْهَا فَاطْحَنُوهَا فَذَرُونِي فِي النَّارِ فِي يَوْمٍ حَارٍّ - أَوْ رَاحَ - فَجَمَعَهُ اللَّهُ فَقَالَ: لِمَ فَعَلْتَ ؟ قَالَ: خَشِيتُكَ . فَغَفَرَ لَهُ .

"Sizdən əvvəlki ümmətlərdən bir nəfərin ölümü yaxınlaşdıqda, həyatdan ümidini kəsərək əqrabasına belə bir vəsiyyəət etdi: "Mən öldüyüm zaman mənim üçün çoxlu odun toplayın. Sonra bu odunları yandırın və mənə də odun içinə atın. Alov ətimi yandırıb sümüklərimə çatana qədər əl vurmayın. Sonra yanmış sümüklərimi götürüb əzib üyüdün. Sonra isə isti və ya küləkli bir gündə tozumu dənizə səpin. Fəqət, Allah bunun ardıyca onun zərrələrini bir yere yığıb ona: Niyə belə etdin? - deyə soruşdu. O isə: Sənin qorxundan, - deyə cavab verdi. Bu cavaba görə Allah onu bağışladı"¹⁰⁶.

Uqbə b. Əmr deyib ki: Mən Huzeyfədən: "O adam qəbirləri soyan oğruydu" dediyini eşitmişəm.¹⁰⁷

Şeyxülislam (Allah ona rəhmət etsin) isə belə demişdir: "adam, sümükləri üyüdülüb məhv

Hədisi imam Buxari nəinki Huzeyfədən (3452), həmçinin Əbu Hureyrə (3481) və Əbu Səid əl-Xudridən (6481) rəvayət etmişdir. Eynilə də imam Muslim onu yalnız Əbu Hureyrədən deyil, həmçinin Əbu Səid əl-Xudridən (2757) rəvayət etmişdir. (R.H.)

¹⁰⁶ Buxari, 3479; Nəsai, 2079, Huzeyfədən və Müslim, 2756 /25; İbn Macə, 3432; Əhməd, 2/269, Əbu Hureyrədən rəvayət etmişlər.

¹⁰⁷ "O adam qəbirləri soyan oğruydu" sözləri Buxari (3452), imam Əhməd (5/395, h. 23401) və b. tərəfindən nəql edilmişdir. Nəzərinizə çatdırım ki, İbn Hibbanın «Səhih» (2/421, h. 651) və et-Tabəraninin «əl-Mucamu əl-Əvsat» (4/81, h. 3665) əsərlərinə baxdıqda bu cümlənin Peyğəmbərə Sallallahu əleyhi və səlləm məxsus olduğu bəlli olur. Məsələ ilə bağlı İbn Həcərin «Fəth əl-bəri» (6/600) əsəri, Peyğəmbərlərin hədisləri fəsil, 50-ci bölüm, 3452-ci hədisin şərhinə baxa bilərsiniz. (R.H.)

edildikdən sonra Allahın ona gücü çatmayacağını zənn edirdi. Allahın qüdrətini danmaq və yaxud insan öldükdən sonra onun maddi bədəndə dirildiləcəyini inkar etmək bir-birindən fərqli olsa da, mahiyyətce kafirlikdir. Lakin o adam Allaha iman gətirməsinə, əmrlərini təqdir etməsinə, əzabından qorxmasına baxmayaraq, Allahın qüdrəti haqqında məlumatsız olduğu görə xətaya yol vermişdir. Bununla belə, Allah onu bağışladı. Hədis, adamın bu əməli işlərken təkrarən dirilməmə arzusunda olduğunu açıqlayır. Ən pisi də odur ki, həmin adam təkrar diriləcəyinə şübhə edirdi. Təkrar diriləcəyini inkar edən hər kəs ona peyğəmbər dəlili çatdıqda təkfir edilir və kafirliyinə hökm verilir. Bu hal onun Allaha iman gətirmədiyini bəyan edir. Bəzi insanlar hədisdəki *"...Əgər Allahın mənə gücü çatarsa..."* ifadəsini "hökm verə və ya sıxışdırarsa" şəklində şərh etməklə onun anlaşılmasını çətinləşdirmiş və kəlmənin əsil mənasını təhrif etmişlər. İnsan bədən üzvlərinin bir yerə yığılmaması və yenidən dirildilməməsi üçün özünün yandırılması yolu ilə məhv edilməsini vəsiyyət etmişdi. Bunu bildirərkən belə demişdi: *"...Mən ölən zaman məni yandırın, sonra sümüklərimi əzib üyüdün. Sonra isə dəniz üzərindəki küləyə verin. Allaha and içirəm ki, əgər Allahın mənə gücü çatarsa, məni heç kimə vermədiyi şiddətli əzaba düşər..."*. Hədisdə birinci cümlənin ardınca ikinci cümlə "fə" hərfi ilə başlanır. Bundan məqsəd, o cümlənin səbəb cümləsi olmasını göstərməkdir. İnsanın belə

eməllər etməsi, Allahın ona gücü çatmayacağı qənaətində olması ilə bağlıdır. İnsan həmin eməli etmədən Allahın ona gücü çatmayacağını iqrar etsəydi, o eməllərdə onun üçün bir fayda olmazdı¹⁰⁸.

İmam İbn Həzm belə demişdir: "Bu kimsə, Allahın qullarını toplamağa və onları yenidən diriltməyə qadir olduğunu ölənə qədər bilmirmiş. Uca Allah onu qərarında mökəmliyinə, qorxusu olduğuna və biliksizliyinə görə bağışlamışdı. Sözü mənasından ayıraraq təhrif edən bəzi adamlar hədisdəki: "əgər Allahın mənə gücü çatarsa..." cümləsinin mənasının: "Əgər Allah məni sıxışdırmalı olarsa" kimi olduğunu iddia edir və Uca Allahın: **"Amma nə zaman Rəbbin onu imtahana çəkib ruzisini əskiltse: "Rəbbim məni alçaltdı, mənə xor baxdı!" - deyər"** (Fəcr, 89/16) ayəsində də vəziyyət eyniylədir" - deyər, bildirirlər. Bu ifadə tərzə batildir. Çünki, o zaman hədis "Əgər Allah məni sıxışdırmaq istərsə, əlbəttə sıxışdırar" şəklində olardı. Belə olduqda isə, adamın özünün yandırılmasını və külünün havaya sovrulmasını əmr etməsinin heç bir mənası olmazdı. Onun, özünü yandırtdırıb külünün havaya sovrulmasını əmr edərkən, məhz Allahın əzabından xilas olmaq üçün belə etdiyinə əsla şübhə yoxdur¹⁰⁹.

2) Hz. Aişə (Allah ondan razı olsun) rəvayət edir ki: Sizə Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) və özümdən danışımı? Biz: - Bəli! - dedik. Aişə: "Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm)

¹⁰⁸ Məcmuu Fətava, 11/409.

¹⁰⁹ Əl-Fəslu fil-miləl, 69.

mənim növbəm olan gecə yanıma gəldi. Gələn kimi də ridasını** yerə qoydu, ayaqqabılarını çıxarıb ayaqlarının yanında qoydu. İzarının*** bir tərəfini açıb döşəyin üstünə sərərək uzandı. Sonra, mənim yuxuya gedəcəyimi zənn etdiyi ana qədər gözləyərək, sakitcə libasını götürdü. Qapını yavaşca açaraq evdən çıxdı və onu sakitcə örtüdü.

Paltarımı başımdan keçirərək büründüm, izarımı da geyinib onun ardıya getdim. Nəhayət, Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) Baqi qəbristanlığına çataraq, ayaq üstə bir xeyli duraraq əllərini üç dəfə yuxarı qaldırdı. Sonra geriye döndü və mən də döndüm. O, (Sallallahu əleyhi və səlləm) sürətlə gedirdi, mən də sürəti artırdım. O (Sallallahu əleyhi və səlləm) qaçmağa başladı, mən də qaçdım. Axırda, mən Ondən (Sallallahu əleyhi və səlləm) qabağa keçib evə girdim. Mən yatana yaxın O (Sallallahu əleyhi və səlləm) da evə daxil oldu və: "Ey Aişə, nə olub tənğinəfəssən?" - deyə soruşdu. Mən: Bir şey olmayıb, dedim. O (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Ya nə olduğunu mənə deyəcəksən, ya da Lütəkar Xəbəerverən Allah mənə onsuz da xəbər verəcəkdir" - deyə buyurdu. Mən: Ey Allahın Elçisi! Ata-anam sənə fəda olsun, dedim və əhvalatı Ona (Sallallahu əleyhi və səlləm) danışdım. "Önümde gördüyüm insan qaraltısı səniydinmi?" - deyə, soruşdu. Bəli, dedim. Buna görə məni köksümdən bir dəfə itələdi və bu hərəkəti ilə məni sarsıtdı. Sonradan

** Çiyinə atılan yun parça (F.S.).

*** Peyğəmbər Sallallahu əleyhi və səlləm dövründə ayıb yerlərini örtən geyim (F.S.).

(yeri gəlincə): Allah və Peyğəmbərinin sənə zülm edəcəyini zənn etdin? – deyə, soruşdu. Bəli, dedim. Aişə: "İnsanların gizlətdiyi hər şeyi Allah bilirmi? – deyə soruşduğumda, Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Bəli!" – deyə buyurdu..."¹¹⁰.

Şeyxülislam belə demişdir:¹¹¹

"Göründüyü kimi, möminlərin anası olan Aişə Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) soruşur ki, Allah insanların gizlətdiyi hər şeyi bilirmi? Peyğəmbər də ona: "Bəli!" deyə cavab verir. Bu hadisə, həzrəti Aişənin (Allah ondan razı olsun) bundan əvvəl, insanların gizlətdiyi hər şey haqqında Allahın bildiyindən xəbərsiz olduğunu sübut edir. Bu isə o demək deyil ki, insanlar gizlətsələr də Allahın hər şeyi bildiyini həzrəti Aişə (Allah ondan razı olsun) öyrənməmişdən əvvəl inkar edirdi. Şübhəsiz ki, dəlillərin çatdırılmasından həmişə sonra həqiqətin təsdiqi iman üsullarındandır*. Allahın hər şeyi bildiyini inkar etmək, Onun hər şeyə qadir olmasını inkar etmək kimidir, aralarında fərq yoxdur"¹¹².

¹¹⁰ Müslim, 974/103; Nəsai, 3973-3974; Əhməd, 6/221; Abdurrazzaq, 6712; Əlbani, Əl-Cənaiz, 231-232.

¹¹¹ Şeyxülislam (Allah ona rəhmət etsin) demişdir:

فهذه عائشة أم المؤمنين سألت النبي صلى الله عليه وسلم هل يعلم الله كل ما يكتُم الناس فقال لها النبي نعم و هذه يدل على أنها لم تكن تعلم ذلك و لم تكن قبل معرفتها بأن الله عالم بكل شيء يكتُمه الناس كافرًا و إن كان الإقرار بذلك بعد قيام الحجة من أصول الإيمان و انكار علمه بكل شيء كإنكار قدرته على كل شيء . (R.H.)

* İmanı möhkəm olan müsəlman, yanıldığını görünce, onu etiraf edərək haqqa tabe olur (F.S.).

¹¹² Şeyxülislam, Məcmuu Fətava, 11/412-413.

3) Əbu Hureyrədən¹¹³ (Allah ondan razı olsun) rəvayət edir ki, insanlar Allahın Elçisinə müraciət edərək: Ya Peyğəmbər, Qiyamət günü Rəbbimizi görəcəyikmi? - deyə, soruşdular. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Bədirlənmiş Ay çıxan gecə onu görməyə çətinlik çəkirsinizmi? - deyə, onlardan soruşdu. Əshabələri: Xeyir, ey Allahın Peyğəmbəri, dedilər. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Günəşin qarşısını bulud tutmayanda onu görməyə çətinlik çəkirmisiniz?" - deyə, soruşdu. Səhabələri: Xeyir, - deyə, cavab verdilər. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Bax, eləcə də siz Rəbbinizi görəcəksiniz", - deyə, buyurdu¹¹⁴.

¹¹³ Hədisin Buxari (806; 4581; 6573; 7437; 7439) və Muslim (182; 183; 2969) tərəfindən rəvayət edilməsinə baxmayaraq onun aşağıdakı izahında bu mənbələrin heç adı belə çəkilməmişdir. Səhihliyinə ümmətin ittifaq etdiyi bu iki kitab (ərəb - "muttəfiq əleyhi", İbn Salahın "Müqəddimə" əsərinə bax!), hədisin etibarlı olduğunu sübuta yetirmək üçün kifayətdir. Yalnız bundan sonra əlavə mənbə adlarının çəkilməsi və tanınmış hədis alimlərinin rəvayətin səhihliyini təsdiq etməsi isə məhz elmi araşdırma mahiyyəti daşıya bilər. (R.H.)

¹¹⁴ Əbu Davud (4730), Tirmizi (2557) bu hədisə səhih deyib və İbn Məcə (148). Əlbani hədisi səhih saymışdır. Tirmizi və İbn Macənin "Səhih"-lərində (yeni şeyx Əlbani öz araşdırması ilə olan «Səhih sunən ət-Tirmizi» və «Səhih sunən İbn Məcə» əsərlərində - red.) rəvayət etmişdir. Abdulqadir əl-Arnavut da onu Camiul-Usulda (10/559) səhih saymışdır. Şəmsul-Haqq Abadi hədisdəki "...çətinlik çəkirmisiniz..." ifadəsi haqqında belə demişdir: "Sıxlıq yaradaraq bir-birinzə zərər verirmisiniz" mənasındadır. Şeyxülislam bu hədislə bilməməzliyin üzürlü olması məsələsinə dəlil gətirmişdir.

Bu hədis, səhabələrin əqidə baxımdan, Allahı görməyə dair Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) soruşanadək, məlumatsız olduqlarını sübut edir. Bundan sonra, Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) onlara küfrə düşdükləri, müsəlmanlıqlarını təzələmələri lazım gəldiyini söyləmədi, əksinə, onların bilməməsini üzürlü sayaraq həqiqəti onlara bildirdi. Tövhidə aid məsələlər çoxdur və bir neçə bölmələrdən ibarətdir. O məsələlərdən bəzisini hər kəs bilir, bəzisi elmi təhsil alanlara və bəzisi də ancaq ixtisas sahibi olan alimlərə məlumdur. Bu məsələlərə hansı meyarlarla yanaşılır? Hansı məsələlər var ki, o həddə çatdıqda təkfir olunur və Allahın qulu bu qaydaları öyrənənədək müsəlman ola bilərmi? Təkcə şəhadət kəlməsini deyən müsəlmanlığına hansı hallarda qərar verilir?

4) Əbi Vaqid əl-Leysi (Allah ondan razı olsun) deyir ki:¹¹⁵

¹¹⁵ Əbi Vaqid əl-Leysi (Allah ondan razı olsun) deyir ki:
76 حدثنا يعقوب بن حميد ثنا إبراهيم بن سعد عن الزهري عن سنان بن أبي سنان أنه سمع أبا واقد الليثي يقول خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى حنين ونحن حديثو عهد بكفر وكانوا أسلموا يوم الفتح قال فمررنا بشجرة فقلنا يا رسول الله اجعل لنا ذات نواط كما لهم ذات أنواط وكان للكفار سدرة يعكفون حولها ويعلقون بها أسلحتهم يدعونها ذات أنواط فلما قلنا ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم قال الله أكبر وقتلتم والذي نفسي بيده كما قالت بنو إسرائيل لموسى اجعل لنا إلها كما لهم آلهة قال إنكم قوم تجهلون لتركبن سنن من من كان قبلكم ورواه ابن عيينة ومالك أيضا إسناده حسن رجاله ثقات رجال الشيخين غير يعقوب بن حميد وهو ثقة فيه ضعف يسير وقد توبع كما يأتي فالحديث صحيح والحديث أخرجه الترمذي وأحمد من طرق أخرى عن الزهري به وقال الترمذي حديث حسن صحيح

Hədisin mətni mənaca rəvayət və ya tərcümə edilmişdir. Yuxarıda təqdim etdiyimiz ərəb dilindəki

Peyğəmbərlə (Sallallahu əleyhi və səlləm) birgə Məkkədən Hünəynə tərəf yola çıxmışdıq. Biz o vaxtlar təzəcə müsəlman olmuşduq. Müşriklərin yanında gecələyərkən, silahların asdıqları böyük bir sidr* ağacı gördük. O ağaca "zətu ənvat"¹¹⁶ deyilirdi. Biz də böyük bir sidr ağacına yaxınlaşıb: "Ey Allahın Elçisi, onların "zəti ənvatı" olduğu kimi, bizə də "zəti ənvat" düzəlt" dedik. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Allahu əkbər! Şübhəsiz ki, bu söz (keçmişlərdə yerinə yetirilən) qaydalardandır. Nəfsim əlində olan Allaha and içirəm ki, İsrail oğullarının Musaya: **"...Bizə onların sitayiş etdikləri bütlər kimi bir büt düzəlt!"** ** dedikləri kimi bir şey dediniz. And içirəm ki, sizdən əvvəlkilərin etdiklərinin ardınca gedəcəksiniz"¹¹⁷.

Hədis, Məkkənin alınması zamanı müsəlman olmuş bezi səhabələrin tövhid məsələlərinin hamısını öyrənmədiklərinə görə, Peyğəmbərin

mətn İbn Əbi Asimin «Əs-Sunnə» əsərindən götürülmüşdür. (R.H.)

* Trabzon xurmasına oxşar bir ağac, ərəb gilası. M.Y.
¹¹⁶ Zətu ənvat ağacın adıdır. Ərəb dilində «yənütuna» feli «yuəlliquna» yeni asırlar feli ilə eyni mənadadır. İbn Əsirin «ən-Nihəyetu fi ğaribu əl-hədis və əl-əsər» (5/128) kitabına bax! (R.H.)

** Əraf, 7/138

¹¹⁷ Tirmizi, 2180; Əhməd, 5/218; İbn Əbi Asım, 76. Tirmizi bu hədisi yaxşı səhih adlandırmışdır. Əlbəni ona yaxşı demişdir. Raviləri Buxarinin rəvayətçiləri silsiləsindəndir. Yaqub b. Humejd belə deyildir, etibarlı olmasına (ərəb. siqa - red.) baxmayaraq yüngül bir zəiflik vardır. Lakin bu rəvayətçi ilə razılaşımlar və hədis səhihdir.

(Sallallahu əleyhi və səlləm) yanında düşərgə salıb, silahlarını asmaqdan və müşriklərin uğur dilədiyi kimi, ondan uğur diləməkdən ötrü Ondən (Sallallahu əleyhi və səlləm) bir büt düzəltməyi istəmələrini açıq-aşkar bildirir. Buna baxmayaraq, Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) onları, müəyyən fərdlər kimi, ayrı-ayrılıqda təkfir etməmişdir. Bu hərəkətləri ilə onların İslam ümmətindən çıxdıqlarını, tövbə edib ikinci dəfə İslama yenidən dönmələrinin lazım olduğunu da söyləməmişdir. "Tövhid məsələlərində bilməmək üzürlü deyildir" deyən şəxslərin nəzərinə uyğun hərəkət edərək o səhabələr mürtədlərə bərabər tutulan hədlərə müvafiq sayılmamış, əksinə Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) onların biliksizliklərini üzürlü hesab edərək, tələb etdikləri şeyin küfr olduğunu onlara bildirmişdir. Onların Peyğəməğərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) tələb etdiyi şey İsrail oğullarının Musa əleyhissəlamdan tələb etdiklərinin eynidir. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) onların sözlərini bilavasitə küfr saysa da, özlərini kafirlikdə günahlandırmamışdır. Dəyərli oxucu, Allah sənə rəhm etsin! Bilməməzliyin** üzürlü olmadığını iddia edən təkfirçilərlə, bilməməzliyin üzürlü olduğunu deyən haqq əhlinin hansı birinin doğru yolda olduğuna və həzrəti Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) gətirdiyi dinə uyğunluğuna diqqət yetir.

Bizi Peyğəmbərimizin (Sallallahu əleyhi və səlləm) Sünnəsinə yönəldən və itaət edilməsinə əmr

** Cəhalətin, nadanlılığın, məlumatsızlığın (F.S.).

olunduğumuz o Şəxsiyyətə itaət etmək şərəfini bizə bəxş edən Allaha həmd olsun!.

5) Huzeyfə (Allah ona rəhmət etsin) rəvayət edir ki: Peyğəmbər belə buyurmuşdur:¹¹⁸

"Paltarın naxışı köhnəlib solduğu kimi, İslam da köhnəlib solacaq. Hətta oruc nədir, namaz nədir, qurban nədir, həcc nədir və sədəqə nədir bilən olmayacaq. Bir gecə Allahın Kitabı aradan götürüləcək. Qurandan yer üzündə heç bir ayə belə qalmayacaq. İnsanların bir neçə qrupu qalacaq. Onlar da yaşlı insan və yaşlı qadınlar olacaqlar.

"Atalarımızı bu "Lə İlahə illəllah" kəlməsini deyən görmüşük və biz də onu təkrarlayırıq", deyəcəklər. Sıla b. Zufər həzrəti Huzeyfəyə "Namaz nədir, oruc nədir, həcc nədir, zəkat nədir bilmədikləri halda "Lə İlahə illəllah"ın onlara nə xeyri var", deyə soruşdu. Huzeyfə (Allah ona rəhmət etsin) ona cavab verməkdən imtina etdi. Sıla bu sualını üç dəfə təkrar etdi. Hər dəfə də Huzeyfə cavab erməkdən imtina edirdi. Sonra Sılaya tərəf üzünü tutub: "Ey Sıla, "Lə İlahə

¹¹⁸ Huzeyfənin rəvayətində Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) buyurmuşdur:

عن حذيفة بن اليمان؛ قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((يَذْرُؤُ الْإِسْلَامُ كَمَا يَدْرُسُ وَشِي الثَّوْبِ، حَتَّى لَا يُدْرَى مَا صِيَامٌ وَلَا صَلَاةٌ وَلَا نَسْكٌ وَلَا صَدَقَةٌ وَلَيْسَ رِجْلٌ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي لَيْلَةٍ فَلَا يَبْقَى فِي الْأَرْضِ مِنْهُ، آيَةٌ، وَتَبْقَى طَوَائِفُ مِنَ النَّاسِ، الشَّيْخُ الْكَبِيرُ وَالْعَجُوزُ يَقُولُونَ: أَدْرَكْنَا آبَاءَنَا عَلَى هَذِهِ الْكَلِمَةِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَنَحْنُ نَقُولُهَا))، فَقَالَ لَهُ صَلَ: مَا تَغْنِي عَنْهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَهُمْ لَا يَدْرُونَ مَا صَلَاةٌ وَلَا صِيَامٌ وَلَا نَسْكٌ وَلَا صَدَقَةٌ؟ فَأَعْرَضَ عَنْهُ حَذِيفَةُ ثُمَّ رَدَّهَا عَلَيْهِ ثَلَاثًا كُلَّ ذَلِكَ يَعْضُ عَنْهُ حَذِيفَةُ أَقْبَلَ عَلَيْهِ فِي الثَّالِثَةِ، فَقَالَ: يَا صَلَ! تَتَجَبَّهَمُ مِنَ النَّارِ؛ ثَلَاثًا. (R.H.)

illəllah" onları oddan qurtaracaq"- deyə, cavabını üç dəfə təkrarladı^{*119}.

Bu hədis, elmin aradan qalxması və nadanlığın yayılması, insanların İslam dedikdə, yalnız tövhid kəlməsini biləcəkləri zamanda, bilməməzliyin üzürlü olduğuna bir sübutdur. O dövəmdə yaşayanlar dinin digər əsasları bir tərəfə qalsın, heç namazın, orucun, zəkatın nə olduğunu bilməyəcəklər. Həzrəti Huzeyfə (Allah ondan razı olsun) bu hədislə namazı tərk edən, onu halal saymadığı halda, təkfir edilməyəcəyinə dəlil gətirmişdir. Əlbəninin (Allah onu hifz eləsin!)* "Silsilətul-əhədisis-səhihə" əsərindəki bu hədisə dair şərhə bax. O şərh çox nəfis işlənmişdir¹²⁰.

* Mövzu ilə bağlı daha geniş biliklər əldə etmək üçün bizim tərcüməmizdə çıxan "İslamda namazın yeri" adlı kitaba bax. M.Y.

¹¹⁹ İbn Macə, 4049; Hakim, 4/473; Buxari və Müslimin səhih saymaq şərtlərinə uyğundur. Lakin Buxari və Müslim rəvayət etməmişlər. İmam Zəhəbi (hədisin səhih olmasında - red.) Hakimlə razılaşmışdır. İmam Busiri də Zəvaiddə bu hədisin sənədi səhihdir, rəvayəti etibarlıdır demişdir. Şeyx Əlbani əs-Səhihə (87) və "Səhih İbn Macə" əsərində hədisi araşdırmış və onu səhih hesab etmişdir. Buna baxmayaraq, "Əş-Şirku və ədəmu izari cahilihi"nin müəllifi bu hədisi zəif saymağa cürət etmişdir. Hədisi ayrı-ayrı dörd mühəddis səhih hesab etmişdir.

* Bu əsərin türk dilində nəşri işıq üzünü görəndə (1996) şeyx Məhəmməd Nasir Əlbani (Allah ona rəhmət etsin)! vəfat etməmişdi (F.S.).

¹²⁰ Əlbani, Əs-Səhihə, 87.

6) Abdullah b. Əbi Əvfanın (Allah ondan razı olsun) rəvayət etdiyi də bu hissədədir. O belə demişdir:¹²¹

"Muaz (Allah ondan razı olsun) Şamdan gəldiyi zaman Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) səcdə etdi. Allahın Elçisi: *"Bu nədir, ay Muaz?-deyə, ona müraciət etdi. Muaz (Allah ondan razı olsun): "Mən Şama gedərkən onları rahiblərinə və patriklərinə* səcdə etdiklərini gördüm və daxilimdən belə bir hərəkəti sizin üçün etmək istəyi gəldi"* - dedi. Buna cavab olaraq Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) buyurdu: *"Əgər mən Allahdan başqasına səcdə etməyi hər hansı bir kimsəyə əmr verməli olsaydım, qadının öz ərinə səcdə etməsinə əmr verərdim. Məhəmmədin nəfsi əlində olan Allaha and içirəm ki, qadın ərinin haqqını ödəyincəyə qədər Rəbbinin haqqını ödəmiş olmaz. Hətta qadın dəvənin belindəki palan üstündə oturmuşkən əri onu istəmiş olsa*

¹²¹ Abdullah b. Əbi Əvfə (Allah ondan razı olsun) demişdir:

عن عبد الله بن أبي أوفى قال: لما قدم معاذ من الشام سجد للنبي صلى الله عليه وسلم، قال: ((ما هذا يا معاذ؟!)) قال: أتيت الشام فوافقتهم يسجدون لأساقفتهم و بطارقتهم، فرددت في نفسي أن نفعل ذلك بك، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((فلا تفعلوا، فإنني لو كنتُ امرأةً أحدًا أن يسجد لغير الله لأمرتُ المرأة أن تسجد لزوجها، و الذي نفس محمد بيده! لا تؤدي المرأة حق ربها حتى تؤدي حق زوجها، ولو سألها نفسها، وهي على قتب، لم تمنعه)) .(R.H.)

* Romalıların ruhani kilsə rəhbərlərinə verdikləri ad (F.S.).

belə, o, ərinin istəyinə mane olmamalıdır"¹²².

Əlbaninin "İrva"sında (7/57) bu sənəd yaxşı (həsən -red.) sayılır. Rəvayətçiləri, Qasimdən başqa, Buxari və Müslimin adamlarıdır və etibarlıdırlar. O, İbn Əvf Əş-Şeybani Kufidir. "Təqrib" əsərində bildirildiyi kimi dərəcəsi suduqdur (yəni həsən hədisə yararlı rəvayətçidir - red.) Müslim onun bir hədisini rəvayət etmişdir. "Səhih İbn Məcə"də (1503) yaxşıdır, səhihdir deyilir. Eyni məzmunlu hədisi Əhməd (4/381) rəvayət etmişdir. Heysemî "Əl-Məcmu"da (4/309): "hədisin raviləri səhih hədis raviləridir" demişdir. Eyni məzmununda bir hədisi də Bəğəvi "Şərhüs-Sünnə"də rəvayət etmiş, Şueyb Arnavut da onu təsdiq etmişdir.

Səcdənin bir ibadət forması olduğu və ancaq Allaha səcdə qılmağın zəruri olduğu halda, Allahdan başqasına səcdə qılan şəxs bu hərəkəti ilə təkfir edilməyəcəyinə bu hədis çox aydın bir dəlildir. Bundan başqa əməli küfrlər də buna bənzər...

İmam Şəvkani belə demişdir:¹²³

Bilmədən Allahdan başqasına səcdə qılan kəs təkfir edilməz"¹²⁴.

¹²² İbn Məcə (1853) Nigah fəslində rəvayət etmiş və orada həzrəti Muazın söylədiyi səcdəyə dair hədis verilmişdir.

İbn Hibban (1390) Əl-Məvarid əsərində də səcdədən bəhs edilir. Əz-Zəvaid də (2/68) hədisin Bəzzar, Beyhəqi və Əhməd ibn Muneyin Müsnədinə isnad edilmiş saymış, bu hədisin Qeys b. Səddən şahidi olduğunu, onu da Əbu Davud və Beyhəqi rəvayət edib, demişdir.

¹²³ İmam Şəvkani (Allah ona rəhmət etsin) demişdir:

((وفي هذا الحديث دليل على أن من سجد جاهلا لغير الله لم يكفر)) (R.H.)

7) Muavvizin qızı Rubeyyi söyləmişdir ki:¹²⁵

"Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) zifaf* gecəmin olacağı gün yanıma gəldi və yatağımın üstünə, səninlə mənəm oturduğum kimi, oturdu. Kiçik qızlarımız dəflərini çalır və Bədrdə öldürülən atalarını tərifləyirdilər. İçlərindən biri "aramızda sabahı bilən bir peyğəmbər vardır" dedi. Buna Allahın Elçisi (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Sus, belə demə, əvvəlcə sölədiyən şeylərdən de" - deyə, buyurdu"¹²⁶. "Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) Onun qeybi bildiyini iddia edən kimsəni təkfir etməmişdir. Lakin, təkçə Allahın qeybi bildiyinə iman gətirməyin lazım olduğunu bildirmişdir. Bunları bilmədikləri üçün qızları üzürlü saymış və onlara: "...Sabah nə olacağını təkçə Uca Allah bilir" - deyə, buyurmuşdur".

8) İbn Abbas (Allah ondan razı olsun) belə demişdir: "Bir adam "Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) yanına gələrək: "Allahın və sənin istədiyini..." dedi. "Peyğəmbər (Sallallahu

¹²⁴ Şevkani, Neylul-Əvtar, 6/210.

¹²⁵ Muavvizin qızı Rubeyyi söyləmişdir ki:

قالت الربيع بنت معوذ بن غفراء: جاء النبي صلى الله عليه وسلم، فدخل حين بنى عليّ، فجلس على فراشي كمجلسك مني، فجعلت جوهرات لنا يضر بنا بالدف ويندبن من قتل من آبائي يوم بدر، إذ قالت إحداهن: وفيما نبي يعلم ما في غد، فقال: ((دعي هذه وقولي بالذي كنت تقولين)) (R.H.) .((

* Gəlinlə bəyin gərdəkdə görüşdüyü ilk nigah gecəsi (F.S.)

¹²⁶ Buxari (5147). İbn Macə (1897) bu hədisin oxşarını rəvayət etmişdir. Ancaq onda hədis bir qədər uzundur: "Sabah nə olacağını Allahdan başqası bilməz".

əleyhi və səlləm): "Məni Allaha taymı etdin? Təkcə Allah istərsə (de)..." buyurmuşdur¹²⁷.

Həmin adam bu ifadəsi ilə Allahın istəyi ilə "Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) istəyini bərabərləşdirmişdir. Bu isə küfrdür. Dolayısı ilə Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Məni Allaha taymı etdin? Təkcə Allah istərsə (de)..." buyurmuşdur. Buna baxmayaraq "Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) onu təkfir etməmişdir. Bunların hamısı Allahın təkliyinə aid məsələlərdə bilməmək faktının üzürlü olmasına səhih Sünnədən gətirilən sübutlardır. Tövhidə başqa halal və haramla bağlı məsələlərdə də bilməməzliyin üzürlü olmasına yenə səhih Sünnədən bir çox dəlillər var.

Məsələn:

1) Bir nəfər "Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) yanına gələrək, zina etmişəm, deyib öz əleyhinə dörd dəfə şahidlik etdi. "Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) həmin şəxsdən: "Zinanın nə olduğunu bilirsənmi?" - deyə soruşdu. Həmin adam: "Onunla haram iş tutdum - ərin arvadıyla halalcasına etdiyi işi gördüm".¹²⁸

¹²⁷ İbn Macə (2117); Buxari, Ədəbul-Mufrad (784); Əhməd (1/214). Əlbəni hədisin sənədinə yaxşı demişdir və Əs-Səhihədə (139) rəvayət etmişdir. Səhih İbn Macədə isə hədisi (1720) rəvayət edərək, ona yaxşı və səhihdir demişdir.

¹²⁸ Peyğəmbər Sallallahu əleyhi və səlləm həmin şəxsə: قال صلى الله عليه وسلم: ((فهل تدري ما الزنا؟))، قال: نعم؛ أتيت منها حراما ما يأتي الرجل من امرأته حلالا! ...

Bu rəvayəti Əbu Davud (4428), əd-Dəraqutni (371), İbn Cərud (814), İbn Hibban "Səhih"ində (4399), "əl-Məvarid"də (1513), əl-Beyhəqi (8/227), Abdurrazzəq (7/322, h. 13340), Əbu Yələ (10/524, h. 6140) və ən-Nəsəi "Sunən əl-Kubra"da (4/277, h. 7165) Abdurrahmən

Hədisin mövzumuza aid olan istiqaməti: Bu adamın zina və zinanın haram olmasını bilməsi şübhəsi aradan qalxdıqda, zinaya görə cəzanın ona tətbiqi vacib olur. Zinanın haram olduğunu bilməyənlərə gəlincə, onlar nadanlıqlarına görə üzürlü hesab olunurlar.

İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:¹²⁹

Bir məsələdə haram haqqında bilməyən şəxsə qarşı ölçü götürülməz. Çünki, "Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) o adamdan zinanın hökmü haqqında soruşanda, o: "Onunla haram iş tutdum - ərin arvadıyla halalcasına etdiyi işi gördüm"- dedikdən sonra, cəza həddini ona tətbiq etmişdir¹³⁰.

Rəvayət edildiyinə görə Osman (Allah ondan razı olsun) zinanın haram olduğunu bilmədiyini iddia edən, zina işləmiş bir əcnəbi qızı

b. əs-Samitdən nəql etmişlər. Şueyb və Abdulqadir əl-Arnautlar "Zədu əl-miəd" (5/30) əsərinin araşdırmasında onu Əbu Davudun (4428) rəvayət etdiyini bildirmiş və səhih saymışlar. Həmçinin İbn Kəsir öz təfsirində (Hucurat surəsi, 12-ci ayənin şərhinə bax!) rəvayəti Əbu Yəladan danışmış və isnadının səhih olduğunu demişdir. Lakin şeyx Əlbani "İrva əl-ğalil" (8/24, h.2354) və "Zəif hədislər silsiləsi" əsərlərində bu isnadların naməlum rəvayətçi (ərəb. məchul - red.) yeni Abdurrahmən b. əs-Samit səbəbilə zəif olduğunu bildirmiş və demişdir: "Bir müddət sonra hədis yeni araşdırma ilə (Zəif silsilə, 6318) təqdim olundu. Orada bu rəvayəti səhih hesab edənlərə tutarlı cavablar verilmişdir". (R.H.)

¹²⁹ İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

و أن الحد لا يجب على جاهل بالتحريم، لأنه صلى الله عليه وسلم سألته عن حكم الزنى،

فقال: أتيت منها حراماً ما يأتي الرجل من أهله حلالاً. (R.H.).

¹³⁰ İbn Qeyyim, Zadul-Miəd, 3/250.

üzürlü saymışdı. Həzrəti Ömər də Şamda eyni formada zinanın haram olduğunu bilmədiyini iddia edən bir adamı üzürlü saymış və ona cəza tətbiq etməmişdi.¹³¹

2) İki nəfər Peyğəmbər Məscidində qışqıra-qışqıra danışdıqları zaman həzrəti Ömər onlara:

Siz haralısınız? – deyə, soruşmuşdur. Onlar: Taif sakinləriyik, demişdilər. Həzrəti Ömər onlara: "Yerli sakinlərdən olsaydınız sizin canınızı alardım". "Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) məscidində səsinizimi qaldırırsınız?" demişdi. İbn Həcər (Allah ona rəhmət etsin) bu xəbərlə bağlı olaraq belə söyləyib:

Bu xəbərdə nadanların bilmədikləri məsələlərdə üzürlü sayılmasına dəlil vardır.¹³²

3) Muğirə b. Şöbə söyləyib ki: Səd b. Ubadə demişdir:¹³³ "Əgər arvadımın yanında

¹³¹ Bu rəvayəti Abdurrazzəq "Musannəf" (7/402-405, h. 13642-13648), əl-Beyhəqi "Sunən əl-Kubra" (8/238-239), imam Şəfii "əl-Um" (1/403, № 264) əsərində rəvayət etmişdir. (R.H.)

¹³² İki nəfər Peyğəmbər Məscidində qışqıra-qışqıra danışdıqları zaman həzrəti Ömər onlara:

من أنتما – أو من أين أنتما؟ قالوا: من أهل الطائف، قال: لو كنتما من أهل البلد لأوجعتكما، ترفعان أصواتكما في مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم!

Rəvayəti imam Buxari (470) və Beyhəqi "Sunən əl-Kubra" (2/447, h. 4143) əsərində nəql etmişlər. Əhməd ibn Həcərin:

و فيه المعذرة لأهل الجهل بالحكم إذا كان مما يخفى مثله .

sözləri isə, "Fəthu əl-bəri" (1/699, 8-ci fəsil, 83-cü bölüm) kitabından götürülmüşdür. (R.H.)

bir kişi görsəm onu qılincımın enli tərəfiylə deyil, iti tərəfi ilə vurub öldürərdim". Onun bu sözü "Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) çatdıqda, "Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Səd b. Ubadənin bu qısqanlıqından təəccüblənirsinizmi? Allaha and olsun ki, mən Səddən də qısqancam. Allah isə məndən daha qısqancıdır. Allah məhz bu qısqanlığına görə açıq və örtülü əxlaqsızlığı haram edib. Dəlil-sübutu Allahdan daha çox seven kimsə yoxdur. Bax, bunun üçün Allah bir çox müjdələyicilər və xəbərdarlıq edənlər göndərmişdir. Bir də, Allahdan daha çox təriflənməyi seven kimsə də yoxdur. Bax buna görə Ona itaət edənlərə Cənnəti vəd etmişdir" – deyə, buyurdu¹³⁴.

İmam Nəvəvi deyib ki, Allahdan daha çox dəlil gətirməyi seven bir kəs yoxdur. Hədisdəki "uzr" sözü cəzalandırmamışdan əvvəl xəbərdar edib dəlil gətirmək deməkdir. Bilavasitə Allah elçilər göndərmiş və: **"...Biz, peyğəmbər göndərməmiş** (heç bir ümmətə) **əzab vermərik!"** (İsra, 17/15) – deyə, buyurmuşdur¹³⁵.

ON DOQQUZUNCU MÖVZU

Alimlərin bilməməzliyin üzürlü olduğunu isbat edən sözləri

¹³³ Hədisin sətiraltı izahında onun irəlində araşdırıldığı bildirilir. Lakin irəlində araşdırılan hədis İbn Məsudun rəvayətidir. 99-cu qeydə bax!

¹³⁴ Hədis irəlində araşdırılmışdır.

¹³⁵ Müslim, Nəvəvi şərh, 10/132.

1) İmam Şafii (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

Allahın ad və sifətləri vardır. Onları heç kim inkar edə bilməz. Buna baxmayaraq kimsə dəlil gətirildikdən sonra onlardan hər hansı birinə qarşı çıxsa, bilməməzliyi üzündən üzürlü sayılar. Çünki ad və sifətlərin biliyi ağıl, dünyagörüş və fikirləşmə yolu ilə dərk edilə bilməz. Biz bu ad və sifətləri Uca Allahın Özünün Özünə verdiyini isbat edir, Özünə bənzətməni və Onu inkar etməni rədd etdiyi üçün, biz də onları rədd edirik¹³⁶. **"...Ona bənzər heç bir şey yoxdur. O, (hər şeyi) eşidəndir, (hər şeyi) görəndir!"** (Şura, 42/11).¹³⁷

¹³⁶ İbn Əbi Hətim Mənaqibi Şafiidə Yunus b. Abdul-Ələdan rəvayət etmişdir. Fəthul-Bari, 13/407.

¹³⁷ Əhməd ibn Həcərin "Fəthu əl-bəri" (13/491; Tövhid fəsli, 22-ci bölüm) əçərinə orijinal mənbə olaraq baxdıqda imam Şəfiinin sözlərinin türk dilinə düzgün tərcümə edilməməsinin şahidi olduq. Hətta tərcümə, kitabın mövzusa belə ziddir. Bu halda bəndi bir daha tərcümə etmək qərarına gəldik. İmam Şəfii (Allah ona rəhmət etsin) demişdir:

أخرج ابن أبي حاتم في مناقب الشافعي عن يونس بن عبد الأعلى سمعت الشافعي يقول: لله أسماء وصفات لا يسع أحدًا ردها، ومن خالف بعد ثبوت الحجة عليه فقد كفر، وأما قبل قيام الحجة لإينه يعذر بالجهل لأن علم ذلك لا يدرك بالعقل ولا الرؤية والفكر، فنثبت هذه الصفات و ننفي عنه التشبيه كما نفى عن نفسه، فقال: (ليس كمثله شيء).

Allahın ad və sifətləri vardır. Onları heç kim inkar edə bilməz. Buna baxmayaraq kimsə dəlil gətirildikdən sonra onlardan hər hansı birinə qarşı çıxsa artıq kafir sayılar. Dəlil gətirmədən əvvəl isə o bilməməzliyi üzündən üzürlü hesab olunar. Çünki ad və sifətlərin biliyi ağıl, dünyagörüş və tefəkkür yolu ilə dərk edilə bilməz. Biz Allahın bu sifətlərini isbat edir, Onun Özünə bənzətməni rədd etdiyinə görə, biz də onu rədd edirik. **"...Ona bənzər**

2) Əbu Bəkr b. əl-Ərəbi (Allah ona rəhmət etsin) belə deyib: "İtaət iman adlandırıldığı kimi, günahlar da küfr adlandırılır. Lakin küfr adlandırılan bir günah olduqda belə, sahibini İslam ümmətindən çıxaran bir küfr olmaya da bilər. Bu ümmətdən olan cahil və səhv etmiş bir şəxs küfr və şirkə aid olan bir iş tutsa, kafir və ya müşrik olmaz. Çünki o şəxs biliksizliyi və səhvinə görə üzürlü sayılır. Tərk olunduqda təkfir edilən, əslə anlaşılmaz və dolaşlıq olmayan açıq-aydın bir dəlilin yaxşıca araşdırılmasına qədər və yaxud müsəlmanların qəbul etdiyi, hər kəs tərəfindən İslama aid olması asanlıqla bilinən bir şeyi inkar edincəyə qədər, hər hansı bir müsəlman kafir sayılmaz. Bunun izahı, inşaallah, gələcəkdir. Məsələnin belə qoyuluşuna qarşı biddət əhlindən başqa heç kim çıxmamışdır¹³⁸.

3) Təhavi (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir: Günahı halal saymadığı halda qiblə əhli olan bir şəxsi təkfir etmərik. Bununla yanaşı, kim ki, iman gətirdikdən sonra işlədiyi hər hansı bir günah ona zərər verməz də demərik. Allahdan möminləri bağışlamasını, Öz mərhəmətiylə onlara Cənnəti qismət etməsini umarıq, lakin onların aqibətinə əmin olub Cənnətə girəcəklərinə şahidlik etmərik. Günahkarlar üçün də bağışlanma dilərik. Onların aqibətinə görə qorxarıq. Bununla yanaşı onlar üçün Allahdan ümidimizi kəsmərik.

heç bir şey yoxdur. O, (hər şeyi) eşidəndir, (hər şeyi) görəndir!" (Şura, 42/11).

¹³⁸ Qasimi, Məhasinut-Təvil, 5/1307.

Əminlik və ümitsizlik insanı İslam ümmətindən çıxarar. Qiblə əhli üçün haqq iş – iki şeyin (yeni qorxu ilə ümid) ortasında olan bir yolu tutub getməkdir.

4) İmam Zəhəbi (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:¹³⁹

"Böyük günahların, az bir qismi istisna olmaqla, çoxunun qadağan olunduğunun, haram edildiyinin və belə əməllərə görə cəza verilməsi nəzərdə tutulduğunu əhalinin bir çoxu bilmir. Bu qisimdən olan günahlar, onlar haqqında müfəssəl biliklərə malik olmağı tələb edən günahlardır. Alimlərə layiq olan əməl odur ki, onlar bu günahları və onların təfsilatını bilməyən savadsız adamlar barədə qərar verərkən tələsməsinlər,

¹³⁹ Zəhəbinin bu sözləri:

قال المصنف في رسالته الصغرى في آخر الكبيرة الثالثة: ((واعلم أن كثيراً من هذه الكبائر بل عامتها – إلا الأقل – يجهل خلق من الأمة تحريمه وما بلغه الزجر فيه ولا الوعيد. فهذا الضرب فيه تفصيل ينبغي للعالم أن لا يستعجل على الجاهل بل يرفق به ويعلمه مما علمه الله، ولا سيما إذا كان قرب العهد بجاهليته، قد نشأ في بلاد الكفر البعيدة وأسر وجلب لأرض الإسلام وهو تركي أو كرجي مشرك لا يعرف بالعربي، فاشتراه أمير تركي لا علم عنده ولا فهم، فبالجهد أنه يلفظ بالشهادتين. فإن فهم بالعربي حتى فقه معنى الشهادتين بعد أيام وليالي فيها ونعمت. ثم قد يصلي وقد لا يصلي، وقد يقرأ الفاتحة مع الطول إن كان استاذة فيه دين ما فإن كان استاذة نسخة منه فمن أين لهذا المسكين أن يعرف شرائع الإسلام، والكبائر واجتنابها والواجبات وإتيانها، فإن عرف هذا موبقات الكبائر وحذر منها وأركان الفرائض واعتقدها فهو سعيد وذلك نادر. فينبغي للعبد أن يحمد الله تعالى على العافية. فإن قيل: هو فرط لكونه ما سأل عما يجب عليه قيل: ما دار في نفسه ولا استشعر أن سؤال من يعلمه يجب عليه. ومن لم يجعل الله له نوراً فما له من نور، فلا يأتى أحد إلا بعد العلم وبعد قيام الحجة عليه، والله لطيف بعباده رؤوف بهم. قال تعالى: **وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا** □، وقد كان سادة الصحابة بالحبشة وينزل الواجب والتحريم على النبي صلى الله عليه وسلم فلا يبلغهم إلا بعد أشهر، فهم في تلك الأشهر معذورون بالجهل حتى يبلغهم النص، وكذا يعذر بالجهل من لم يعلم حتى يسمع النص والله أعلم.

həmin kitabın sətir altı qeydində bildirilmişdir. "Dəru ən-nədvatu əl-cədid" adlı Beyrut nəşriyyatının araşdırdığı "Kitəbu əl-kəbəir" əsərinin üçüncü böyük günah bölümünə bax! (R.H.)

onlarla mülayim davranaraq Allahın verdiyi biliklərindən bilməyənlərə öyrətsinlər. Xüsusilə də, belələri İslamı yenidən qəbul etdikdə, uzaq kafirlər diyarında boya-başa çatdıqdan sonra əsir edilib İslam ölkəsinə gətirilmiş adam, eləcə də ərəbcəni bilməyən müşrik bir gürcü və ya türk ola bilər. Onu bir türk əmiri satın almışdır. Nə biliyi var, nə də anlayışı. Şəhadət kəlməsini güc-bəla ilə deyə bilir. Bir-neçə gün keçdikdən sonra bir qədər ərəbcə başa düşər və şəhadət kəlməsinin mənasını anlayarsa özünü xeyli xoşbəxt hiss edər. Sonra o, bəzən namaz qılar, bəzən də qılmaz. Xeyli vaxt keçdikdən sonra, əgər ustadı din sahibidirsə, Fatihe surəsini əməllicə öyrənmə bilər. Amma ustadı da özü kimi bir nəfər olarsa, bu miskin adam İslam hüququnu, böyük günahları və onlardan qorunmağı, fərzləri və onları qısaltmadan yerinə yetirməyi haradan biləcək, necə öyrənəcək?

Belə bir insan məhvəddici böyük günahlar haqqında bilir və onlardan çəkinirsə, fərzləri bilir və onlara əməl edilməsinə etiqadı varsa, onda o şəxs xoşbəxtdir.

Onun kimiləri çox nadirdir. Qul ona göstərilən mərhəmətə görə Allaha şükr etməlidir. Ona fərz* olan şeyi soruşub bilmədiyinə görə ona, ehtinasızdır deyə yanaşıllarsa, belə cavab verilməlidir: Bir biləndən soruşmağın özü üçün vacib olduğunu bilməyən şəxs nə edə bilər? Allahın nur vermədiyi kəsə nur verən olmaz. Heç kim

* Yerinə yetirilməsi vacib olan (F.S.).

öyrəninçəyə və dəlil ona çatdırılıncaya qədər günahkar olmaz. Uca Allah çox mərhəmətli və çox lütfkardır və **"...Biz, peyğəmbər göndərməmiş** (heç bir ümmətə) **əzab vermərik!"** (İsra, 17/15) – deyər, buyurur.

Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) fərz və haram hökmlər nazil olanda məşhur səhabələr Həbəşistanda idilər. Bu hökmlər onlara bir-neçə aydan sonra ancaq gəlib çatırdı. Onlar, o hökmlərlə əlaqədar olan ayələr onlara yetişənə qədər üzürlü hesab olunurdular. Ayə bilməyənlərə çatanadək onun hökmünə münasibət, bax, belədir. Allah daha yaxşı bilir!¹⁴⁰

İmam İbn Həzm (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:¹⁴¹

"Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) əmri bir kimsəyə çatana qədər o, təkfir

¹⁴⁰ İmam Zəhəbi, Kitabul-kəbəir, 12-Hamış.

¹⁴¹ İmam İbn Həzm (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

فصح أنه لا يكفر أحد حتى يبلغه أمر النبي صلى الله عليه وسلم فإن بلغه فلم يؤمن به فهو كافر فإن آمن به ثم اعتقد ما شاء الله أن يعتقده في نحلة أو فتيا أو عمل ما شاء الله تعالى أن يعمله دون أن يبلغه في ذلك عن النبي صلى الله عليه وسلم حكم بخلاف ما اعتقد أو قال أو عمل فلا شيء عليه أصلاً حتى يبلغه فإن بلغه و صح عنده فإن خالفه مجتهداً فيما لم يبين له وجه الحق في ذلك فهو مخطئ معذور مأجور مرة واحدة كما قال عليه السلام إذا اجتهد الحاكم فأصاب فله أجران و إن أخطأ فله أجر و كل معتقد أو قائل أو عامل فهو حاكم في ذلك الشيء وإن خالفه بعمله معانداً للحق معتقداً بخلاف ما عمل به فهو مؤمن فاسق وإن خالفه معانداً بقوله أو قلبه فهو كافر مشرك سواء ذلك في المعتقدات والفتيا للنصوص التي أوردنا وهو قول إسحاق بن راهويه وغيره وبه نقول وبالله تعالى التوفيق.

Orijinal mətnə baxdıqda oradan bir cümlənin götürüldüyünü aşkar etdik. Onu tərcümə edərək sizə təqdim edirik: "Peyğəmbərin Sallallahu əleyhi və səlləm əmri bir kimsəyə çatana qədər o, təkfir edilməməlidir. **Əgər çatdıqdan sonra iman gətirməzsə kafir sayılar.** Kimsə Peyğəmbərə Sallallahu əleyhi və səlləm iman gətirdikdən sonra..."

edilməməlidir. Kimsə Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) iman gətirdikdən sonra Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) ona bir şey çatıncaya qədər istədiyi əqidəyə və ya istənilən fitvaya inanar və yaxud istədiyi əməli edərsə, İslama zidd olan etiqad və əməllərinin əksinə hökm verilir, Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) ona bir şey çatana qədər o, məsuliyyət daşımır*. Kiməsə Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) bir hökm çatarsa və məsələ də ona səhih görünərsə, lakin həqiqi mahiyyətinin belli olmaması üzündən, hökmə müxalif olan rəy verərsə, xəta etmiş, üzürlü və bir əcr qazanmış olar. Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) hədisinin mənası ondan ibarətdir ki, hakim hökm verəcəyi zaman haqqı araşdırıb hökm verməlidir və əgər öz hökmü ilə düzgün rəy vermiş olarsa, iki əcr sahibi olar (haqqı araşdırmaq və onu düzgün mənalandırmaq savabları). Əgər hökm verəcəyi anda həqiqəti araşdıraraq doğru bir rəyə gələ bilməsə də, belə hakimə bir əcr düşür¹⁴² (haqqı araşdırdığı üçün savab)**.

Hər bir etiqad sahibi, söz sahibi və əməl sahibi etiqadında, sözündə və əməlində hakim

* Yəni, Quran ayəsi və ya Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) hədisi müsəlmana çatana qədər həmin nəəslərin ehtiva etdiyi hökmlər üçün müsəlman məsuliyyətə cəlb edilə bilməz (F.S.).

¹⁴² Hədisi imam Muslimin "Səhih"ində (əl-Əqdıyə fəsli, 6-cı bölüm, hədis 1716) rəvayət etməsinə baxmayaraq bu mənbənin adı qeyd olunmamışdır. Aşağıdakı izaha bax!

** Əbu Davud, 3574.

səlahiyyətinə malikdir^{***}. Hər hansı bir şəxs etdiyi əməlin əksinə inandığı halda, haqqı danaraq, əməli ilə etiqadına zidd mövqə tutarsa, o, günahkar mömin sayılır. Etiqadına qəlbi və ya sözü ilə zidd çıxan isə müşrik kafirdir. Nəzərdən keçirdiyimiz ayələrdə bu məsələ həm əqidə sahəsində və həm də fitvalarda eynilədir. Bu nəzər nöqtəsi İshaq b. Rahaveyhin məsələyə yanaşma baxışındır və biz də həmin nəzəriyyəni müdafiə edirik. Müfəffəqiyyət Allahdandır.¹⁴³

6) Əhməd b. Rüşd (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir: Üç məsələdən başqa kimisə küfrdə günahlandırmaq olmaz. Onlardan ikisinə dair ümumi rəy verilmiş, biri haqqında isə mübahisə düşmüşdür. Haqqında ümumi rəyə gəlinmiş məsələlərdən birincisi - Allaha iman gətirmədiyini təsdiq və etiraf etməkdir. İkincisi isə, həqiqətən küfr olmasa da, onun kafirlər tərəfindən icra edildiyi yekdilliklə bildirilən bir əməl və ya söz deməsi. Məsələn, içki içmək, mal-mülkü qəsb etmək, dinin vacib olan prinsirlərindən uzaqlaşmaq, adam öldürmək, zina etmək, bütlərə sitayiş etmək, peyğəmbərləri lağa qoymaq, Qurandan bir surəni çıxarmaq və b. bu kimi şeyləri halal saymağı nümunə göstərmək olar. Bu əməlləri halal saymaq - onların bəzisi özlüyündə küfr olmasa da belə, sahibinin küfrünə ilkin

*** Burada söhbət ondan gedir ki, etiqad, söz və əməl sahibi etdiyi hər bir hərəkətə şəxsi məsuliyyət daşıyır və müvafiq olaraq qəbul etdiyi qəraralar etiqadı, sözü və əməllərinə uyğun gəlməlidir (F.S.).

¹⁴³ İbn Həzm, Əl-Faslu fil-miləl, 4/24-25.

əlamətdir. Sünnə əhlinin təkfirçilərinə görə namaz qılmaqdan uzaqlaşan şəxs məhz bu qism insanlara aiddir. Amma iş orasındadır ki, təkfirçilərin əlində bu ilkin zahirî əlamətdən başqa müsəlmanı kafir saymaqdan ötrü tələb olunan digər tutarlı dəlillər yoxdur.

Üçüncüsü haqqında mübahisə ediləndir*. Adamın Allahı tanıması, təsdiq etməsi və sələf əqidəsiylə uzlaşmayan söz söyləməsidir. Allahı tanıdığını və Ona iman gətirdiyini düşünsə də, əslində vəziyyət başqadır. Bidət əhlini təkfir edənlər onların sözlərinin daxili mənasına** diqqət yetirərək, belələrinə məhz sələf etiqadı nəzəriyyəsi əsasında kafir hesab etmişlər. Uteybiyyə haqqında imam Malikin, bidət əhlinə: **"Bəzi üzlərin ağ, bəzi üzlərin isə qara olacağı gündə..."** (Ali-İmran, 106) ayəsindən daha qüvvətli ayə yoxdur" deyərək, söylədiyi söz də həmin məqsədlə deyilmişdir.

Lakin kiminsə kafirliyinə və ya imanlılığına qəti hökm vermək doğru deyil. Çünki açıq göstərilənlə gizlədilənin müxtəlif mahiyyətlər daşması ehtimalı böyükdür. Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) bizə bir işarə olunarsa və o da təkfir edilməni vacibləşdirən etiqad məsələsini

* **Mübahisə edilən** - yeni barəsində yekdil rəy qəbul edilməmiş, müzakirə edən tərəflərdə müxtəlif və bir-birinə zidd fikirlərin, ixtilafın yarandığı məsələ (F.S.).

** Ehtiva etdiyi anlama (F.S.).

aydınlaşdırarsa (belə hal müstəsna olmaqla), həmin şəxs təkfir edilir¹⁴⁴.

7) Şeyxülislam İbn Teymiyyə (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:¹⁴⁵

Mən müəyyən bir şəxsin küfrdə, günahkarlıqda və üsyanda mütləq süçlanmasına qarşı ən şiddətli çıxış edənlərdən birisiyəm. Lakin kiminsə peyğəmbər dəlilləri ona çatdırıldıqdan sonra şəriətə zidd hərəkət edərək kafir, fasiq və asi vəziyyətinə düşməsi və onun həmin hərəkətləri həqiqətən etməsinin aşkara çıxarılması halı istisnadır. Mən Allahın bu ümməti, yol verdiyi belə xətalara görə, bağışlayacağını qəbul edənlərdən biriyəm. Xəta, sözlə bağlı məsələlərə aid olduğu kimi, əməli məsələlərə də şamildir¹⁴⁶. Dinə aid olduğunu zənn edərək bir nəfər başqa bir adama səcdə edərsə (bu hərəkətləri ona izah edilənə qədər), o şəxs təkfir edilə bilməz.

8) İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:¹⁴⁷

¹⁴⁴ Fəthul-Aliyyul-Malik, 2/346.

¹⁴⁵ Şeyxülislam İbn Teymiyyə (Allah ona rəhmət etsin) demişdir:

ومن جالسي يعلم ذلك مني أني من أعظم الناس نهياً عن أن ينسب معين إلى تكفير وتفسيق ومعصية إلا إذا علم أنه قد قامت عليه الحجة الرسالة التي من خالفها كان كافراً تارة و فاسقاً أخرى وعاصياً أخرى وأني أقرر أن الله قد غفر لهذه الأمة خطأها وذلك يعم الخطأ في المسائل الخبرية القولية والمسائل العملية. (R.H.)

¹⁴⁶ Şeyxülislam, Məcmuu Fətava, 3/229.

¹⁴⁷ İbn Qeyyim (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

الأصل الثاني أن العذاب يستحق بسببين: أحدهما الإعراض عن الحجة وعدم إرادتها والعمل بها وبموجبها الثاني العناد لها بعد قيامها وترك إرادة موجبها فالأول كفر إعراض والثاني

İkinci əsas - əzab iki səbəbə görə meydana çıxır.

Birincisi: Dəlildən üz çevirmək, onu istəməmək və onun tələblərinə lazımi qaydada əməl etməməkdir.

İkincisi: Dəlil gətirildikdən sonra ona qarşı inad göstərmək və onun lazımlılığını istəməməkdir. Birinci üzçevirmə küfrü, ikincisi isə inad küfrüdür. Lakin Allah, peyğəmbərləri tərəfindən göndərdiyi dəlilləri çatdırılana qədər və dəlili öyrənmə imkanı olmadan cəhalət küfrü sahibinə əzab verməz¹⁴⁸.

9) Şeyxülislam Məhəmməd İbn Əbdülvəhhab (Təmiimi) (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:¹⁴⁹

كفر عناد وأما كفر الجهل مع عدم قيام الحجة وعدم التمكن من معرفتها فهذا الذي نفى الله التعذيب عنه حتى تقوم حجة الرسل. (R.H.)

¹⁴⁸ İbn Qeyyim Tariqul-Hicrəteyn, 412.

¹⁴⁹ Şeyxülislam Məhəmməd İbn Əbdülvəhhab (Təmiimi) (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

وإذا لا تكفر من عبد الصنم على قبر عبد القادر والصنم الذي على قبر أحمد البدوي وأمثالهما لأجل جهلهم وعدم من يبينهم فكيف تكفر من لم يشرك بالله إذا لم يهاجر إلينا أو لم يكفر ويقاتل؟ سبحانه هذا بهتان عظيم.

Qeyd etmək lazımdır ki: "Siyənətu əl-insən ən vəsvəsəti əş-şeyx Dəhlən" (İnsanın şeyx Dəhlənin vəsvəsəsindən qorunması) kitabının adından göründüyü kimi o şeyx Əhməd Dəhlənə deyil, əksinə onu bu əsərlə tənqid etmiş Məhəmməd Bəşir əs-Səhsevəni əl-Hindiyyə məxsusdur. Yuxarıda ərəb dilində təqdim etdiyimiz mətn Qahirədə yerləşən "İbn Teymiyyə" nəşriyyatının 1410-cu hicri ilində çap etdiyi və Məhəmməd Rəşid Ridanın redaktə etdiyi "Siyənətu əl-insən ən vəsvəsəti əş-şeyx Dəhlən" (səh. 408) kitabdan götürülmüşdür. Bunu qeyd etməyimizə səbəb, türk tərcüməçisinin bəzi cümlələri ilə razılaşmamağımız olmuşdu. Onları bir daha tərcümə etməyə cəhd göstərdik. Məhəmməd ibn Əbdülvəhhab ət-Təmiimi

Biz Abdulqadirin qübbəsindəki bütə sitayiş edən kimsələri biliksizlikləri və onlara bu hərəkətlərinin yanlışlığını anladacaq insanların olmadığı üçün onları təkfir etməsək, bizi təkfir etmədiyi və bizimlə savaşaşmadığı halda Allaha şərikin qoşmayan şəxsləri, "bizlə hicrət etmədi" deyə necə kafir adlandıra bilərik?! Sübhənallah! Bu bizə böyük iftiradır¹⁵⁰.

10) Qurtubi (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:¹⁵¹

Kafir imanı küfrdən üstün tutması ilə mömin olduğu kimi, mömin də küfrü özünə məqsəd edib onu seçincəyə qədər icma tərəfindən kafir sayılmaz¹⁵².

11) Şevkani (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:¹⁵³

Pozğun şər əqidə yollarından, xüsusilə onların İslamın yoluna zidd olması

demişdir: "Biz Abdulqadirin, Əhməd əl-Bədəvinin və sairə bu kimi şəxslərin qəbri üzərindəki bütə sitayiş edən kimsələri biliksizlikləri və onlara bu hərəkətlərinin yanlışlığını anladacaq insanların olmadığı üçün onları təkfir etmiriksə, Allaha şərikin qoşmayan şəxsləri bizim yanımıza hicrət etmədikləri, bizimlə birgə təkfir edib döyüşmədikləri üçün necə kafir adlandıra bilərik?! Sübhənallah! Bu böyük iftiradır.

¹⁵⁰ Dəhlan, Siyanətul-insan, 449.

¹⁵¹ Qurtubi (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

لا يكون الكافر مؤمناً إلا باختياره الإيمان على الكفر كذلك لا يكون المؤمن كافرًا من حيث لا يقصد إلى الكفر ولا يختاره إجماع. (R.H.)

¹⁵² Qurtubi Təfsiri, 7/6128.

¹⁵³ Şevkani (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

فلا اعتبار بما يقع من طوارق عقائد الشر لا سيما مع الجهل بمخالفتها لطريقة الإسلام ولا اعتبار بصدور فعل كفر لم يرد به فاعله الخروج عن الإسلام إلى ملة الكفر ولا اعتبار بلفظ تلفظ به المسلم يدل على الكفر وهو لا يعتد معناه. (R.H.)

bilinmədən meydana gələn şeylərə etibar edilməz. Əməl sahibi öz əməli ilə İslam ümmətindən kafir bir millətin sıralarına keçməyi istəmədiyi halda, onun küfr olan əməl törətməsinə inanmaq olmaz. Eyni zamanda, mənasını qəbul etmədiyi halda müsəlmanın küfrə dəlalət edən söz söyləməsinə də inanmaq olmaz¹⁵⁴. Bilmədən Allahdan başqasına səcdə edən şəxsi də kafir saymaq olmaz¹⁵⁵.

12) Əbdulqadir Udeh (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir: Mürtdlik sifətinin kiməsə verilməsi üçün o adamın bir əməli və sözünün küfr olduğunu bilməsi və, buna baxmayaraq, küfr əməlini həyata keçirməsi və sözünü gerçəkləşdirməsi əsas şərtidir. Kimsə, mənasını bilmədiyi halda, onu küfrə salan bir əməl işlədərsə və yaxud mənasını bilmədiyi halda, onu küfrə salan bir söz söyləyərsə, o şəxs kafir sayılmaz¹⁵⁶.

13) Şatibi (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:¹⁵⁷

Peyğəmbərlərin (Onlara Allahın salamları olsun) xəbərdarlığından öncə cəzalandırılmayacağı yuxarıda göstərilən metodlardandır. Buna Uca Allahın: **"...Biz, peyğəmbər göndərməmiş (heç bir ümmətə) əzab vermərik!"** (İsra, 17/15) ayəsi də sübutdur.

¹⁵⁴ Şevkani, Əs-Seylul-Cərar, 4/578.

¹⁵⁵ Şevkani, Neylul-Əvtar, 6/210.

¹⁵⁶ Əbdulqadir Udeh, Ət-Təfsirul-Cinai, 2/419.

¹⁵⁷ Şatibi (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir:

فمن ذلك عدم المؤخدة قبل الإنذار ودل على ذلك إخباره تعالى عن نفسه بقوله □ **وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا** □ فجرت عادته في خلقه أنه لا يؤاخذ بالمخالفة إلا بعد إرسال الرسل فإذا قامت الحجة عليهم □ **فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر** □ . (R.H.)

Allahın məxluqlarına aid olan qayda-qanunu, ancaq peyğəmbərlərini göndərdikdən və dəlili çatdırıldıqdan sonra, sorğu-sualın başlanacağını bildirir. Dəlilin yayılmasından sonra: **"...Kim istəyir inansın, kim də istəyir inanmasın** (kafir olsun)..." (Kəhf, 18/29)¹⁵⁸.

İYİRMİNCİ MÖVZU

Müxaliflərin dəlillərinə cavablar

Bu mövzu iki hissəyə ayrılır:

Birinci hissə - "Əl-Cəvabul-müfid fi küfri cahilit-tövhid"-in yazıçısının dəlillərinə cavablardan ibarətdir.

İkinci hissə - yazılmış kitablar və irəli sürülmüş və ya irəli sürülməsi ehtimal edilən şübhələrə verilən cavablardan ibarətdir.

Birinci hissə

"Əl-Cəvabul-mufid..." yazarının dəlillərinə cavablar: Həmin kitabın müxalif mövqeli yazıçısı tövhid məsələlərində bilməməzliyin* üzürlü olmadığı baxışını sübut edərkən bir sıra dəlillər gətirmişdir.

¹⁵⁸ Şatibi, Əl-Muvafaqat, 3/377.

* **Cəhalətin** (F.S.).

(1) "Əraf" surəsindəki əhd ayəsi:
"...Rəbbin Adəm oğullarının bəllərindən
(gələcək) nəsillərini çıxardıb onları özle-
rinə (bir-birinə) şahid tutaraq: "Mən sizin
Rəbbiniz deyiləmmi?" - soruşmuş, onlar da:
"Bəli, Rəbbimizsən!" - deyə cavab
vermişdilər. (Belə bir şahidliyin səbəbi)
qiyamət günü: "Biz bundan qafil idik" və ya:
"Atalarımız daha əvvəl (Allaha) şərikin
qoşmuşdular, biz isə onlardan sonra gələn
bir nəsil idik. Məgər bizi (haqq yoldan)
azanların törətdikləri əməllərinə görə məhv
edəcəksən?" - deməmənin üçündür. Biz
ayələrimizi belə əirafli izah edirik ki,
onlar, bəlkə, (batildən haqqa, küfrdən
imana) qayıdalar!" (Əraf, 7/172-174). Əks
mövqeli yazar bu ayə ilə həmin əhdin dəlili
çatdırmaq üçün yetərli olduğunu, təkcə bu
əhdle insanların tövhidi qavrayacağı - onun
böyüklü-kiçikli - bütün məsələlərini
biləcəyi fikrini bildirmişdir. Onun
iddiasının nəticəsi odur ki, peyğəmbərlərin
göndərilməsinin heç bir faydası yoxdur. Bu
ümmət öz-özünə Peyğəmbərinin (Sallallahu əleyhi və
səlləm) hidayəti olmadan da doğru yolu tapa
bilir.

Əks mövqedə duran şəxs alimlərdən
rəvayət edərkən onların nəzər nöqtələrinə və
fəsad törədən təfsirlərinə uyğun olan
sözlərinin müəyyən hissəsini nəql etmiş,
uyğun olmayan hissələri isə gizlətməmişdir. O,
bu əməlləri ilə öz baxışlarının digər
alimlərə də məxsus nəzər nöqtəsi olduğunu
qəbul etməyə insanları sövq etmişdir.
Alimlərin nəzəririyylərindən öz

baxışlarının inkar edildiyi hissələri isə ört-basdır etmişdir. Məsələn, İbn Qeyyimın "Ər-Ruh" adlı kitabındakı:¹⁵⁹

"Əraf surəsindəki həmin ayələr Məkkə ayələri olduğuna və Allahın rububiyyətini, vəhdaniyyətini və şirkin batil olduğunu təsdiq etdiyinə görə, Uca Allah əhdin və şahidliyin məsuliyyət daşıyanların hamısına şamil olduğunu bildirmişdir. Bu əhd və şahidliklə dəlil verilmiş, sübut gətirilmiş və bununla kiminsə üzürxahlıq etməsi üçün yer qalmamışdır. Bu dəlillə cəza gerçəkləşir, ona əks çıxanlar isə məhv olmağa layiq görülmürlər..." sözlərini götürmüş, onun bu ifadələri açıqlamasını və bu məsələylə bağlı əqidəsini şərh edən aşağıdakı ifadələrini isə gizlətməmişdir:¹⁶⁰

"Bununla bərabər cavabdeh olanların əhdi xatırlamaları və onun zəruri tərəflərini bilmələri şərtidir. Əhdlə qoyulan məqsəd - Allahın rububiyyətinin təsdiqindən, insanların yaradılmış olmasını, Allahın onların Rəbbi və yaradıcısı olmasını, özlərinin isə Onun xəlq etdiyi və tərbiyəsinə təslim olan bir qul olduqlarını bilmələrindən ibarətdir. Sonra Uca Allah öz

¹⁵⁹ Məsələn, İbn Qeyyimın "Ər-Ruh" adlı kitabındakı:

ولما كانت هذه آية الأعراف في سورة مكية ذكر فيها الميثاق والإشهاد العام لجميع المكلفين ممن أقر بربوبيته ووحدانيته وبطلان الشرك وهو ميثاق وإشهاد تقوم به عليهم الحجة وينقطع به العذر وتحل به العقوبة ويستحق بمخالفته الإهلاك... (R.H.)

¹⁶⁰bu məsələylə bağlı əqidəsini şərh edən aşağıdakı ifadələrini isə gizlətməmişdir:

فلا بد أن يكونوا ذاكرين له عارفين به وذلك ما فطرهم عليه من الإقرار بربوبيته وأنه ربهم وفاطرهم وأنهم مخلوقين مربوبون ثم أرسل إليهم رسله يذكرونهم مما في فطرهم وعقولهم ويعرفونهم حقه عليهم وأمره ونهيته ووعدته ووعيده. (R.H.)

təbiəti və ağıllarındakı rübubiyyət əhdini, Allahın əmrlərini, qadağan etdiklərini, vədini və vəidini yadlarına salmaları üçün onlara peyğəmbərlər göndərdi"¹⁶¹.

Əleyhdar özünü, İbn Qeyyimın "Tariqul-hicrəteyn" adlı kitabındakı bu sözləri də görməməzliyə qoyaraq demişdir:¹⁶²

"...Dəlilin çatdırılması və onun öyrənilməsi imkanının olmadığı hallardakı bilməməzlik küfrünə gəldikdə, onların sahibinə peyğəmbərlər dəlili çatdırılmayıncaya qədər Allah əzab verməyəcəkdir."¹⁶³

Əleyhdarın bu əməli onun hiyləgərliyini və məqsədinin – Allah və Peyğəmbəri xatirinə ümmətə nəsihət vermək olmadığını göstərir.

Alimlər həmin ayənin **"...Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?" – soruşmuş, onlar da: "Bəli, Rəbbimizsən!" – deyə cavab vermişdilər..."** hissəsində ixtilaf ediblər. Onlardan bir qrupu: "Onların şahidliyi dillə edilmişdir. Onlar bu aləmə Allahın rübubiyyətinə şahidlik qabiliyyətinə fitrədən malik olan insanlar kimi gəlirlər" demişlər.

Şinqiti belə demişdir:

"İkinci nəzər nöqtəsinə dəlil Quran və Sünnədir"¹⁶⁴. Birinci nəzər nöqtəsi kimi Quranın sübut etdiyi istiqamətə gəlincə, Allahın yeganə Rəbb və məbud olduğuna

¹⁶¹ Ər-Ruh, 248-249.

¹⁶² Bu sözləri də görməməzliyə qoyaraq demişdir:

وأما كفر الجهل مع عدم قيام الحجة وعدم التمكن من معرفتها فهذا الذي نفى الله التعذيب عنه

حتى تقوم حجة الرسل. (R.H.)

¹⁶³ İbn Qeyyim, Tariqul-hicrəteyn, 412.

¹⁶⁴ Dillə şəhadət kəlməsini demək.

dələlət edən, insanı heyrətə salan, Allahın ecazkar sənətkarlığını göstərən göyləri, yeri və onların içindəkilərini yaratması, rububiyyətini təsdiq etmək üçün yaratdığı məxluqları, Allahın, onlara görə, nazil etdiyi qəti dəlillərdir. Vəd edilmiş xəbərdarlıq gəlməyə də, dolayısı ilə bu dəlillər insanlara sübut rolunu oynayır.

Ancaq Quran ayələrinin əksəriyyəti, peyğəmbərlərin göndəriləcəyinə görə, dəlil nazil edilmədən kimşəyə əzab verilməyəcəyini açıq-aydın bildirir. Quranın bu açıqlamaları göstərilən dəlillərin və fitrətin dəlili çatdırmaq üçün yetərli olmadıqlarına güclü bir sübutdur. Uca Allah bilavasitə: **"...Biz, peyğəmbər göndərməmiş** (heç bir ümmətə) **əzab vermərik!"** (İsra, 17/15) buyurmuşdur. Uca Allah bu ayədə **"...Biz, peyğəmbər göndərməmiş..."** buyurmuş, lakin sizə dəlilləri çatdırmaq üçün sizi ağıllı yaradacaq, dəlillər verəcək və təbiətinizə görə sizi cavabdeh sayacağıq" deməmişdir.

Allahın aşağıdakı ayəsi də eyni məsələyə aid sübutlardandır: **"Biz peyğəmbərləri** (möminlərə) **müjdə gətirən və** (kafirləri) **əzabla qorxudan kimi göndərdik ki, daha insanlar üçün peyğəmbərlərdən sonra Allaha qarşı bir bəhanə yeri qalmasın..."** (Nisa, 4/165). Ayədə Allahın aydın ifadə etdiyi *insanlara dəlilin nazil edilməsi və onların üzürlü olmasının aradan qaldırılması hadisəsi mehiz peyğəmbərlərin göndərilməsi* ilə gerçəkləşir. Təkcə göstərilən dəlillərlə və rububiyyəti təsdiq edən məxluqatın mövcudluğu ilə yox. Peyğəmbərlərin həmin mübahisəni aradan

qaldırması üçün göndərilən bu ayəni Uca Allah Taha surəsində belə bəyan etmişdir: **"Əgər Biz onları (Məkkə müşriklərini) bundan (peyğəmbər və Quran gəlməzdən) əvvəl məhv etsəydik, (qiyamət günü) mütləq belə deyəcəkdilər: "Ey Rəbbimiz! Nə üçün zəlil və rüsvay olmazdan əvvəl bizə bir peyğəmbər göndərmədin ki, Sənin ayələrinə (hökmlərinə) tabe olaydıq?" (Taha, 20/134).**

Eyni mübahisəyə Qəsəs surəsində beləcə işarə edilməkdədir: **"Öz əlləri ilə etdikləri əməlləri (qazandıqları günahları) üzündən onlara bir müsibət üz verincə: "Ey Rəbbimiz! Barı bizə bir peyğəmbər göndərəydin ki, biz də Sənin ayələrinə uyub möminlərdən olaydıq!" - deməsəydilər, səni onlara peyğəmbər göndərməzdik (Onların bəhanələrini kəsmək üçün belə etdik)" (Qəsəs, 28/47).** Uca Allah bu ayələrlə dünyaya peyğəmbərlər göndərərək, onların endirilməsi ilə cəhənnəm əhlinin bütün üzrlərini təsirsizləşdirmişdir. **"O, (kafirlərə olan) qeyzindən az qala parça-parça olsun. Hər hansı bir tayfa Cəhənnəmə atıldıqca onun gözətçiləri onlardan (məzəmmətlə): "Məgər sizə (sizi Allahın əzabı ilə) qorxudan bir peyğəmbər gəlməmişdimi? - deyə soruşacaqlar. Onlar deyəcəklər: "Bəli, bizə (Allahın əzabı ilə) qorxudan peyğəmbər gəlmişdi. Amma biz [onu] yalançı sayıb demişdik: "Allah heç bir şey (vəhy) nazil etməmişdir. Siz sadəcə olaraq (haqdan) çox azmısınız!" (Mülk, 67/8-9).**

"Kafirlər dəstə-dəstə Cəhənnəmə sürüklənəcəklər. Nəhayət, ora çatınca onun qapıları açılacaq və cənnəm gözətçiləri

onlara deyəcəklər: "Məgər sizə öz içərinizdən Rəbbinizin ayələrini oxuyan, sizi bu gününüze qovuşacağınızla qorxudan peyğəmbərlər gəlməmişdi? Onlar isə: "Bəli, gəlmişdi, lakin əzab sözü (əzab hökmü) biz kafirlər barəsində vacib oldu!" – deyə cavab verəcəklər" (Zumər, 39/71). Birinci ayədəki (Mülk, 67/8-9) "kulləmə" sözü ümumi anlam ifadə edən sözlərdən olduğu kimi, ikinci ayədəki "əlləzinə" kəlməsi də, eynilə ümumi mənə bildirən kəlmələrdəndir. Çünki ismi birləşməyə qoşulan cümlə ümumiyyəti bildirirsə, o da bu mənəni ifadə edər.

Sünnəyə görə, bir çox hədislər Allahın Adəm nəslini misir toxumları kimi cüccərttdiyini və yuxarıda bəhs edilən əhdi onlardan aldığına dəlalat edir. Bu mövzuya aid hədislərin bəziləri səhihdir.

Bu ayənin təfsirində Qurtubi İbn Abdul-Bərrin aşağıdakıları dediyini rəvayət edir: "Bu hədis Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) Ömər, İbn Məsud, Əli İbn Əbi Talib, Əbu Hureyrə və b. səhabələrin vasitəsilə səhih rəvayət kimi nəql edilmişdir.¹⁶⁵

Beləliklə, alimlər nəticə çıxararkən Adəm oğlunun əhd bağlandığı zaman etdiyi şahidliyin dillə və ya başqa tərzdə olması məsələsində müxtəlif rəylər verərək ziddiyyətə düşmüşlər. Lakin onlar bəşəriyyətin peyğəmbərlərə möhtac olması barədə dəlilin gerçəkləşməsinin peyğəmbər göndərilməsi ilə olacağı haqda ixtilaf etməmişlər. Çünki Uca Allah, Adəm oğullarını tövhidlə yaradana qədər və yaxud onlardan

¹⁶⁵ Şinqiti, Ədvaul-bəyan, 2/301-302.

rububiyyəti təsdiq edən əhd alanadək əzab verən deyilik, deyə buyurmamışdır. O, bunun tam əksini: "...Biz, peyğəmbər göndərməmiş (heç bir ümmətə) əzab vermərik!" (İsra, 17/15); "Biz peyğəmbərləri (möminlərə) müjdə gətirən və (kafirleri) əzabla qorxudan kimi göndərdik ki, daha insanlar üçün peyğəmbərlərdən sonra Allaha qarşı bir bəhanə yeri qalmasın..." (Nisa, 4/165) - deyə, buyurmuşdur.

İkinci dəlil. Əks tərəf burada üç hədisi nəzərdə tutur.

1-cisi: Müslimin həz. Aişədən rəvayət etdiyi hədisdir. Həz. Aişə demişdir ki: Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) müraciət edərək: Ey Allahın Elçisi, İbn Cudən cahillik zamanında qohum-əqrabayla əlaqə saxlayar, kasıbların qarnını doyurardı. Bu əməlin ona faydası varmı? Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "O əməl ona fayda verməz. Çünki o, bir gün də olsun belə, "ey Rəbbim, axirətdə günahlarımı bağışla" deməmişdir" - deyə, buyurdu"¹⁶⁶.

2-cisi: İmam Əhmədin rəvayət etdiyi hədisdir. Bəni-Muntəfiq camaatı Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) yanına gəlmişdi. (O

¹⁶⁶ Müslim, 214/365; Əhməd, 6/93. Qazi İyaz (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir: Kafirələrə əməllərinin fayda verməyəcəyi, o əməllərə görə nemətlərdən istifadə edə bilməyəcəkləri və əzablarının yüngülləşdirilməyəcəyinə alimlər yekdil rəy söyləmişdir. Ancaq onların əzablarının günahlarına görə nisbətən daha da çoxalması və ya da azalması mümkündür. Müslim, Nəvəvi şərh, 1/87.

camaatla əlaqədar deyilənlər) arasında bu ifadələr də vardı:¹⁶⁷

"Dedim ki: Ey Allahın Elçisi, ölən bir adam üçün cahillik dövründə etdiyi xeyirli işlərdən ötrü əcr varmı? Qureyşli bir nəfər: "Allaha and olsun, atan Əl-Muntəfiq cəhənnəmin içindədir" dedi.

Həmin adamın hamının yanında atam haqqında söylədiyi bu sözdən üzümün dərisi ilə əti arasına sanki od düşmüş kimi oldu. Bəs sənin atanın halı necədir? - deyə, Peyğəmbərdən soruşmağı qərara aldım, sonra isə daha nəzakətli və ədəbli bir söz deməyə çalışaraq, soruşdum: "Ey Allahın Elçisi, bəs sənin əhlinin vəziyyəti necədir?" Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) :

Mənim əhlimmi? Allaha and olsun, Amirli, Qureyşli və ya Devsli olan hər kimin qəbrinə yaxınlaşsan, deyərsən ki, Məhəmməd məni

¹⁶⁷ (O camaatla əlaqədar deyilənlər) arasında bu ifadələr də vardı:

... فقلت يا رسول الله هل لأحد ممن قد مضى من خير في الجاهلية فقال رجل من عرض قريش والله إن أباك المنتفق لفي النار قال فكانه وقع نار بين جلد وجهي وجسدي مما قال لأبي على دواس الناس فهممت أن أقول وأبوك يا رسول الله فإذا الأخرى أجمل فقلت وأهلك يا رسول الله قال وأهلي لعمر ك ما أتيت عليه من قبر عامري فقل أرسل إليك محمد وأبشر بما يسوءك تجر على وجهك وبطنك في النار قال فقلت يا رسول الله وما فعل بهم وقد كانوا على عمل لا يحسنون إلا إياه وكانوا يحسبون أنهم مصلحون قال ذلك بأن الله تبارك وتعالى بعث في آخر كل سبع أمم نبيا فمن عصى نبيه كان من الضالين ومن أطاعه كان من المهتدين إسناده ضعيف

Hədisin araşdırılmasında göstərilən bu və digər mənbələrdə "Dəvsli" əlavəsini tapa bilmədim. Ərəb dilində təqdim etdiyimiz mətn İbn Əbi Asimin "Əs-Sunnə" əsərindən götürülmüşdür. Həmçinin "Lisən əl-ərəb" (10/103) adlı dilçilik kitabında, türk dilinə "hafif meşreb" kimi tərcümə edilmiş "urdı" ərəb kəlməsinin "bir şeyin tərəfi və ya ortası" mənasını verdiyi bildirilir. Bu səbəbdən də onu ərəb orijinalına uyğun olaraq dəyişdirmişik.

göndərdi. Xoşlanmayacağıın bir xəbər, hələ bir odda üzün və qarnın üstə də sürüklənəcəksən, deyə buyurdu. Soruşdum ki: "Ey Allahın Elçisi, onları hansı səbəbə görə belə incidirlər? Axı onlar ən gözəl əməllər edir və özlərini də başqalarını tərbiyələndirən zənn edirdilər". Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Buna səbəb uca Allahın hər yeddi ümmətdən sonra bir peyğəmbər göndərməsidir. Peyğəmbərinə asi olanlar yolunu azmışlar, peyğəmbərinə itaət edənlərsə doğru yola yönəlmişlər olurlar" - deyə buyurdu¹⁶⁸.

3-cüsü: Müslimin Ənəs b. Malikdən rəvayət etdiyi hədisdir. "Bir nəfər: Ey Allahın Elçisi, atam haradadır? - deyə soruşdu. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Cəhənnəmdədir" - deyə buyurdu. Ənəs demişdir ki: Həmin adam qayıdıb gedərkən Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) onu çağırırdı və: "Mənim atam da, sənin atan da Cəhənnəmdədir" - demişdir"¹⁶⁹.

Hədisləri izah edən cavablar:

Bu üç hədis əsli küfrlə kafir olan insanlar haqqında deyilmişdir. Hökmü bilmədən küfrə aid bir günaha batan müsəlmanı İslama heç girməmiş bir kafirlə müqayisə etmək qətiyyəən yolverilməzdir.

¹⁶⁸ Əhməd, 4/14; İbn Əbi Asim, Əs-Sünnə, 524 (müxtəsər), 636 (müfəssəl) rəvayət etmişdir. Əlbani Allah onu hifz etsin! hədisin zəif olduğunu söyləmişdir. Ayrıca olaraq Şueyb və Abdulqadir Arnavut da hədisin zəif olduğunu söyləmişlər. Zədul-Məad, 3/677.

¹⁶⁹ Müslim, 203/347.

Bu müqayisə etibarsızdır. Müqayisə olmasıyla bərabər şərh etdiyimiz mövzuya aid heç aydın bir iqtibas da deyildir. Bu müqayisə əvvəlcə bəhs etdiyimiz aydın dəlillər baxımından da fəsadlıdır. Şeyxülislam İbn Teymiyyə belə demişdir:¹⁷⁰

"Bir kəsin ki, imanı mütələq dərəcədə möhkəmlənərsə, onun imanı şübhə ilə aradan qaldırıla bilməz. Onun imanının yox olmasını, dəlil çatdırıldıqdan və şübhələr aradan götürüldükdən sonra və küfrdə israr etməsilə təsdiq etmək mümkündür¹⁷¹."

Sonra, bu hökm Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) gəlməzdən əvvəl ölənlər və ya peyğəmbərlərin dəvəti onlara çatdırılmayan fitrət əhli adlandırılan şəxslərə xas və onlarla bağlı olan bir haldır.

Fitrət əhlinə dair hökmlə bağlı məsələ:

Fitrət* əhli - peyğəmbərlərin təbliğatı onlara çatmayan şəxslərdir.

Şinqiti bu insanlar haqqında aşağıdakıları demişdir: Müşriklər *fitrət dövründə*** üzürlü sayılırlar və ya sayılmaz

¹⁷⁰ Şeyxülislam İbn Teymiyyə belə demişdir:

ومن ثبت إيمانه بيقين لم يزل ذلك عنه بالشك بل لا يزال إلا بعد إقامة الحجة وإزالة الشبهة
(R.H.) [مجموع الفتاوى 12 / 501]

¹⁷¹ Şeyxülislam, Məcmuu Fətava, 15/500.

* **Fitrət** sözünün lüğəti mənalari: - Azərbaycan dilində: yaradılış, xilqət, təbiət, zat (bax: "Ərəb və fars sözləri lüğəti" (Bakı, YAZIÇI, 1985, səh. 389).

** **Fitrət dövrü** - iki peyğəmbər arasında qarışıqlıq dövrü, yeni əvvəl göndərilmiş peyğəmbərdən sonrakı, ilahi dəyərlərin unudulduğu dövrdən sonuncu peyğəmbərin göndərilməsinə qədərki dövrədək olan aralıq

məsələsində aparılan tədqiqat nəticəsində üzə çıxan nəzəri baxışlar belədir: Onlar fitrət dövrü dünyasında üzürlü sayılırlar. Qiyamət günü isə Allah onları içərisinə girmələrini əmr edəcəyi bir odla imtahana çəkəcək. Kim o oda girərsə, imtahanı verib Cənnətə girecek. İmtahanı verə bilən bu insan dünyada ona peyğəmbərlər göndərilseydi, onları təsdiq edəcək və möminlərdən olacaqdı. İmtahanda oda girməkdən imtina edəne isə orada əziyyət veriləcəkdir. Bu adam isə dünyada ona peyğəmbərlər göndərilmiş olsaydı onları yalançı adlandıracaqdı. Çünki Uca Allah onların, peyğəmbərlər onlara göndərildikdə nə edəcəklərini əlbəttə ki, çox yaxşı bilir. Sözüümüzün əvvəlində bu məsələdə aparılan tədqiqat nəticəsində üzə çıxan nəzəri baxışlar dedikdə iki səbəbə görə belə söyləmişdik:

1. Yuxarıda nəzərdə tutduğumuz araşdırma nəticəsində əldə etdiyimiz ifadələr Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) gələn ifadələrdir. Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) gələn sabitlik isə mübahisəli mövzuda itaət edilməsi zəruri olan etibarlı səhih hədisdir.

Bu qəti səhih hədis müqabilində hər hansı mübahisə yolverilməzdir¹⁷².

zaman kəsimi nəzərdə tutulur (bax: Ömer Sevincgöl, Özel luğat, "ZAFER Yayınları" nəşriyyatı, 2003, İstanbul, səh. 216), (F.S.).

¹⁷² Fitrət əhlinin imtahan ediləcəyini göstərən dəlillərdən biri də Peyğəmbərin Sallallahu əleyhi və səlləm aşağıdakı hədisidir: Qiyamət günü bağışlanmış olduqlarını iddia edərək dəlil gətirəcək dörd

Bizim izah etdiyimiz bu ayənin təfsirində Hafiz İbn Kəsir fitrət dövründəki insanların üzürlü hesab ediləcəklərinə, onların qiyamət günü imtahana çəkiləcəklərinə dəlalət edən bir çox hədislər söyləmiş, İbn Abdulbərin bu hədislərin çoxunu zəif qəbul etməsini, axirət əməllər məskəni deyil, əməllərin qarşılığının alınacağı məkandır, oda girməklə bağlı təklif isə məsuliyyət daşıyan şəxslərin gücü çatmayacağı bir işdir və bu mümkün deyildir deməsini rədd edərək belə söyləmişdir: Bu fəsildə rəvayət edilən hədislərdən bəziləri səhihdir. Hədis imamlarından və alimlərdən çoxunun bu hədislər haqqındakı qərarları belədir. Onlardan bəzisi yaxşıdır, bəziləri də səhih

təbəqədən olan insanlar vardır: Qulağı eşitməyən kar, axmaq adam, yaşlı adam və fitrət zamanı ölən insanlar. Kar belə deyər: Ey Rəbbim, İslam gəldi, amma mən heç bir şey eşitmədim. Axmaq isə belə deyər: Ey Allahım, İslam gəldi, amma balaca uşaqlar belə mənə ələ salıb başıma dəvə təzəyi atırdılar. Yaşlı isə belə deyər: İslam gəldi, ancaq mən heç bir şeyi başa düşmürdüm. Fitrət zamanı ölən adamlara gəlincə, onlar belə deyər: Ey Rəbbimiz, sənə elçilərin olan peyğəmbərlər bizə gəlmədilər. Uca Allah Ona itaət etmələri barədə onlarla əhd edir. "Oda girin" hökmünü onlara təbliğ etmək üçün onlara bir peyğəmbər göndərir. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) sözünə davam edərək belə buyurur:

Nəfsim əlində olan Allaha and içirəm ki, əgər onlar oda girseydilər, bu, onlar üçün sərinlik və salamatlıq olardı".

Bu hədisi Təbərani (841), İbn Hibban (1827) və Əhməd (4/24) rəvayət etmişlər. Şeyx Əlbani də əs-Səhihədə (1434) rəvayət etmiş və səhih saymışdır.

və yaxşı hədislərin qüvvətləndirdiyi dəlil ola biləcək hədislərdir. Bir fəsildə verilən hədislərin sənədi ardıcıl və yuxarıda gətirilən nümunədəki kimidirsə və onlar bir-birini qüvvətləndirirsə, tədqiqatçı üçün o hədislər dəlildir.

İbn Abdulbərin: "Axirət qarşılığın alınacağı məkandır, əməllər məskəni deyil" ifadəsinə gəlincə isə, doğrudan da axirət qarşılığın alınacağı məkandır. Lakin bu vəziyyət Cənnət və Cəhənnəmə girilməzdən əvvəl məhşər ayağında hər hansı təklifin mümkünlüyünü istisna etmir. Belə ki, imam Əşəri uşaqların axirətdə imtahana çəkiləcəyini Sünnə əhlinin rəyi kimi nəql etmişdir. Uca Allah: **"İş çətinləşəcəyi** (qiyamət bütün dəhşəti ilə görünəcəyi, həqiqət aşkar olacağı) **və səcdəyə** (namaza) **dəvət olunacaqları gün onlar** (səcdə etməyə) **qadir olmayacaqlar"** (Nun, 68/42) – deyər, buyurmuşdur.

Səhih və yaxşı hədis kitablarında deyilir ki, qətiyyətli olduqlarına görə möminlər qiyamət günü Allaha səcdə edəcək, münafıqlar isə, kürəkləri sanki bir daş parçası kimi bərkidiyi üçün səcdə edə bilməyəcəklər. Həvaxt səcdə qılmaq istəsələr kürəyi üstə yerə yıxılacaqlar. Sonra İbn Kəsir bunları əlavə edib: Bu hədis bütün dəlilləri özündə cəm etmişdir. Bir-birini təsdiq edən və bir-birini qüvvətləndirən həmin hədislər bu hökmü aydınlaşdırır. Bu söz imam Əşərinin Sünnə əhli haqqında nəql etdiyi və sonunculara məxsus nəzər nöqtəsidir. İmam Beyhəqi də Etiqad kitabında

eyni görüşləri müdafiə etməkdədir. Eynilə bu görüşləri tədqiqatçı alimlər, hədis hafizləri, cərh və tədil* imamları da müdafiə edirlər. İbn Kəsirin sözləri burada bitdi. Bu ifadələr görüldüyü kimi, bizim nəzərdə tutduğumuz metodları açıqlaya biləcək səciyyə daşıyırlar.

2. İmkan olduğu halda dəlillərdən birgə, münaqişəsiz istifadə etmək daha vacibdir. Çünki heç birini kənarlaşdırmadan hər iki dəlilə əməl etmək, onlardan birini qəbul edib o birini rədd etməkdən daha yaxşıdır. Bilməməyi üzürlü və məhşərdəki imtahanı qəbul etmənin ziddinə olan dəlilləri bir yere toplayıb bir-biri ilə uzlaşdırılması qeyri mümkündür. Dəlillər bu qaydada cəmləşdirilərsə, vəhdət yaradar. Ən yaxşısı isə Allah bilir¹⁷³.

Yuxarıda mənaları verilən müxalif tərəfin adını çəkdiyi üç hədisdən dəlil

* **Cərh və tədil** - Hədis elminə aid iki istilahdır. Cərh "yaralamaq" deməkdir. Hədis aliminin hər hansı səbəbə görə rəvayəti nəql edən şəxsin söylədiklərinə şübhə ilə yanaşaraq onları rədd etməsinə deyilir. Tədil isə, "düzəltmək" mənasında işlədilir. Hədis alimi tərəfindən rəvayətin söylədiyi hədisin qəbul edilməsinin aydınlaşdırılmasına deyilir (bax: Ömer Sevincgöl, Özel luğət, "ZAFER Yayınları" nəşriyyatı, 2003, İstanbul, səh. 103). "Cərh" və "tədil" istilahlarının Azərbaycan dilindəki lüğəti mənaları da, demək olar ki, ("tədil" sözündəki bəzi çalarlar nəzərə alınmaqla) eynilədir (bax: "Ərəb və fars sözləri lüğəti" (Bakı, YAZIÇI, 1985, səh. 759, 598). (F.S.).

¹⁷³ Ədvaul-Beyandan (3/438-439) ixtisarla əxz edilmişdir. Əlavə məlumat alınması üçün "Dəfu ihamul-iztirab an ayətul-kitab"a (176-178) baxa bilərsiniz.

gətirərək dediyi sözlərə cavabı bu əsrin* alimi və bərpaçısı** şeyx Əlbani (Allah ona rəhmət etsin) alırıq. Şeyx Əlbani özünün "Silsilə-tus-səhihə" kitabının 159-cu hədisini izah edərkən "Hədisin faydaları" başlığı altında aşağıdakıları deyir:¹⁷⁴

Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) elçi göndərilməmişdən əvvəl ölənin *nadanlıq dövrü insanları* şirk və küfrlərinə görə əzaba düşər edilirlər. Mütəəxxirlərdən*** bəzilərinin zənn etdiklərinin əksinə olaraq, onlar, peyğəmbər dəvəti çatmamış fitrət əhli sayılan şəxslərdən deyillər. Vəziyyət zənn etdikləri kimi olsaydı Allahın: **"...Biz, peyğəmbər göndərməmiş** (heç bir ümmətə) **əzab**

* Əbu Abdurrahman Nasirəddin Məhəmməd ibn Nuh ən-Nicati əl-Əlbani 1914 anadan olmuş və 1999-cu ildə vəfat etmişdir (R.H.).

** Tərcümədə verdiyimiz **"bərpaçı"** sözü əsərin türk dilindəki mətnində - **"mücəddid"** istilahının qarşılığıdır. Sonuncunun İslam elmində mənası - hər əsirdə dünyaya gələcəyi hədislərdə müjdələnen şəxsiyyətdir. O, iman həqiqətlərini dövrün tələbatına uyğun olaraq şərh etmək vəzifəsi daşıyan nurlu alimdir (bax: Ömer Sevincgöl, Özel lüğət, "ZAFER Yayınları" nəşriyyatı, 2003, İstanbul, səh. 596). (F.S.).

¹⁷⁴ Şeyx Əlbani (Allah ona rəhmət etsin) deyir:

إن أهل الجاهلية الذين ماتوا قبل بعثته عليه الصلاة والسلام معذبين بشركهم وكفرهم، وذلك يدل على أنهم ليسوا من أهل الفطرة الذين لم تبلغهم دعوة نبي؛ خلافا لما يظنه بعض المتأخرين، إذ لو كانوا كذلك؛ لم يستحقوا العذاب؛ لقوله تعالى: □ **وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا** □. وقد قال النووي في شرح حديث مسلم ... (R.H.)

*** **Mütəəxxir** - ən sonda olan, yeni, *müasir*, sonraya qalan, sonrakılar, sonda gələnlər mənalarını verir. Mətnə daha yaxın kursivlə verdiyimiz ola bilər (F.S.).

vermərik!" (İsra, 17/15) ayəsi ilə azaba düçar ediləcəklərinə söz verilməzdi.

Müslimin "Səhihi"ndəki: "Bir nəfər: Ey Allahın Elçisi, atam haradadır? - soruşduqda, Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): Oddadır, deyə buyurdu..." mənasındakı hədisi şərh edərkən Nəvəvi belə demişdir: "Bu hədisdə küfr içində ölən adam Cəhənnəmdədir. Ona yaxın adamlarının yaxınlığı fayda verməz. Fitrət dövründə ərəblərin bütllərə sitayiş etməsi kimi çirkin əməllərini tərk etmədən ölən şəxslər cəhənnəm əholidirlər. Bunun belə olması təbliğ etməzdən əvvəl əzab vermək deyil. Şübhəsiz ki, Məkkə müşriklərinə peyğəmbərlərdən İbrahimin əleyhis-salam və başqa elçilərin dəvəti çatmışdı"¹⁷⁵.

Üçüncü dəlil:

İmam Əhməd, İmran b.Huseynden (A.r.e.) bu hədisi rəvayət etmişdir:

"Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) qolunda sarı misdən halqa olan bir adamı gördü və: "Bu nədir?" - deyə, ondan soruşdu. O: "Vahinədir " - cavabını verdi. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Onu çıxart! Çünki o səndə ancaq zəifliyi artırır. Sən bu halqanı daşıdığın halda ölmüş olsan, heç vaxt nicat tapma bilməzsən" - deyə buyurdu"¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Əlbani, "Səhih hədislər silsiləsi" (1/147) 159-cu hədisin şərhə.

¹⁷⁶ Əhməd (4/445). Hədisin sözləri ona aiddir. İbn Məcə (3531): "Sən, bu halqa üzərində olduğu halda ölsən..." hissəsi olmadan rəvayət etmişdir. Həkim Müstədrəkdə (4/216) rəvayət etmiş və onu səhih saymışdır. Şeyx Əlbani bu hədis haqqında bunları söyləmişdir: bu hədis zəifdir və onun iki qüsuru vardır. Birincisi, Mubarek b. Fudalənin ənənəsilə

Bu hədis sətiraltı araşdırmada açıqladığım kimi zəifdir. Bununla heç nəyi sübut etmək olmaz.

Bu hədis də lap əvvəl dediyim kimi, zəifdir, səhih olsaydı, şübhəsiz ki, bizim xeyrimizə olardı. Çünki Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) qoluna halqa keçirən adamı təkfir etməmiş, əksinə onu halqa taxmaya dair hökmü bilmədiyinə görə üzürlü hesab edərək, onun küfrün bir növü olduğunu bildirmişdir. Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) onu qəflətdən oyatması ilə, dəlil çatdırıldıqdan sonra, o şəxs halqanı taxmaqda davam edərsə, əsla nicat tapmayacağı aydındır. Qulların üstündə hansı dəlil Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) dəlilindən təsirlidir! Bu hədisdə cəhələtin üzürlü hesab olunması ilə bağlı yuxarıda adı çəkilmiş Vaqid əl-Leysi və b. səhabələrin hədislərinə oxşarlıq var. Mübahisənin aradan qaldırılması üçün tək-cə səhih və yaxşı hədisləri nümunə götürməliyik. Allaha həmd olsun ki, Sünnə əhli Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) Sünnəsindən yapışmaqla dünyada insanların ən xoşbəxtlərindəndirlər. Axirətdə də bütün insanlar rəhbərləri (öndərləri) ilə birgə məhşər ayağına dəvət

(yeni məlumatı rəvayətçidən məhz özünün qəbul etməsini açıqlamayaraq - red.) rəvayət etmişdir. Bu adam mudəllisdir. (Yeni, zəif rəvayətçini isnaddan götürərək birbaşa etibarlı rəvayətçidən nəql edən şəxs - red.). İkincisi, Həsən Bəsri hz. İmran arasındakı ayrılıqdır. İbn Mədinə, Əbu Hatim və İbn Məin kimi cərh və tədil imamları eyni qənaətdədirlər. Bax: Zəif hədislər silsiləsi (1029) və Daifu İbn Məcə (772).

edilərkən, yenə də Sünnə əhli Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) rəhbərliyi altında insanların ən xoşbəxti olacaqlar.

Əhməd b. Hənbəl "Zuhd" adlı kitabında Tariq b. Şihəbdən Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) belə dediyini rəvayət etmişdir: "Bir nəfər milçəyə görə Cənnətə, bir nəfər də yenə milçəyə görə Cəhənnəmə atılmışdır. Səhabələr: "Ey Allahın Elçisi, o necə oldu?" – deyə soruşdular. Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) isə belə buyurdu: "İki nəfər, bütələrinə bir şey qurban verməyən adamlara yoldan keçməyə imkan verməyən bir tayfaya rast gəlmişdilər. O tayfa həmin adamlardan birinə: bir şey qurban ver" dedilər. O adam: "Yanımda qurban verə biləcəyim bir şey yoxdur" dedi. Ona: Bir milçək də olsa belə qurbanlığa yarıyar, dedilər. Adam da, onların istədiklərini yerinə yetirib, milçəyi qurban verən kimi, ona yolunu davam etdirməyə icazə verdilər. Elə buna görə o, Cəhənnəmə düşdü. İkinci adama da: Bir şey qurban ver, dedilər. O isə: Allahdan başqa heç kimə qurban vermərəm, dedi. Onun başını vurdular. Buna görə də o, Cənnəti qazandı"¹⁷⁷. Muxalif tərəf bu hədisi dəlil kimi göstərmişdir.*

¹⁷⁷ Əhməd, Zuhd (15-16), Əbu Nuaym Əl-Hilyə (1/203). Bu xəbər Səlmənin (Allah ondan razı olsun) sözü kimi səhihdir. Peyğəmbərin Sallallahu əleyhi və səlləm sözü kimi səhih deyil. "Ən-Nəhcus-Sədid" adlı kitaba bax.

* Şeyx əl-Useymin "Qəvlu əl-mufid" (1/224) əsərində bu hədis haqda aşağıdakı sözləri demişdir: Hədisin iki qüsuru vardır. **Birinci:** Alimlər Tariq ibn Şihəbin Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) eşitməməsini

Bu ifadə "Təhqiq"də izah edildiyi kimi, Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) deyil, səhabəyə məxsus sözdür. Bu söz Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) sözü kimi səhih olsa belə, cəhalətin üzürlü olması əleyhinə dəlil ola bilməz. Çünki bu söz məcburiyyət altında olan insanın üzürlü olub-olmamasıyla əlaqədardır. Məcburiyyət qarşısında qalan şəxsin üzürlü olmasının bu ümmətə xas olmasını şəriət dəlilləri mövcuddur. Keçmiş ümmətlər üçün belə üzr yox idi.

Məcburiyyətlə (icbarla) əlaqəli üzr məsələsi.

Şinqiti (Allah ona rəhmət etsin): **"Doğrusu, onlar sizi ələ keçirsələr, ya sizi daşqalaq**

yekdilliklə bildirmiş və onun səhabə olub olmaması məsələsində ixtilaf etmişlər. Onların əksəriyyəti səhabə olduğunu demişdir. Əgər desək ki: "o səhabədir" bu heç də onun Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) eşitməsinə xələl gətirməyir. Çünki səhabənin mürşid (yəni bir səhabənin adını çəkmədiyi digər səhabədən - red.) rəvayəti dəlil üçün yararlıdır. Lakin o səhabə deyilsə, onda səhabədən başqasının mürşid (yəni təbəinin bir başa Peyğəmbərdən (Sallallahu əleyhi və səlləm) olan - red.) rəvayəti olacaqdır. Bu isə zəif hədisin növlərindən sayılır. **İkinci:** Ə'məş bu hədisi "müənnən" (yəni məlumatı rəvayətçidən məhz özünün qəbul etməsini açıqlamayaraq - red.) rəvayət etmişdir. O isə müdəllisdir (zəif rəvayətçini isnaddan götürərək birbaşa etibarlı rəvayətçidən nəql edən şəxs - red.). Bunlar, hədisin naqisliyidir. Rəvayət özlüyündə yuxarıda deyilən iki qüsuru daşıyır. Lakin onun üçüncü bir qüsuru da vardır ki, bu da imam Əhməd, Əbu Nueym və İbn Əbi Şeybənin onu Təriqdən onun da Salmandan məvqif (yəni səhabənin sözü olaraq - red.) rəvayət etməsidir. Ehtimal edilir ki, Salman bu rəvayəti bəni İsraildən götürmüşdür. (R.H.)

edəcək, ya da öz dinlərinə döndərəcəklər. Belə olacağı təqdirdə, siz (nə dünyada, nə də axirətdə) nicat tapa bilməzsiniz!" (Kəhf, 18/20) ayəsinin təfsirində belə deyir: Bəzi alimlər "məcburiyyətə görə təkə bu ümmət üzürlüdür" məsələsini bu ayədən götürmüşlər. Çünki əshabi-kəhf haqqındakı "... **onlar sizi ələ keçirərlər, ya sizi daşqalaq edəcək, ya da öz dinlərinə döndərəcəklər...**" ayəsi məcburiyyət qarşısında möminlərin də itaət etməməkdə israrlı olduqlarını göstərir. Bununla yanaşı möminlər barədə ayədə: "... **Belə olacağı təqdirdə, siz (nə dünyada, nə də axirətdə) nicat tapa bilməzsiniz!"** - deyə, buyurulmuşdur. Ayə dolayısı ilə, məcburiyyət qarşısında qalan möminlər üçün üzür olmadığına dəlilətdir. Ayədən belə mənə çıxmasına bir az öncə qeyd olunan "milçəyə görə Cəhənnəmə düşən adamın bildirdiyi" Tariq b. Şihəbə məxsus məlumat şahidlik edir. O şəxs ölümündən qorxduğuna görə milçəyi qurban vermişdi. Amma yol yoldaşı, milçəyi olsaydı belə, onu qurban verməkdən imtina etdiyi üçün öldürülmüşdü.

Başqa ümmətlərin məcburiyyət qarşısında qalmalarına görə üzürlü olmayacağına fiqh metodlarından biri kimi, "Dəlilul-Kitab" (başqa sözlə "məfhum muxalifə" yeni deyilən ifadənin əks anlamı - red.) metodu da dəlilətdir. Belə ki, bu metod Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Mənə görə ümmətimdən... üzr qəbul etmişdir"¹⁷⁸ sözündən belə

¹⁷⁸ İbn Macə (2043) və Hakim (2/198) hədisi Buxari və Müslimin şərtləri ilə rəvayət etmişlər. Şeyx Əlbani "Əl-İrva"da (82) onu səhih adlandırmış, Nəvəvi isə

anlaşılır ki, ümmətindən kənar qalan digər millətlərdən Uca Allah xətaya, unutkanlığa və başqa məsələlərə görə üzürxahlıq qəbul etmir. Bu hədisi Əhməd və İbn Əbi Hatim qüsurlu kimi qəbul etsələr də, onlardan başqa bütün alimlər səhih qəbul etmişlər. Bu hədisin həm Qurandan, həm də səhih Sünnədən dəqiq şahidləri var. Bu ümmətin məcburiyyət qarşısında qaldığına görə bağışlanacağını Uca Allah: **"Qəlbi imanla sabit olduğu halda, (küfr sözü deməyə) məcbur edilən (dil ilə deyib ürəyində onu təsdiq etməyən) şəxs istisna olmaqla..."**¹⁷⁹ (ən-Nəhl, 106) ayəsi ilə açıqlamışdır.

Müxalif tərəfin dördüncü və beşinci dəlili.

Əks tərəfin bu dəlilləri Əl-Kurafi və "Məaricil-qubul" adlı kitabın müəllifinin sözlərindən ibarətdir. Alimlərin sözlərinin şəriət dəlili olmaması, onların sözlərinin sübut kimi göstərilməsi ilə deyil, sözləri müqabilində dəlil tapmaq zəruri olduğu, yəqin ki, əks mövqedə duran şəxsə çatmamışdır. Bilavasitə bunları rədd etməklə bağlı özümüzü əziyyətə salmayacağıq. Bu məsələdə həqiqəti tələb edənlərə və elmi araşdırma aparan kimsələrə kifayət edəcək dəlilləri Allahın mərhəməti ilə açıqladıq. Bu bir məsələyə diqqət yetirmək istəyirəm. "Əl-Cəvabul-mufid" adlı kitabın müəllifinin *müxalif görüşləri* gerçək elm sahibi olan insanlara zidd sayıldığı halda, yuxarıda adı

"Ərbəin"də (yeni "40 hədis" əsərində - red.) ona yaxşı demişdir.

¹⁷⁹ Ədvaul-bəyan, 4/72-73.

çəkilməmiş kitabında verdiyi izahlarla, onlara istinad etməyə cəhd göstərmişdir. Şübhəsiz ki, bunlar açıq-aydın iftiralardır. İbn Həzm, İbn Teymiyyə, Sıddıq Həsən Xan və Əl-Qasimi kimi alimlərin sözlərini təhrif edərək onlarla heç bir əlaqəsi olmayan mənalara icad etmişdir. Müxalif tərəf bu əməliylə adı çəkilən alimlərin onunla razılaşdığını oxuculara sırımaq istəyərək, onları aldatmışdır. Bununla qənaətlənməyərək "Biz bu məsələdə alimlərdən əksimizə olanları tanımırıq"¹⁸⁰ deməklə, öz iddiaları ilə, guya, alimlərin də razılaşdığını bildirmişdir. Müxalifət edən haqqında məlumata malik olmamaq, hələ belə müxalifətin heç olmaması demək deyildir. Bununla yanaşı ötən fəsillərdə bu məsələylə bağlı alimlərin fikirlərini, onların bir hissəsinin bu məsələ ilə əlaqədar baxışlarını nəql etdim. Bilavasitə bu adam ya alimlərin sözlərini anlamır, ya da onların dediklərini lazımınca yaxşı ifadə edə bilmir. Belələri üçün "Sən çizma-qara etməyi burax, özünü mürəkkəbə bulaşdırsan da bu işin öhdəsindən gələn deyilsən" deyiblər.

Digər tərəfdən ola bilsin ki, alimlərin sözlərini başa düşür, lakin hiylə ilə onları örtbasdır edərək, bilərəkdən mövzudan kənar nəticələr çıxarır. Bu isə millətə xəyanət, alimlərə isə iftiradır. Əgər bu alimlər aramızda yaşasaydılar bu adama: "yalan söyləyirsən, sən bu ifadələrin mənim müsəlmanlara demək istədiklərim deyil" deyərdilər. Oxucunu usandırma və mövzunu

¹⁸⁰ Əl-Cəvabul-mufid, 115.

uzatma qorxusu olmasaydı, bu adamın adicə məzhəbini yayma və Məhəmməd (Sallallahu əleyhi və səlləm) ümmətini dəlilsiz olaraq təkfir etmək fikrini insanlara qəbul etdirmək üçün onları necə yanıldaraq aldatdığını qardaşlarıma göstərər, onun kitabının şifrələnmiş yazılarını sözbəsöz açıqlayardım. Uca Allah onu ədaləti ilə qoy hesaba çəksin, bizə və qardaşlarımıza Öz mərhəmətindən çoxlu ehsan etsin.

İkinci hissə:

Bəzi kitablar və digər şübhələr

Mövzumuzla bağlı oxuduğum haqq məzhəbə zidd olan kitablardan ən pisi "Əş-Şirku və ədəmu izarı cahilihi" adlı naməlum risələdir. Bu kitabça Allaha, Onun Elçisinə (Sallallahu əleyhi və səlləm) və müsəlman alimlərinə qarşı yönəldilmiş ədəbsiz və dəyərsiz bir şeydir. Onu naməlum ona görə adlandırdım ki, o, nə "bismilləh", nə də "Əlhəmdulilləh" kəlmələri ilə başlanılmışdır.

Zamanın çox dəyərli bir qiyməti var. Həmin risələdəki cəfəngiyat olan şeyləri tənqid etməyə vaxt sərf etməyə dəyməz. Tədqiqatdan uzaq və həqiqətə müvafiqlikdən məhrum olduğunu göstərmək üçün o risələ haqqında bir sıra mülahizələrimi qardaşlarıma danışmaqla fikrimi bitirəcəyəm.

Birincisi, müəllif risələsini "Əş-Şirku və ədəmi izarı cahilihi" kimi adlandıraraq, "əş-şirk" kəlməsi ilə tərif və tənqid ehtimal edən bir ifadə işlətmişdir. Halbuki,

məqsədinin aşkara çıxması üçün o "zəmmuş-şirk" (şirkin pislənməsi) deməliydi. Məsələn, İbn Cəvzi istəklərə qapılmanı pisləyərkən "Zəmmul-həva" adını vermişdi. Bəzi qardaşlar da nadanlığı tənqid edərkən əsərlərinə "Zəmmul cəhl" adını qoyublar. Şeyxülislam mübarək kitabına "Tövhid" adını verdiyi kimi, həmin risalənin sahibi də onu "Tövhid" adlandıra bilərdi. Sonra isə "...və ədəmi izari cahilihi" (şirki bilməyənin üzrü yoxdur) deməsi, qarşısına qoyduğu mənanı əldə etmək üçün doğru olardı. Risalənin adı üzərində bu incə məqama belə diqqət yetirməyim, onun doğrudan da həqiqətə uyğunluqdan məhrum olmasını və dəyərsizliyinin risalənin ilk kəlməsi olan adından da bəlli olduğunu bəyan etməkdə.

İkincisi, yuxarıda bildirdiyim kimi, bu risaləyə bismilləh deyilmədən, Allaha həmd etmədən başlanmışdır. Bu da onun faydasızlığını göstərir. Allaha həmd edilmədən başlanan hər iş naqis və xeyirsizdir.

Əvvəlində təşəhhüd oxunmayan istənilən xütbə barmaqsız ələ bənzər. Zəlil olmaqdan Allaha sığınırıq.

Üçüncüsü, yazıçı, "bilməməzlik üzürlüdür" deyən bütün alimlərin dəlilləri, ayə və hədisləri barədə: *"Biz burada* bəzi təfəhatın** müxalif olduğunu qəbul etmirik"*¹⁸¹

* Öz baxışları və dəlilləri nəzərdə tutulur. M.Y.

** **Təfəhat** - axmaq və səfeh insanlara, dəyərsiz və bəsit şeylərə birgə verilən addır. M.Y.

¹⁸¹ Əş-şirk (5).

ifadəsiylə onları **təfəhat** adlandırmışdır. Bu, böyük bir müsibətdir. Bu ifadə eyni zamanda Allaha, Peyğəmbərinə (Sallallahu əleyhi və səlləm) və alimlərə qarşı ədəbsizlik və çirkinlikdir. Çünki həmin risalənin yazıçısı "bilməməzlik üzürlüdür" deyən şəxslərin bu məsələdə məhz ayə və hədisləri dəlil kimi istifadə etdiklərini bilir.

Dördüncüsü, yazıcı, İslama aidiyyəti zəruri şəkildə olan məsələlərə qarşı nadanlıq edərək özü-özünə zidd çıxır. Nəzərdə tutduğum: kürünə hökm verdiyimiz adamın küfrə düşdüyü təqdirdə onun cəhənnəm əhli olmasına, Allahın onu bağışlamayacağına və özünü qurtarmaq üçün dünyalar qədər qızıl sədəqə versə də Allahın onu qəbul etməyəcəyinə inanmağımız vacibdir. Bu barədə Uca Allah buyurur:

"..Allah Özünə şərikin qoşanları əfv etmər, amma istədiyi şəxsin bundan başqa olan günahlarını bağışlar" (Nisa, 4/48).

"..Allaha şərikin qoşana Allah, şübhəsiz ki, Cənnəti haram edər. Onun düşəcəyi yer Cəhənnəmdir. Zalimlərin heç bir köməkçisi yoxdur!" (Maide, 5/72).

"Şübhəsiz ki, kafir olub kafir kimi ölənlərdən hər birinin dünya dolusu qızılı ola və (əzabdan qurtarmaq üçün) onu fidyə verər, yenə də qəbul olunmaz. Onları dəhşətli bir əzab gözləyir. Onlara (Cəhənnəm odundan xilas olmaqda) heç bir kömək edən olmaz!" (Ali-İmran, 3/91).

Bunlar və bunlara bənzər bir çox digər müqəddəs ayələr müşriklərin cəhənnəmə məhkum olduğunu, orada əbədi qalacaqlarını, şəfaətçilərin şəfaətinin onlara fayda

verməyəcəyini bildirir. Buna baxmayaraq, biz müşrikə bu dünyada küfrlə bağlı hökm verə bildiyimiz halda, axirətdə Allahın onu bağışlaması mümkündür deyə bilərikmi? Öz sözləri ilə müəllifin bu mənada ki ifadələrini oxucunun diqqətinə olduğu kimi çatdırıram: "...Biz müşrikin axirət əzabından danışmırıq. Biz müşriqlərin əleyhinə dəlilin sabitliyi və tövhidi pozduqları üçün küfrlərinin sabit olduğunu deyirik. Uca Allahın mərhəmətiylə onları qiyamətdə əfv etməsinə gəldikdə isə, bu Allaha xas olan xüsusi vəziyyətdir və dünyadakı hökm o xüsusi vəziyyətlə əlaqədar verilməz"¹⁸². Bu düşüncə ilə bidət əhlinin onu o qədər də qabaqlamadığını zənn edib, yuxarıda dediyi sözlərdən qürur duyaraq: "Bu sözləri yaxşıca əzbərləməlisən. Çünki bu nöqtəni müxaliflər qarışdırırlar"¹⁸³ deməklə, bu ifadəsini müxtəlif sözlərlə bir neçə dəfə təkrarlayır. O adam, ifadələrindən başa düşüldüyünə görə, təgliz* fəslindən, əleyhinə küfr qərarı verilən şəxsə günahkar əməllərdən ötrü "kiçik küfr" hökmünü vermir, əksinə, "böyük küfr" hökmünü zəruri sayır. Sonra yuxarıda qeyd edilən və aşağıda verilən ifadələri ilə şirk sahibi Allah qarşısında üzürlü sayıla bilər deyir. Dedikləri eynilə belədir: "Bu məsələdə təkrar yada salıb diqqət yetirilməsini istədiyim: Keçmişdə edilmiş uzun mübahisələr və araşdırdığımız baxışlara

¹⁸² Əş-Şirk (5, 6).

¹⁸³ Əş-Şirk (6).

* Bir şeydən çəkəndirməyə qətiyyət göstərərək barışdırıcı kimi davranmama halı. M.Y.

görə, qiyamətdə müşriklərin əzab çəkməsi və yaxud öz bilməməzlikləri üzündən üzürlü olacaqları məsələsi bizim bəhs etdiyimiz məsələnin hüdudlarından kənarda qalan məsələdir. Bu küfr sifəti tövhidi pozan, ona şirk qarışdıran hər kəsə aiddir. Belə bir adam istər məlumatsız olsun, istər alim olsun, istərsə təqlidçi və ya inadcıl olsun, eynidir, fərqi yoxdur"¹⁸⁴.

Beşincisi, "Əl-Cəvabul-mufid" in yazıçısı çirkin üsullarla alimlərin yürütdüyü mənalara əksini göstərərək, onların sözlərini təhrif edirdi. Bu risalənin yazıçısı alimlərdən tamamilə üz çevirərək, öz kefinə və istədiyinə uyğun olaraq Allahın və Onun Peyğəmbərinin (Sallallahu əleyhi və səlləm) kəlamlarını bildiyi kimi yozmaqla məşğuldur. Alimlərdən gətirdiyi iqtibasları öz sözləri ilə söyləmədən və ya söylədiklərinin yerini, səhifəsini göstərmədən, filan təfsirə bax deməklə, bəzən təfsirin ancaq adını çəkir. Lakin bunu çox nadir hallarda edir. Risalənin sətiraltı qeydlər hissəsinə diqqət yetirdikdə isə onun tədqiqat və araşdırmalardan məhrum olduğu görülməkdir.

Altıncısı, müəllif öz yanlış baxışlarına uyğun düşüncələrini oxucuya sırımaq üçün Şeyxülislam, İbn Qeyyim, İbn Həzm və Şinqiti kimi hörmət sahibi olan bəzi alimlərin adlarını çəkir. Biz bu alimlərin mövzu ilə bağlı sözlərini olduğu kimi (mənbəni göstərməklə) elmi dəyərlərə riayət edərək verdik.

¹⁸⁴ Əş-Şirk (29).

Yeddincisi, müəllif bugünkü Sünnə əhli alimlərinə tənə vurmağa cürət etmişdir. Lakin öz elmi ilə tanınmış əhli Sünnə alimlərinə tənə vurmaq bidətçilərin birinci dərəcəli əlamətlərindən biridir. Baxın, nə deyir: "Əlbani səhihliyini zənn etdiyi hədislə üz-üzə gəlməkdən çəkinmişdir"¹⁸⁵. Bu sözləri, zamanəmizin ən böyük alimi və ustadı, tədqiqat sahəsində ictihad dərəcəsinə yüksəlmiş, haqqında əsrin alimlərinin: "İbn Həcər öz zamanında necəydisə, o da bu zamanəmizdə həmin yeri tutur, hədis elmində o, bu əsrin bərpəçısıdır" dedikləri şeyx Əlbani barədə söyləmişdir. Şeyxin alimlərin tərifinə səbəb olmuş əsərləri onun elminə sübutdur. Xeyirdən uzaq olan bu faydasız risalənin sahibi Əlbani haqqındakı sözlərinə belə davam edir: "Bu təfsirin çox qeyri-adi və qaydasız olması ilə yanaşı ondan sonra da Əlbaninin hədisin şərhindəki tərəddüdü..."¹⁸⁶. Biz ona, Allah sənə ədaləti ilə əvəzini versin, deyirik.

Fəzilət sahibi olan insanları həmişə fəzilət sahibləri tanıyar. Əlbaniyə aid dediyi sözlərdən daha əcayibini şeyx bin Bəz haqqında söyləyir: "Hicaz sakini olan şeyx ibn Bəz, irəlində adı çəkilmiş küfrü "Əbu Cəhl və başqalarını küfrü" deyər, adlandırdığı halda, küfr əməli edən şəxs haqqında "alimlər ixtilaf etmişdir" kimi danışdığı şeylərə görə ona nə qədər heyrət etsəniz də azdır. Görün, bin Bəz nə deyir:

¹⁸⁵ Əş-Şirk (44).

¹⁸⁶ Əş-Şirk (45).

"Alimlər şirk etmiş şəxs kafir sayılırmı, yoxsa ona dəlil bəyan edilənə qədər gözlənilməlidirmi? - deyə, mübahisə etmişlər". İbn Bəz onların mübahisəsini iki nəzər nöqtəsinə görə bəyan edərək belə deyir: "Birincisi: Kim bunları deyərsə və ya edərsə, böyük küfr sahibi - kafir olur. Çünki bu - şirkdir, dəlilləri heç kim üçün gizli deyil. İkincisi: Belə insanlar cahillər qisminə aid edilərlər, onların alimləri zəlalet rəhbərləri olduqlarından onları yoldan çıxararlar". İbn Bəzin sözlərini qeyd etdikdən sonra, onu bu sözlərlə tənqid edir: "Son dövrün adamlarının təsəvvürlərinin icad etdiyi bu sözlər haradandır? Onlara dair Kitab və Sünnədən dəlillər haradadır?"¹⁸⁷

Tənqidçinin belə ibarələrlə tənqid etməsi üçün İbn Bəz heç bir əsas verməmiş, o özünün baxışlarını belə açıqlamamış və sadəcə olaraq alimlərin məsələylə bağlı ixtilaflarını nəzərə çatdırmışdır. İbn Bəz alimlərin baxışlarını nəql etmişdir deyə, "tənqidçi" ona qarşı nəzakətsizlik göstərir. Ancaq bununla da qane olmayaraq bütün alimləri səfeh sayır. Şair belələrini nəzərdə tutaraq:

"Heçə doğru sözü yalan sayan var. Onların müsibəti də xəstə anlayışındadır" demişdir.

Səkkizinci, müəllif diliylə ictihad dərəcəsinə yetişdiyini iddia edir. Kitab və Sünnəyə özbaşına müraciət edərək onlardan hökmlər "kəşf edir". Bununla yanaşı onun

¹⁸⁷ Əş-Şirk (107-108).

baxışlarına zidd olan alimləri səfehlikdə süçlayır. Bu adam müştəhidlik dərəcəsinə yetişməsə də, özü də bilmədən Allaha iftira atdığı üçün böyük günahkarlar dərəcəsinə çatmışdır.

Uca Allah: **"De ki: "Rəbbim yalnız aşkar və gizli alçaq işləri (zina etmək, lüt gəzmək və s.), hər cür günahı, haqsız zülmü, Allahın haqqında heç bir dəlil nazil etmədiyi hər hansı bir şeyi Ona şərikin qoşmağınızı və Allaha qarşı bilmədiyiniz şeyləri deməyinizi haram buyurmuşdur"** (Əraf, 7/33).

(Ey insan!) **Bilmədiyən bir şeyin ardınca getmə** (bacarmadığın bir işi görmə, bilmədiyən bir sözü də demə). **Çünki qulaq, göz və ürək - bunların hamısı** (sahibinin etdiyi əməl, dediyi söz barəsində) **sorğusual olunacaqlar** (İsra, 17/36).

Müəllif ayə və hədislərin çoxunu öz istədiyi kimi təfsir edir. Saleh sələflərdən müəllifin dedikləri ilə razılaşan bir kimsə yoxdur. Əbu Bəkrin (Allah ona rəhmət etsin): «Allahın Kitabındakılardan bilmədiyim halda bir şey söyləsəm hansı torpaq məni qəbul edər, hansı səma mənə kölgə salar?» dediyi müqabilində, təəccüblüdür, bəs bu adamın yeri harada olacaq? Qurandan öz rəyi ilə bir şey söyləyən düzgün fikir yeritsə də xəta etmiş olar".

İnsan həddini bilərək öz imkanlarına görə hərəkət etməlidir. O, müctəhid səviyyəsində olduqda Quran və Sünnəyə aid məsələlərə toxuna bilər. Müctəhid deyil, onun ardınca gedəndirsə, elm tələbəsidirsə, dəlilə əsasən rəy bildirən alimlərə etibar

etməlidir. O şəxs ki, bu dərəcələrdən heç birinə məxsus deyil, məlumatsızın birisidirsə, onda maraqlandığı məsələ barəsində elmi və imanına güvəndiyi alimlərdən soruşub öyrənməlidir. Müəllif bu dərəcələrdən hansı birinə daxildir? Allahdan bizi və onu doğru yola yönəltməsin, bizə haqqı haqq kimi göstərərək ondan faydalanmağı və batili batil kimi göstərərək ondan uzaqlaşmağı nəsb etməsin diləyirəm.

Doqquzuncusu, müəllif Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) hədislərinə qarşı cəsəret edərək məşhur hədis imamlarının səhih saydıqları hədislərin uydurma və əsli olmadığını iddia edir. Huzeyfənin (Allah ondan razı olsun) rəvayət etdiyi axır zamanlarda İslamın əlamətlərinin aradan gedəcəyi ilə bağlı hədisin, dörd hədis imamının səhih saymasına baxmayaraq, uydurma olduğunu söyləyir. Buna dair ifadələri: "Mən, Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) aid etdikləri bu xəbərin əsli olmayan uydurma bir şey olduğuna qəti inanıram. Belə bir şey Peyğəmbərin ağzından çıxmamışdır" kimidir¹⁸⁸. Mən* müəllifin uydurmadır deyə iddia etdiyi hədisin şərhini 53-cü* səhifədə vermişəm. Oraya baxa bilərsiniz.

Şübhələr və cavabları

¹⁸⁸ Əş-Şirk (42).

* Əhməd Fərid özünü nəzərdə tutur (F.S.).

* Bu kitabda: 40-41-ci səhifələr.

1) Bəzi adamlar belə deyiblər: İşlərin lazımlılığı ağılla olur. Şəriət isə ağılın lazım bildiyi şeyləri möhkəmləndirmək üçün göndərilir. Məsələn, ağıl tövhidi gözəl sayır və buna də o lazımlıdır, onu tərk edən isə günahlandırılır. Ağıl Allaha şəriq qoşmanı çirkin sayır və buna görə də ondan uzaqlaşmaq lazımdır. Şirkə davam edən cəzaya uğradılır. Bu məsələ söz nümunələri ilə deyil, sırf ağılla təsbit edilir.

Həmin ifadələrin cavabı aşağıdakılardır: Sünnə əhli üçün ağıl gözəl bir şeyi gözəl, çirkin isə çirkin görür. Fəqət, vacib və haram olan şeylər ağılla deyil, şəriətlə vacib və ya haram edilir. Allahın qulları üçün nəzərdə tutduğu dəlilləri onlara peyğəmbərlər göndərməsiylə sübut olunur, gözəli gözəl, çirkin də çirkin görən ağılı yaratmasıyla yox. Allah buna işarə edərək: **"Biz, peyğəmbər göndərməmiş** (heç bir ümmətə) **əzab vermərik!"** (İsra, 17/15) buyurmuş, lakin gözəli gözəl, çirkin çirkin görən ağılları yaratmayınca qədər heç bir ümmətə əzab vermərik buyurmamışdır. Allahın aşağıdakı ayəsi də bu məsələyə aydınlıq gətirir: **"Öz əlləri ilə etdikləri əməlləri** (qazandıqları günahları) **üzündən onlara bir müsibət üz verincə: "Ey Rəbbimiz! Barı bizə bir peyğəmbər göndərəydin ki, biz də sənə ayələrinə uyub möminlərdən olaydıq!..."** (Qəsəs, 28/47).

İbn Qeyyim belə demişdir: "Ayədə nəzərdə tutulan şəxslərin əməlləri peyğəmbərlərə bu ilahi vəzifə verilməmişdən əvvəl müsibətə layiq, çirkin hərəkətlər idi. Lakin peyğəmbərlərlə dəlil çatdırılmadığı üçün

onlara* toxunacaq müsibət təxirə salınmışdır"¹⁸⁹.

2) Başqaları da belə demişlər: Tövhid məsələlərini bilməmək insanın özü üçün zəruri bir elmi öyrənməsinə görə günahdır. Əgər o, elmi araşdırsaydı, əlbəttə ki, onu öyrənərdi, elmi öyrənmiş olsaydı nə şirkə, nə də ona bənzər bir şeyə düşər olmazdı. Vəziyyət belə olduğu halda, biz onu necə üzürlü hesab edə bilərik?

Bu sualın cavabı belədir: Belə bir şübhənin olması bu *başqalarını* məcbur etmişdir ki, mükəlləf* olan şəxsə hökmün çatmasını - onun üzürlü olmasını aradan qaldıran bir səbəb kimi görməyərək, hökmü öyrənəbilmə imkanını - onun üzürünü aradan qaldıran bir səbəb hesab etsinlər. Bu şübhə dəlil baxımından cılız bir iddiadır. Çünki dəlilin bəyan edilməsi, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, məhz onun təbliğatı başladıqdan və insanlara çatdırıldıqdan sonra gerçəkləşir. Uca Allah da: **"...Bu Quran mənə sizi və ona (gələcəkdə) yetişəcək kimsələri (qiyamətə qədər) xəbərdarlıq edib qorxutmağım üçün vəhy olundu"** (Ənam, 6/19) - deyər, buyurur. Ötən səhifələrdə göstərdiyimiz Zətu Ənvat və Muazın (Allah ondan razı olsun) Peyğəmbərə (Sallallahu əleyhi və səlləm) səcdə etdiyi hallarda olduğu kimi, Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) zamanında öyrənmə

* Ayədə nəzərdə tutulan şəxslərə (F.S.).

¹⁸⁹ Miftahu Darus-Səadət, 334.

* **Mükəlləf** - bir vəzifə və ya işi görməyə məcbur olan, məsul, cavabdeh şəxs (F.S.).

imkanına baxmayaraq bəzi insanlar tövhid məsələlərində cahil olaraq qalmış, lakin bununla bərabər kafir sayılmamışlar. Hansı zaman Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) zamanından daha təmizdir! Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) zamanında öyrənmək imkanı qeyri mümkün və çətin idi ki, cahillik** dövründən yenidən xilas olmuş adamlar üzürlü sayıldılar? Xeyr, çətin deyildi, lakin dediyimiz kimi, məsələnin mötəbərliyi elmin imkanıyla deyil, onun təbliğatının çatdırılması ilə bağlıdır. Bu həm tövhid və həm də əməli məsələlərdə eynidir. Belə ki, Əbu Bəkr (Allah ondan razı olsun) ona Muğirə b. Şubə və Məhəmməd b. Məsləmə tərəfindən xəbər verilənə qədər nənə mirasını bilmirdi. Onlar isə elm baxımından Əbu Bəkrdən çox geri qalmış adamlar idilər. Ömər (Allah ondan razı olsun) da Əbu Musa və Əbu Səid əl-Xudri (Allah ondan razı olsun) ona xəbər verənə qədər icazə almaq hüququnu bilmirdi. Onlarsa, yenə də elm baxımından Ömərdən (Allah ondan razı olsun) çox geridəydilər. Gətirdiyimiz nümunələrdən çıxardığımız nəticə ondan ibarətdir ki, onların üzürlü hesab edilməsi öyrənmə imkanlarının olmamasından deyil, təbliğatın onlara çatmamasından irəli gəlmişdir.

Mövzunu tamamlayan açıqlama.

Möminlərin öyrənməli olduqları vacib elmləri (ərəb. fardu ayn - red.) mənimsəməkdə qüsurlu olan və səhlənkar kəslər buraxdıqları səhvlərinə görə günahkar

** **Cahillik** - bilməməzlik (F.S.).

sayılaraq, sorğu-suala çəkiləcəklər. Çünki onlara vacib olan elmi öyrənmək imkanına malik olduqları halda səhlənkarlıq etmişlər. Ancaq bu insan bilmədən, nadanlığı üzündən küfr əməli işlədərsə və yaxud öyrənilməsi vacib olan etiqad məsələsinə aid bir şeyi öyrənmə imkanı olduğu halda öyrənməmiş nadandır, o kafir hesab edilməz. Belə ki, bu metod Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Elm öyrənmək hər müsəlman üçün vacibdir..."¹⁹⁰ sözləri öyrənmənin fərz olduğunu göstərən dəlillərlə birgə, dəvət çatdırılmadan sorğu-sualın olmayacağını isbat edən dəlilləri ümumiləşdirmək üsuludur.

3) Bəzi adamlar müəyyən bir şəxsi kafir hesab etməklə bağlı mövzuda Cabirdən (Allah ondan razı olsun) rəvayət edilən bu hədisə istinad edirlər: "Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) yanından üzünə damğa vurulmuş bir minik heyvanı keçdi. Heyvana baxıb Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Allah bu minik heyvanının üzünə damğa vuran adama lənət etsin" - dedi"¹⁹¹.

Cavab: Bu hərəkəti Mədinədə yaşayan yəhudilərdən birinin etməsi ehtimalına görə, hədisdə müəyyən bir müsəlman şəxsə Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) lənət deməmişdir. Çünki

¹⁹⁰ Bu hədisin sənədində xəfif bir zəiflik vardır. Ancaq alimlər bu hədisi səhih qəbul ediblər. Sənədinin bir sıra yolları vardır. Cuveyni "Cənnətül-Murtab adlı kitabında onun iyirmi yolunu qeyd etmiş və hədisin yaxşı olduğunu təsdiq etmişdir. Onun bu fikrinə Əl-Əlai, Suyuti və Əlbani də qoşulmuşlar. Cənnətül-Murtab, 83-104.

¹⁹¹ Müslim, 2117/107; Əbu Davud, 2547; Əhməd, 3/297-323.

bir şeyə ehtimallar qarışdığı halda onu dəlil kimi gətirmək yolverilməzdir. Həm də o, qadağan olunması ona çatmamış əməli bilməyərək edən bir müsəlman da ola bilər. Məsələn, Əbu Davudun rəvayətində Peyğəmbər (Sallallahu əleyhi və səlləm) belə buyurmuşdur: "Heyvanların üzünə (dağlamaqla) damğa vuran kimsələrə mənim lənət etməyim sizlərə çatmadımı?"¹⁹²

Hədisdə bəhs olunan lənətlə həqarət mənası nəzərdə tutulub. Lakin burada Allahın mərhəmətindən uzaqlaşdıran bəddua nəzərdə tutulmaya da bilər¹⁹³.

4) Bəzi şəxslər də Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm): "Allahdan başqa haqq tanrı olmadığına, Məhəmmədin Onun Elçisi olduğuna şahidlik edənə qədər, namaz qılıb zəkat verənə qədər mənə döyüşmək əmr olunmuşdur. Onlar bunu edincəyə qədər, İslamın haqqı istisna olmaqla, canlarını və mallarını məndən qorumuş olurlar. Hesablaşma Allaha məxsusdur"¹⁹⁴ hədisini dəlil gətirərək insana müsəlman hökmünün verilməsi üçün şəhadətin yetərli olmamasını söyləmişdir.

Cavab: Bu hədis şəhadət verən bir kimseyə müsəlman hökmünün verilməsi üçün

¹⁹² Əbu Davud, 2547.

¹⁹³ Bu hissə "Əl-Uzru bil-cəhli əqidətus-sələf" adlı kitabdan ixtisarla götürülmüşdür. Həmin kitabın müəllifi yaxın mənalı digər hədisləri də qeyd edərək mücərrəd küfrü şəxsiyyəti məlum olan bir adamın kafir sayılmasına bu hədisi dəlil gətirənlərə cavab vermiş və özünün gözəl cavabıyla faydalı iş görmüşdür. Allah ona əvəzini xeyirlə versin! "Əl-Uzru bil-cəhli əqidətus-sələf", 148-152.

¹⁹⁴ Bu hədisin şərhə üçün bax: səh. 25

açıq dəlildir. Kitabın onuncu hissəsində şəhadət verən adama müsəlman hökmünün çıxarılması haqqında aydın dəlillər göstərmişdim. Bəzi adamların zəkati verməyən mürtədlərlə döyüşə başlamaqla bağlı dəillərə qapılmalarına gəlincə, Əbu Bəkrin zamanında zəkati verməyənlərin üç qismə ayrıldığı məlumdur:

Birinci qism: Zəkatin vacibliyini inkar edən şəxslərdir ki, onlar alimlərin rəyinə görə mürtəddirlər*.

İkinci qism: Allahın: (Ya Məhəmməd!) **Onların mallarından sədəqə (zəkat) al. Bununla onları (günahlardan) təmizləmiş, pak etmiş** (mallarına bərəkət vermiş, əməllərinin savabını artırmış) **olarsan. Onlardan ötrü dua et, çünki sənin duan onlar üçün bir arxayınçılıq, rahatlıqdır...**** ayəsini yanlış şərh edərək belə dedilər: Ayədə zəkati almağa məmur Peyğəmbərdir (Sallallahu əleyhi və səlləm). Çünki Onun duası bizə rahatlıq verir. Bu qrup təvilçidir***.

Üçüncü qism: Xəsisliyə görə zəkati verməyənlərdir. Xəsisliyə görə zəkat verməyən şəxs alimlərin yekdil rəyi ilə kafir sayılmır. Xəsis olub zəkat verməyən adamlar fərdi şəxslərdirsə, zəkat onlardan zorla alınır. Əgər onlar qüvvət sahibi olan güclü bir camaatdırsa, zəkati vermədikləri üçün onlarla savaşıılır. Bu savaş onlara kafirlik hökmünün verilməsinə görə

* **Mürtəd** - dinsiz, İslamdan çıxmış (F.S.).

** Tövbə, 9/103.

*** **Təvilçi** - ayələri yanlış şərh edən (F.S.).

aparılmır. Onlarla doyüşmənin səbəbi onların namazla zəkati bir-birindən ayırmaları və şəriətin bir rüknünü tərk edərək, onu rədd etmələridir. Şəhadət kəlməsini deyən hər hansı bir şəxsin müsəlman olmasına hökm verilməsi isə bütün alimlərin müdafiə etdiyi məsələdir.

İbn Rəcəb:

"Bir insan şəhadət kəlməsini açıq şəkildə dilinə gətirərsə, o, həmin şəxsin canını qoruyar və onu söyləməklə o müsəlman olur. Kimsə İslamın rüknlərindən* birini pozarsa və onu müdafiə edən camaat olarsa, onlarla savaş aparılır, demişdir"¹⁹⁵.

İbn Teymiyyə (Allah ona rəhmət etsin) belə demişdir: Peyğəmbərin (Sallallahu əleyhi və səlləm) gətirdiyi dində məcburiliyi məlum olan və ümmətin barəsində bir rəydə olduğu məsələ, İslamın əsli və insanların deməsi buyurulmuş: "Lə iləhə illəllah, Muhəmmədən rəsulullah" kəlməsidir. Bu kəlməni söyləməklə kafir müsəlmana, düşmən dost, adamın canı və malı halal olduğu halda harama çevrilir. Bu kəlməni söyləyərkən qəlbində təsdiq olan şəxs mömin, təsdiq yoxdursa, o zahirən müsəlman olur, batində isə mömin deyildir"¹⁹⁶.

İbn Macə də baxışları bildirməklə özünün "Kitabu Sunən İbn Macə" əsərinin əvvəlində "Lə iləhə illəllah deyən kimsəyə əl vurmama fəsli" adlı başlıq vermişdir.

* Burada: sütunu, prinsip, qayda və s. (F.S.).

¹⁹⁵ İbn Rəcəb, Cəmiul-Ulum vəl-Hikəm, 1/180.

¹⁹⁶ Bu hissə "Fəthul-məcid"dən alınmadır.

İlk və son, açıq və gizli bütün həmdüsənaların hamısı Allaha məxsusdur.

İstifadə edilən ədəbiyyat

Təfsirlər

1. Hafiz ibn Kəsirin Təfsirul-Quranil-Azim
2. Qurtubi təfsiri
3. Qasiminin Məhasinut-təvil
4. Məhəmməd Əmin əş-Şinqitinin Ədvaul-bəyan
5. Əlusinin Ruhul-məani

Hədis

1. Səhih Buxarinin şərh-i Fəthul-bari
2. Muslimin Nəvəvi şərh-i
3. Sunən Əbu Davudun şərh-i Əvnul-məbud
4. Cəmiut-Tirmizinin şərh-i Aridatul-əhvazi İbn Ərəbi
5. Sunən Nəsəinin Suyuti şərh-i və Sindi əlavəsi
6. Sunən İbn Məcə, Məhəmməd Fuad Abdulbəqinin rəqəm düzülüşü ilə
7. İmam Əhmədin Musnədi
8. Sunən Dərimi
9. Hakimin Mustədrakı və əlavəsi, Zəhəbinin təlxisi
10. Abdurrazzəqın Musannəfi
11. İbn Əbi Asimin Sunnəsi Əlbaninin araşdırması ilə
12. İbn Əsirin Camiul-usulu
13. Bəğəvinin Şərhus-sunnə
14. Əllamə Əlbaninin Silsilətul-əhədisis-səhihə
15. Əllamə Əlbaninin Səhih İbn Məcəsi

16. Əllamə Əlbaninin Zəif İbn Məcəsi
17. Əbu Nueymin Hilyətul-əvliyəsi
18. İbn Hibbənin Məvariduz-zəməni fi zəvaid
19. İmam Məlik, Fuad Abdalbəqinin rəqəm düzülüşü ilə
20. Ğeyləninin Fadlullahus-Saməd, şərhl-Ədəbul-mufrad

Fiqh

1. İbn Teymiyyənin Fətəvası
2. Şəvkaninin Neylul-əvtar
3. Şəvkaninin Seylul-cərar
4. Şeyx Əlişinin Fəthul-Əliy (Məlik məzhəbinə görə)
5. İbn Qeyyimin Kitabı-saləti
6. Böyük alimlərin fətvaları Cəmi sufutı-səvadifi

Əqidə

1. Suleyman ibn Abdullah ət-Təmininin Teysirul-əzizil-həmid,
2. Abdurrahman ibn Həsənin Fəthul-məcid
3. İbn Qeyyimin əş-Şafiyətul-kəfiyə

Fiqh üsulu

1. İbn Həzmin əl-İhkəm fi usulul-əhkəm
2. Şəttinin əl-Mufradətü

Ədəb və əxlaq

1. İbni Qeyyimin Tariqul-hicrəteyn
2. İbn Qeyyimin Mədericus-səlikin
3. Zəhəbinin əl-Kəbəir
4. İbn Huzeylin Eynul-ədəb vəs-siyəsə
5. İbn Qeyyimin Miftəhu dərüs-səadəti

Qaqq batil, küfr iman

1. Sənsəvinin Siyənətul-insən
2. İbn Həzmin əl-Fəslu fil-miləl vən-nihəl
3. Suleyman ibn Səhmən Minhəcu əhlil-haqqı

Müxtəlif kitablar

1. İbni Qeyyimin Zədul-miəd
2. Əbdulqadir Udeyhın Təşriul-cənai fil-İsləm
3. Əbdurrahmən Əbdulxaliqin əl-Həddul-fail beynəl-kufri vəl-iman
4. İbn Rəcəbin Cəmiul-ulumı vəl-hikəmi
5. Şərif Nəzainin əl-Uzru bil-cəhli əqidətus-sələfi-şərif
6. Məhəmməd Səid Ruslanın Zəmmul-cəhli
7. əs-Sarimil-məslul alə şatimir-rasul
8. Ədillətus-şəri vəl-əqli aləl-uzri bil-cəhli

Mündəricat

Redaktordan	5
Tərcüməçidən	7
Xutbətul-Hacə	9
Quraba yayın evinin müqəddiməsi	11
Müqəddimə	23
Birinci çapa önsöz	26
Birinci mövzu: Təkfirdə tələsməyin təhlükəliliyi	28
İkinci mövzu: Bilməməzliyin pislənməsi	31
Üçüncü mövzu: Bilməməzliyinə görə üzürlü sayılan günahdan təmizlənmiş hesab edilmir	33
Dördüncü mövzu: Cavabdehin hökmə görə məsuliyyəti xəbərdarlıq ona çatıqdan sonra başlayır	35
Beşinci mövzu: Bilməməzliyin üzürlü olması və dində bilinməsi zəruri olan şeylər	38
Altıncı mövzu: İman və küfrün həqiqətləri	40

Yeddinci mövzu: Özündə imandan bir qol olan kimsə onunla mömin olmadığı kimi, küfrdən bir qola mənsub şəxs də onunla kafir	43
.....	
Səkkizinci mövzu: İmanın sözlə bildirilməsi qəlbə də iman olduğuna dəlalət	44
.....	
Doqquzuncu mövzu: Bir adamda iman və küfr birləşə bilər	46
.....	
Onuncu mövzu: Əməli və etiqadi və yaxud böyük və kiçik olan küfrlər ikiye ayrılır	47
.....	
On birinci mövzu: Dini məsələləri əsas və ikinci dərəcəli kimi bölmək əsl olmayan bir şeydir	49
.....	
On ikinci mövzu: Təkfirdə əməl və onu yerinə yetirənlərin bir-birindən fərqləndirilməsi	51
.....	
On üçüncü mövzu: İnsanın müsəlmanlığı necə gerçəkləşir	53
On dördüncü mövzu: Dini, (Əziz və Cəlil) Allahı və Peyğəmbəri (s.ə.s.) söyməyin hökmləri	57
.....	
On beşinci mövzu: (Əziz və Cəlil)	59

Allaha, Peyğəmbərə (s.ə.s.), qismən də olsa şəriətə istehza etmənin hökmü	
On altıncı mövzu: Namaz qılmayana aid hökm	61
On yeddinci mövzu: Biliksizliyin üzr olmasına Quran dəlilləri	66
On səkkizinci mövzu: Bilməməzliyin üzürlü sayılmasına Sünnədən dəlillər	71
On doqquzuncu mövzu: Alimlərin bilməməzliyin üzürlü olduğunu isbat edən sözləri	84
İyirminci mövzu: Muxaliflərin dəlillərinə cavablar	93
Şübhələr və cavabları	115
İstifadə edilən ədəbiyyat	120
Ərəb müəlliflərindən tərcümə etdiklərimiz və etməyə planlaşdırdıqlarımız əsərlər haqqında	125

**Ərəb müəlliflərindən tərcümə etdiklərimiz və
2004-cü ilə planlaşdırdığımız
əsərlər haqqında**

Bu gün Azərbaycan xalqının mənsub olduğu İslam dininin təməl prinsiplərindən bəhs edən və sələfi alimlərinin Qurana və Sünnəyə istinad etməklə yazdıqları qiymətli elmi əsərlərə azərbaycandilli oxucuların böyük ehtiyacını nəzərə alaraq biz bir sıra ilk növbədə maraq doğura biləcək kitabları müxtəlif (ərəb, türk, rus) dillərdən tərcümə etmişik. «Gənclik» nəşriyyatında işıq üzünü görmüş kitablar bunlardır:

1. Məhəmməd Salih əl-Münəccid **«İnsanların əhəmiyyət vermədiyi haramlar və onlardan çəkinmə»**. Bakı, 2003, 97 s.

2. Vahid Əbdus-Salam Bali **«İnsanın cin və şeytanlardan qorunması»**, Bakı, 2003, 96 s.

3. Saleh Abdul-Əziz, **«Fitnələr zamanı müsəlmanın əsaslanacağı şəriət qayda-qanunları»**, Bakı, 2003, 48 s.

4. Əli Həsən əl-Əsəri **«Pak Sünnədə orucluğu və qurban bayramları əhkamları»**, Bakı, 2004, 58 s.

5. Əhməd Fərid, **«Bilməməzliyin üzürlü olması və bidətçi təkfirçilərin tənqidi»**, Bakı, 2004, 125 s.

Aşağıdakı kitablar isə çapa hazırlananlar və bu il tərcüməsi planlaşdırılanlardır:

6. Muhəmməd Cəmil Ziyun, **«Qurani necə anlamalı. Təfsirin növləri və bezi ayələrin şərh»**, F. Sələfi tərəfindən çapa hazırlanır (2004)

7. İmam Əhməd İbn Hənbəl, **«Qurani ziddiyyətli sayanlara cavab»**. R. Həsənovun araşdırmaları ilə. R. Həsənov tərəfindən çapa hazırlanır (2004).

8. Təhavi əqidəsinin şərhləri, (Müəlliflər İbn Bəzz, əl-Əlbani və Məhəmməd əl-Xumeyyisdir). Ərəb və

türk dillərindən tərcümə R.Nəsənovun və F. Sələfinindir. (2004).

9. Xalid əl-Ənbəri, «Quran və Sünnə işığında yuxu həqiqətləri və yozumları» (tərcüməsi planlaşdırılır: F. Sələfi).

10. Muhəmməd Cəmil Ziynu, «Peyğəmbərimizin fərdi və əxlaqi keyfiyyətləri», (tərcüməsi planlaşdırılır: F. Sələfi).

Aşağıda işıq üzü görmüş kitablarımızı nəzərinizə təqdim edirik. Hər bir müsəlman bacı və qardaşlarımız onların hər birini ayrıca əldə etməklə İslam dinin əsas prinsiplərinin biri və ya toplusunun müəyyən təfərrüatı ilə tanış ola, Qurana və Sünnəyə sadıq sələfi əqidəsinin bəzi müddəalarını mənimsəmək yönündə istifadə edə bilər.

1. Vahid Əbdus-Salam Bali, «İnsanın cin və şeytanlardan qorunması, Bakı, 2003, 96 s.

Əsər rus dilindən Azərbaycan dilinə Fərahim Sələfi tərəfindən çevrilmişdir.

Kitabda Quran və Peyğəmbərin (s.ə.s.) hədislərinə əsaslanaraq insanın cin və şeytanlardan qorunması qaydaları açıqlanır.

Oxuculara təqdim olunan bu kitabı müxtəlif dillərə tərcümə edilmiş əvvəlki çaplardan fərqləndirəcək xüsusiyyətlərdən biri də bu buraxılışda onun üzərində bir sıra araşdırmaların aparılmasıdır.

2. Saleh Abdul-Əziz, «Fitnələr zamanı müsəlmanın əsaslanacağı şəriət qayda-qanunları», Bakı, 2003, 48 s.

Əsər ərəb orijinalından Azərbaycan dilinə Rəhil Həsənov tərəfindən çevrilmişdir.

Kitab müsəlmanın fitnə-fəsadlar törədilərkən əsaslanmalı olduğu şəriət qayda-qanunlarından bəhs

edir. O, İslam biliklərinə yiyələnmək istəyənlər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

3. Məhəmməd Salih əl-Münəccid, «İnsanların əhəmiyyət vermədiyi haramlar və onlardan çəkinmə». Bakı, 2003, 97 s.

Azərbaycan dilinə Fərahim Sələfi tərəfindən çevrilmişdir.

Görkəmli ərəb alimi Məhəmməd Saleh əl-Münəccidin türk dilinə çevrilmiş orijinalından tərcümə edilmiş bu kitabda İslam əxlaqı və əqidəsinin ən mühüm məsələlərindən olan insanların heç də həmişə əhəmiyyət vermədiyi haramlar və onlardan çəkinmə haqqında Quran və Peyğəmbərimizin (s.ə.s.) Sünnəsindən götürülmüş iqtibaslar əsasında ətraflı məlumat verilir. İslam dininin xüsusiyyətləri haqqında dəqiq biliklərə yiyələnmək istəyənlər ondan faydalana bilərlər. Geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

4. Əli Həsən əl-Əsəri, «Pak Sünnədə orucluğu və qurban bayramları əhkamları», Bakı, 2004, 58 s.

Əsər ərəb orijinalından Azərbaycan dilinə Ramil Həsənov tərəfindən çevrilmişdir.

5. Əhməd Fərid, «Bilməməzliyin üzürlü olması və bidətçi təkfirçilərin tənqidi», Bakı, 2004, 125 s.

Əlinizdə olan bu kitab tərcümə etdiyimiz beşinci əsərdir ki, şəriət aləmində xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Əsər ərəb dilindən tərcümə edilmiş türk mətnindən Azərbaycan dilinə Fərahim Süleyman oğlu Sələfi-Qurbanov tərəfindən çevrilmişdir.

Tərcüməçilər:

Ramil Həsənov

Fərahim Sələfi

Yığılmağa verilmişdir: 02.02.2004
Çapa imzalanmışdır: 03.03.2004
Kağız formatı 60/84 1/16. Ədəbi qarnitur.
Ofset çap üsulu. Şerti ç.v. 8.

Tirajı 1000.